

..... AZ
EGYSÉGES
MAGYAR BIRODALOM

..... IRTA

MUSNAI.....
ÜRMÖSSY LAJOS

.....
ÁRA 5 KORONA.
.....

.....
KOLOZSVÁR, 1912. AZ EMKE KIADÁSA.

AZ EGYSÉGES MAGYAR BIRODALOM

IRTA:
MUSNAI ÚRMÖSSY LAJOS.

◊

ÁRA 5 KORONA.

◊

KOLOZSVÁR, 1912.
AZ EMKE KIADÁSA.

ELŐSZÓ.

E munkát Ürmössy Lajos ur, a magyar hírlapírás és az erdélyrészi publicisztika egyik legrégibb, 36 éves munkása írta, a ki mint magyar, s különösen erdélyrészi történelem-író is érdekesült.¹⁾ A könyv, eltérőleg a nemzetiségi kérdés pesszimista tárgyalóitól, ellenkező nézőpontról tekintí az egységes magyar állam alakulását s miután az Emke a másik irányu művekből már fölös számmal adott ki nyomtatványokat, a teljes igazsághoz tartozík e mű közzététele is.

A könyv mindenesetre *egyéni* és magán viseli szerző legsajátosabb írói tulajdonait, melyek: *bízalom* és *hít* a jövőben, még ha talán szépítve is az eseményeket, s azért az Emke a munkát úgy adja, amint a szerző kigondolta és leírta, bár még sok hozzáadni, vagy megjegyezni való volna is. De a „nagy könyv“ írásától, a mint azt a munka folyamán maga a szerző is előadja, Ürmössy Lajos ur óvakodott és sok dolgot egy másik, *Erdély törvényhatóságairól* szóló és készülés alatt levő művére hagyott.

¹⁾ Musnai Ürmössy Lajos sz. 1851. jan. 24-én Kolozsvárt. Irni kezdett 1876-ban. 1884-ben átvette a kolozsvári „Ellenzék“ szerkesztését, tulajdonába jöve az a nyomdával együtt. Nemsokára erről lemondva, azóta hivatásszerűen önálló történelmi munkákat (l. e műveket e könyv végén felsorolva) s a hírlapokba főleg közgazdasági és nemzetiségi cikkeket írt. Ma is egyik munkás tollu írónk.

Az Emke, fölébe helyezkedve az ellentétes gondolkozású írók szellemi világának, tárgyilagosan engedi szólni mind a kettőt s a maga erejével mindkét irány megnyilatkozását lehetőleg támogatja, hogy végeredményében is győzzön a leszüremkedett, tisztult felfogás s a helyes kórísmertet alapján kereshessük a további gyógyszereket.

Ez az állam és társadalom feladata és ez alatt a jelszó alatt bocsátjuk útjára ezt a könyvet is.

Kolozsvárt, 1912. okt. 12-én.

Az Emke Igazgató-választmánya nevében:

GRÓF BÉLDI ÁKOS,

v. b. t. t., elnök.

PAKÉI SÁNDOR JÓZSEF,

udv. tanácsos, tiszteleti
alelnök-főtítká.

Egységes magyar birodalom.

A magyar birodalom területre nézve elég nagy. Az európai államok közül felülmúlja: Angliát, Ausztriát, Olaszországot, Törökországot, Romániát, Bulgáriát, Portugáliát, Görögországot, Szerbiát, Svájcot, Dániát, Hollandiát, Belgiumot, összesen tehát tizenhárom államot és ugyanannyit mul felül a népesség tekintetében is. Vagy is több lakója van, mint Svéd-, Norvégia-, Spanyol-, Török-, Románia-, Bulgária-, Portugália-, Görög-, Szerbia-, Svájc-, Dánia-, Hollandia-, Belgium országoknak. Természetesen itt csak az államoknak az európai földterületéről és az azon élő lakóiról van szó, nem pedig a más világrészekben levő területeikről és az azon élő lakókról.

A magyar birodalom területe: 325,411 km².

A népessége meg: 20.886,187.

Ebből a szorosan vett Magyarországra: 18.264,533 lélek jut; míg Horvát-Szlavonország lakóssága: 2.621,954 lélek.

Az elmúlt tíz esztendőben nem olyan kedvező a lakosság növekedése, mint 1880—1890-ig és 1890—1900-ig. A legutóbbi tíz évben ugyanis csak 1.631,928 lélekkel gyarapodott az ország, míg 1880—1890-ig 1.620,000-rel és 1890—1900-ig 1.791,000-rel.

A kevésbé kedvező eredményt elsősorban a nagy kivándorlás okozza és nem a népesség kedvezőtlen természetes szaporulata. Kiténik ugyanis, hogy a népszámláláskor a magyar szent korona országaiban mintegy 700,000 emberrel kevesebbet találtak, mint amennyire a természetes szaporodás következtében számítani lehetett.

De ha az ország lakosságának gyarapodása mögötte is marad az előző évtizedek gyarapodásának, szorosan véve a magyarságot, a népszámlálás elég kedvező eredményt mutat. Ez első sorban a természetes szaporodás kedvező arányában találja magyarázatát;

azután abban, hogy a kivándorlás következtében sokkal többen hagyták el az országot a nemzetiségek által lakott vidékekről, mint a magyar területekről. Kedvező eredményt mutat az iparvidékek lakosságának a gyarapodása, így például elsőrangú a petrozsényi bányavidék szaporodása. Ebből az következik, hogy ott az ipari élet nagy lendületnek indult!... De ha a rendelkezésre álló adatok nem is mutatnak olyan kedvező eredményt, még sem kell azt lekicsinyíteni, mert az ország lakosságának gyarapodása sokkal kedvezőbb több idegen birodalom gyarapodásánál. Így magánál Ausztria gyarapodásánál is.

Az osztrák birodalmi tanácsban egyesült országok lakossága: 28.567,898. Vagyis kétmilliónégyszáztizenhétezerszázkilencvennel több, mint az 1900-dik évi népszámlálás alkalmával volt; a lakosság szaporodása két százalékkal kevesebb, mint az 1890—1900. évtizedben.

Hogy miként állunk a nemzetiségek száma tekintetében, azt az alábbi kimutatás tünteti fel:

Magyar volt 1910-ban	=	10.050,575
Román „ „	=	2.949,032
Német „ „	=	2.037,435
Tót „ „	=	1.967,970
Horvát „ „	=	1.833,162
Szerb „ „	=	1.106,471
Rutén „ „	=	472,587
Egyéb „ „	=	459,225

Tehát a tízmillióötvenezeröttszázhetvenöt magyarral szemben állott tízmilliónyolcszázharmincöt ezerkilencszáztizenkét más fajú lakos.

De ezen szám az egész magyar birodalomra vonatkozik; a szorosabb értelemben vett Magyarországon; a horvátok és a horvát földön élő félmillió szerb nem számítható a magyarországi

nemzetiségek közé és így a fenti nemzetiségi számból leutendő 2.478,117. A szorosan vett Magyarországon ennek folytán nemzetiségi van 8.357,795. Vagy is összesen kevesebben vannak, mint a magyarok. A ruténeket nem számítom a nemzetiségek közé, mert azok beolvadnak a magyarokba, csak a faji elnevezés más. És ha a Horvátországban lakó magyarok számát is leütöm, akkor is magyar több van az összes nemzetiségek felett kétmillióötvenegyezerszázhetttővel, illetve 2.452,514-el, mert a statisztikában előforduló „egyéb 401,412“ megnevezés ha nem is magyar, de az illetők az uralkodó fajhoz tartják magukat.

De ez csak számbeli arány!... A magyarság számarányához kell venni — az érzelem világát is. A nemzetiségeink közül a németek a magyarokhoz húznak, a kis számú szászok kivételével. A tótok egy része még nincs megmetelyezve a tulzók által. A szerbek elenyésző töredéke nincs kibékülve a magyar állameszmével. A románok sem mind államellenesek, a máramarosi románok magyar érzelműek és vannak mások is köztük, bár az tagadhatlan, hogy a tulzóm szemében szálka a magyar birodalom létezése. Különösen a román értelmiség nincs megbarátkozva a magyar államisággal, maga a román pór csak eszköz a kezükben, mert az máskülönben csöndes természetű s nem kenyere a politizálás.

A számarány a magyarság részére kedvező, a mit még határozottabban kidomborít, a nemzetiségek tekintélyes részének a magyar államhoz való huzása. A birodalmak jellegét ugyan a fajszám-arány dönti el, de azért az élelmes faj képes temérdek népeken uralkodni, ha azon a területen alig is van fajbelije. Példa rá az angol!... Ázsiában háromszázmillió ember földjét kebelezte be. Afrikában huszmillió ember földjét okkupálta, Amerikában Canadát bírja hétmillió lakóval; Ausztrália területe 8.962,584 négyzetkilóméter, és egy néhány ezer km². kivételével az egész angol hódított birtok. Hatalmas hódításokat tesznek Oroszország is és más hatalmak, a mik jellemző képei annak, hogy kizárólag faji uralkodás is lehetséges, ha meg van az arra megkívántató kvalifikáció.

A magyar fajnak is meg van ez a tulajdonsága, példa rá az ezer év története; alig volt pár százezer magyar a honfoglaláskor,

de azért a hódító hadjárat után ez országból Magyarország lett. Az államot alkotó tulajdonsága mellett a magyar ma már számbelileg is legyőzi az összes nemzetiségei számát; és így már azon kifogás is elesik, hogy a magyar birodalom lakói túlzóme más ajku. És a föld sem csuszott ki a magyarok lába alól, mert ha a törpe birtok nagyobb terjedelemben a nemzetiségek kezén is van, a többiekéről már ez távolról sem mondható, óriási előnyben vannak a kis, közép és nagy birtokok magyar kézben levésével. A törpe, parányi birtokok azért vannak a nemzetiségek tulajdonában nagyobb számmal, mint a magyarokéban, mivel a román-szerb-tót pór, igényei nem létével, inkább el tud azon élni, mint a több igénnyel bíró magyar földész. De ha a kerti gazdaság nálunk is meg fog honosodni, miként ez látható Franciaországban, Svájcban, Belgiumban is, jól kihajtva magát az ily gazdálkodás, példa erre a bolgár kertészeti gazdálkodás: akkor a magyar földész sem fog igyekezni tudni parányi birtokán.

Egyébként a törpe birtokoknak a nemzetiségek kezébe való menésére befoly az is, hogy a nép kezd a városokba huzódni a jobb jövedelem miatt. És itt a magyar nép abban különbözik a más fajbeliektől, hogy le is telepszik a városon, ott hagyva a törpe birtokát. Míg ezen jelenséggel szemben a tót és román nép nem ad túl a földjén, sőt ha lehet szaporítja. Így tesznek a kivándorlaskor is a tótok, földjüket ritka esetben adják el.

De ez még távol áll attól, hogy a földek zöme a nemzetiségek kezében lenne. Ott van igen is a törpe birtok, de ugyan mi ez a kis-közép-nagy birtokhoz képest? És ha áll is az állítás, hogy a magyar középosztály tönkrement, ez csak ideiglenes pusztulás. Jön helyébe más. A magyar jobbmódu földész előszeretettel vásárolja az ily földeket, fiait már jobb nevelésben részesülnek, mint ő maga s idővel új középosztály-generáció kerekedik, amely a régi helyébe lép, más szokásokkal. Megtanulta a munkát, valódi gazdává válik, nem tulajdonítva el a régi hétszilvafás magyar urhatnamságot, állandó megélhetési állapotban lesz, pótolva lesz a régi középosztály.

Különben is a föld forgó-tőke! . . . Az vált gazdát. De ebből még nem hozható ki az, hogy a magyarság lába alól csuszik ki a föld. Nem áll ez nemcsak az anyaországra, de Erdélyre

sem. Mert az ily kimutatások egyoldalúak, ahol a magyar birtokok eladását feltűntetik, de ugyanazt nem teszik meg a magyar kézbe ment birtokokról. Ez különösen áll Erdélyre nézve! . . . Van kimutatás a száz holdon felüli birtokok román kézbe menéséről, de nincs arról, hogy hány jutott meg magyar kézbe. Már pedig a föld, az mozgó tőke, folyton hullámvásznak van alávetve, sűrűn vált gazdát, de ez még nem egy azzal, hogy hódítanak a nemzetiségeink. Hiszen a román bankok sűrűn licitáltatják a román nép birtokát; és nem kímélik a száz holdan felülieket sem, ha a kölcsönzött pénzt pontatlanul fizetik.

Száz holdon felüli birtok az utóbbi öt évben megvevődött a románok által a magyaroktól Erdélyben 64,120 hold. Ebből erdőbirtok 21,000 hold terjedelmű. Hát ez, szó sincs róla, veszteség! . . . De a birtok-csere nem a székely három megyében történt. Ez öt év alatt Udvarhelymegyében 180 hold erdő jutott román kézbe, Csíkmegyében semmi, Háromszékmegyében 172 hold mezőgazdasági birtok. Ez azonban még nem azt teszi, hogy Erdély földje nagyjában a román kézben van. Erdély tizenöt vármegyéje közül tíz megyében magyar birtokos kezén van kerek számban 555,000 hold föld. De ebben nincs benne Udvarhely, Csík, Háromszékvm. birtokállománya. Csak azok a megyék ezek, ahol románság is lakik. De ez is mutatja, hogy Erdély még nincs román kézben.

Gróf Bethlen István országgyűlési képviselő beható tanulmányt írt 1912-ben ily címmel: „Az oláhok birtokvásárlásai Magyarországon az utolsó öt évben“. Bármily érdekes munka is, azért az még nem bizonyítja Erdély birtokállományának az elvesztését a magyarságra nézve. Maga az érdemes gróf is azt írja egy helyen: „Ha ez a pusztulás ilyen mérvben tovább folytatódik, harminc év alatt a magyar birtok fele elvesz Erdélyben“. Tehát még Bethlen István gróf is harminc évet ad és akkor is a magyar birtokok felét még nem látja elvesztve. Hogyan lenne már most román kézben Erdély földbirtoka, mikor még a tudós szerző is ezt csak a jövőben véli bekövetkezhetni.

Szerző a saját tanulmánya forrásával dolgozik és így az hiteles, de a bajon segíthetni még, ha a kormány e tekintetben alapos tanulmányozást vitet véghez. Maga a szerző is azt írja: „a magyar birtok pusztulásának okaik csak hosszú, fáradságos és

részletekbe menő munka lehet hivatott kideríteni. Utánna kell kutatni minden egyes esetnek és az egyező esetek tömkelegéből indukció útján kell a szabályt felállítani. Ezt a munkát a magyar tudománynak kötelessége elvégezni.“ Igaza van gróf Bethlen István-nak és ez valamikor be is következik.

Az azonban tény, hogy a közép-birtok vevésére befoly a parcellázási irányzat. A parcellázás jövedelmező üzletág!... Nem csak bankok vették kezökbe ezt az üzletet, hanem ügyvédek, földbirtokosok, papok, tanítók, penzionált katonák, ügynökök, fake-reskedők mind törik magukat, hogy hol lehetne egy kisebb vagy nagyobb birtok parcellázásán valamit nyeréskedni. A románok mennek ebben elől és így jutnak eladó magyar birtokokhoz.

Ezen magyar birtokok vásárlása a középbirtokra esik, de jut törpe magyar birtokra is. Bethlen István gróf ugyan azt állítja, hogy a száz holdon aluli birtokokra a tanulmányát nem terjeszté ki, de ezt, mint írja, nem is teheté, mert annak változásáról egyáltalán lehetetlen lett volna megbízható adatokat szerezni, de mint író, különben sem tud nagy változásról a magyarság rovására. Ez ha teljes egészében nem is áll a törpe birtokra nézve, mely alatt én 5–10–15 hold földbirtokot értek, az azonban tény, hogy a magyar kisgazda (20–100 holdas) földjétől meg nem válik.

És nem fog ez bekövetkezni a magyar középbirtoknál sem, ha a magyar birtokosság szívében feléled a hazaszeretet szent tüze, s miként az utóbbi tíz év előtt tévé, szégyennek fogja tartani román kézbe adni el a birtokát. Gróf Bethlen István is hangsúlyozá, hogy csak az utóbbi tíz évben kapcsolá ki a hazafiságot a birtok eladásánál a magyar birtokosság; ezen rossz szokásával szakitson. Önként hívja fel a román pénzügyi intézetek figyelmét eladó birtokára, annak ajánlata után akárhányszor fordul a magyar kormányhoz is a birtoka megvevése érdekében, de mert itt már tulsokat kér, román kézbe jut a birtok. Ezt a manipulációt alaposan leleplezé egy fővárosi lap. És nemrégiben adá egy magyar főúr egyik háromezer holdas földét román kézbe.

Ha ez a szellem meg nem változik, képtelenség a magyar birtokot megóvni a román kézbe jutástól, mert tulajdona felett szabadon rendelkezik mindenki. De ne csak szájjal dokumentáltassék a hazafiság, hanem tényleg is. Kényelemszeretetből, avagy

kapzsiságból ne adjon mindjárt tul a magyar birtokos az ingatlanán, hanem forduljon a magyar bankokhoz is, akik hasonlóan, mint a román bankok, szívesen parcelláznak. Sőt a kormány is alakított altruista bankot, aminek segítségével az eladó birtok magyar kézbe juthat. A román küldöttel ne szedesse mindjárt le a lábáról magát a magyar birtokos, ha tul akar adni az ingatlanán: hanem lépjen érintkezésbe magyar körökkel is.

És mert magyar közép birtokok jutnak román tulajdonba Máramaros-, Szatmár-, Szilágy-, Arad-, Krassósörény-, Temes- és Torontálvármegyékben is: összesen 102,483 hold magyar föld jutott az utóbbi öt évben román tulajdonba a fenti megyékben, ezekben a megyékben sem árt a hazafiságra appellálni a magyar birtokosok körében.

De azt újból is ismétlem, hogy a birtokcserék még nem jogcímek arra, hogy jussot formáljon bármely nemzetiség a magyar állami jelleg megtagadására, mert azért az Magyarországból föderatív államot nem fog teremteni. De a földcsuszamlás is meg fog szünni, ha öntudatra ébred a magyar birtokosság. A magyar faj már számerejénél fogva is, kulturájával, uralkodni tudó modorával és más előnyös tulajdonságainál fogva egyedül nyomhatja rá az országra a magyar faj-jelleget.

A birtok-állományával is dominál, mert a nagy uradalmak mind magyar kézben vannak és így Erdélyben is. Tízezer holdon felüli birtok egész negyvenötezer hold terjedelmig kilenc van Erdélyben és annak tulajdonosai magyarok. Középbirtok nemzetiség szerint kimutatva még nincs az egész országban. Ily munkára hívá fel a kormányt a nemrég tartott gazdakongresszus Siófokon. A míg egy ily munka véghez nem lesz vive, a magánbirtokról számarányt feltüntetni képtelenség nemzetiségi szempontból. És ha gróf Bethlen István feltünteté az eladott magyar birtokok számát, ez is csak egy-irányu munka, mert szóval sem emlékezik meg arról, hogy ugyanezen idő alatt hány román birtok jutott magyar kézbe? Lehet-e hinni, hogy ilyen nem történt volna?... A gróf sem állítja, hogy nem történt, csak hogy erről egy szóval sem emlékezik meg. Magam tudok esetet, hogy egy földbirtokos barátom eladta a Mezőségen levő birtokát oláhoknak és vett egy nagyobbát Alsó-Fehér megyében ugyancsak oláhoktól.

Egy idegen nevű, de jó magyar ur teméntelen földvásárlást tett az oláhoktól, hatalmas nagy birtokra téve így szert; az ily esetek is bizonyítják a földtulajdon változásait. De hát Bethlen István gróf erre nem terjeszkedett ki, sem arra, hogy az általa kimutatott magyar magánbirtokokkal szemben mennyi hát tulajdonképpen a román birtok? Egyoldalulag oldá meg a kérdést, hazafias lelkülete csak a magyar birtokok elpusztulásának a kimutatására szorítkozott, így akarva a magyar birtokosságra hatni, hogy ne adja oly könnyen át a birtokát román kézbe.

Tokaji Lászlóval, az E. G. E. titkárával váltottam e kérdésben eszmecserét; azt mondá, Erdélyben a románoknak az ő hite szerint még egyharmad annyi magán-birtokuk sincsen, mint a magyaroknak. De mint mondá, nemzetiség szerinti kimutatás nincs. Tett ugyan erre próbát az egylet a birtokosság segédkezésével, de nem használható, mivel szerfelett hiányos; még a Kolozsvár közelében levő falvakról is hibásak az adatok, jó hangzásu magyar neveket magyarul írtak be, holott román az illető, idegen nevűt meg románként írtak, holott magyar. A írásos összeállítást nem használhatni. Tokaji szerint is az ki van zárva, hogy az utóbbi öt év lefolyása alatt román föld ne ment volna magyar kézbe. Ment bizony, de az ily kimutatástól tartózkodnak az oly munkák, amelyek Erdély földbirtokát tárgyalják. Holott valódi képet csak úgy alkothatni, ha a román birtokvásárlással szembe állítatják a magyar birtokvásárlás is.

Máskülönben dicséretes munkát végeznek, az Erdély földbirtokát tárgyaló munkák és szaklapok, hírlapokban való felszólalások, de csak mind egyoldalú szempontból szólnak a kérdéshez. És nem is lesz ez másként, a míg a kormány nem ad nemzeti-ségek szerinti földbirtok-kimutatást. Az ily munkát belekerül százezer koronába, de a cél fontossága megéri a költséget és minden tíz évben ez megteendő.

A ki a régebbi időbe is bele akar tekinteni, a közgazdasági szakírók közül, hát tegye tanulmány tárgyává az 1819–20. évi urbériális conscriptiókat, érdekes kimutatást ad az akkori birtokviszonyokról, hozzáférhető az Országos levéltárban. A földterhmentesítési népek kivonatát ismerteti egy 1860-ban megjelent német munka, óriási terjedelmű mű, de csak ezek összehasonlí-

tásával juthatni eredményre, Erdély száz éves birtokállományára nézve.

Kétségbeesés rossz fegyver, ez adta tollába gróf Bethlen István-nak 36 lapos dolgozatának a „Kolozsvármegye“ rovatában, hogy: „Az egész országban, úgy mond, aránylag legnagyobb a veszteségünk Kolozsvármegyében, Erdély szívében; kincses Kolozsvár, a magyar kultúrának erdélyi központja körül volt a román tevékenység legerősebb, legeredményesebb. *Az, hogy ez lehetséges volt: előttem az erdélyi magyar társadalom csődjével egyértelmű.* Az a nemtörődomség, az a keleti fatalizmus, amellyel ez a társadalom úgy vezetőiben, mint gazdasági, kulturális és politikai szervezeteiben egykedvűen nézi azt a lázas tevékenységet, melyet a románság körülötte kifejt és amellyel a koporsót készíti, melybe azt a tehetetlen, önmegfelelt társadalmat mindenestől eltemetni készül; mondom ez a fatalizmus egyértelmű a végfeloszlásnak induló szervezet reakciós képtelenségével. A kormányzat részéről pedig vagy a tudatlanság, a tájékozatlanság, vagy a könnyelműség olyan fokát árulja el, amely szörnyű világításba helyezi azok működését, akikre az ország nagy érdekeinek gondozása bízva van.“

Az ily álláspontok kissé tulzottak! . . . Mert ha az tagadhatlanul megrovandó is, hogy magyar birtokos román kézbe adja a birtokát, de ez még nem egy a magyar társadalom csődbejutásával. Hiszen a hazafiságról való megelégedezést lehet ellensúlyozni a birtokok eladásánál a jövőben. És épp Kolozsmegyében akadályozá meg az állam a terjedelmes gyalui birtoknak a román kézbe jutását, de hát az állam sem lehet a birtokok megvevője, gátat fog azonban vetni a földbirtok érdekében való fokozatos gondozásával.

De a magyar társadalom korán sincs immár a koporsóba jutásra kárhóztatva, korai lenne a koporsó leszegeztetése. Az erdélyi magyar társadalom tevékenysége hatalmasan megnyilatkozik az EMKE-ben. Az egész ország magyar társadalmát támogatja az egyletet. Erdély színe-java tagja az egyletnek. Óriási munkát végzett az egylet fennállása óta, a munkának megfelelő vas-kos könyvet adott erről ki Pákéi Sándor József, közkezen forog a könyv, felesleges részleteznem, de ez nem is tartozik a munkám

keretébe; annyit azonban mégis jelzek, hogy a pénzüntézetek körüli intézkedéseivel a magyar földbirtoknak is szolgálatot tett. Az erdélyi földbirtok megmentése körül megtevé a lépéseket a hitelügy szervezése által, amit az Albina és a nagy szász pénzüntézetek domináltak. E célból az egyesület nemcsak önálló jelzálog- és más pénzüntézeteket létesít, másfél évtizeddel a hitelszövetkezeti törvény előtt nemcsak megindítja az u. n. Raiffeisen-féle szövetkezeteket, hanem főleg a pesti pénzpiac, mint természetes erőforrás megnyerése által odahat, hogy ma már nemcsak a magyar kézen van a legnagyobb részvénytőke, betét és váltótárca, hanem a magyar jelzáloghitel is Erdélyben 17.397,560 K-val mulja felül a szászokét és románokét együttvéve, ami a szebb jövő előjele. Az Emke létrejötté óta támogatásával Erdélyben az Albina 87 apró takarékpénztárával s a szászok 22 újabb pénzüntézetével szemben, tulnyomó erővel egy önálló magyar jelzálogintézet, 104 magyar takarékpénztár és 361 hitelszövetkezet alakult.

A magyar társadalom tehát csődbe nem jutott!... *As a sok birtokcsere-bere a spekulációra vezethető vissza és nem faji előnyömulásra.* Majd megszűnik ez a láz is és akkor ritkábban fog gazdát cserélni a birtok. Mihelyt kikapcsolódik a spekuláció a birtokpolitikából és helyét a minta produktív gazdálkodás foglalja el, akkor fog minta-gazdaság vezetődni Erdélyben is s csak az vesz birtokot és tartja azt meg, a ki érez magában hajlamot a gazdaság okszerű vezetésére. Most még a spekuláció a vezérfonal a legtöbb birtok eladásánál. Nem is állandó jellegű az ily tulajdonszerzés. Nincs komoly alapja és tartós épp emiatt soká nem lehet. A parcellázott román birtokok is görnyednek a román bankok terhes kamataitól. A nem parcellázott birtok meg a legtöbbjénél spekulációra van alapítva a románoknál. Ezért van háromszorta kevesebb román birtokos (100 holdon felül) Erdélyben, mert mint csak amolyan futó tulajdonosok, spekulációra veszik, amely azonban eltarthat öt-hat éven át is. Hiszen ezen román birtokvásárlási láz csak néhány év óta lépett valódiilag fel. Jól kamatozik a spekuláció. De állandóan ez sem fog tartani. A magyar birtokokat azonban ki kell venni a spekuláció forgatagából és be is fog következni. Aggodalomra azonban ok még nincs a földbirtok terén, mivel az Erdélyre vonatkozó dolgozatok kizáró-

lag mind egyoldaluak. A románokra fektetik a fősúlyt, feltüntetik a románok szaporodását, bankjait, birtok-vásárlásait, sőt még a kulturájuk fejlődésétől is tartanak, de a magyarság előnyeiről hallgatnak. Ily egyoldalúság mellett nem csoda, ha Erdélyről széles ez országban úgy beszélnek, mint a hol a magyar küzd a halál tusáját. Holott ha van is faji tusakodás Erdélyben, az még távol áll a haláltusától, az agóniára nem került a sor.

Erdélyben van város szabad királyi és törvényhatósági joggal bíró három. Mind a három tiszta magyar, köztük Erdély fővárosa Kolozsvár. Rendezett tanácsu város van huszonhárom. Ebből tiszta magyar tizenhárom. A más tíz vegyes. De tiszta román város nincsen egy sem, hacsak Balázsfalvát nem vesszük a városok közé. A gymnasiumok közül a négy románnal szemben van tizenkilenc magyar. Azért említem a gymnasiumokat meg, mivel azok nagyjában felekezetiiek és így a magyarok előnyben levése feltűnő. Az már önként következik, hogy a másnemű intézetek majd mind állami jellegűek és a magyarság előnyére szolgálnak.

Szóval a magyar kultúra óriási előnyben van a román felett, ezt felesleges is bizonyítgatnom. E tekintetben dicsérendő a törekvésük, de ugynevezett versenyről soha szó sem fog lenni. Erdély kulturáját a magyar és a kis számú szász uralja. A román műveli magát, de versenytárs e tekintetben a magyarral és szászszal szemben soha nem lesz.

Három téren azonban előre törtet. A *bankjaival*. De ebben is háttérben vannak a magyarokkal szemben A *földbirtok* vásárlásaival. Itt már sikereket ért el, de az utóbbi öt éven át tett vásárlásaival szemben is apadhat az aggály, mert a magyar vásárlások azt lehuznák, csak ezek feltüntetésére nem tértek rá az ezt tárgyaló írók, mert akkor kissé leapadt volna az oláhok térfoglalása. De a magán-birtokok túl száma a száz holdon felül azért még mind magyar kézben van. Száz holdon felüli román magán-birtok van Erdélyben 168,965 hold. Ezen összeállítással szemben a magyar magán-birtokot száz holdon felül, mint fennebb vázolám, 555,000 holdra teszik, de a mely felmegy legkevesebb 800,000 holdra, mivel három magyar megyét a kimutatásba nem vettek fel, u. m. Udvarhelymegyét, Háromszék- és Csík-

megyét. Tehát a magyar magánbirtok terjedelme több a románénál Erdélyben hétszázezer holddal, ha ugyan még ennél is többre nem megy.

Az is örvendetes, hogy az utóbbi tíz évben a magyarság szaporulata Erdélyben harmincezerrel több, mint az oláhoké.

A magyar birodalom terjedelme nem áll arányban még ezuttal a lakosság számával. De a népszaporulattal lassan-lassan megszűnik ez az aránytalanság. A magyar birodalomnak azonban szüksége van Bosznia-Hercegovina bekebelezésére is. Az osztrákok ugyan ezt maguknak követelik, de Magyarország ezen tartományokról le nem mondhat. Állami érdekből voltak a múltban Magyarországhoz kapcsolva, ugyanezen érdek a jelenben is fenn áll. Mátyás király Bosznia alkirályává Ujlakit nevezé ki és a törökök előnyomulásáig azt nem is lehetett elszakítani Magyarországtól.

A tartományok végleges okkupálása megtörténve, azt már elválaszthatlanul Magyarországra kell kebelezni. Mert Bosznia Magyarország kijáró kapuja!... Magyarország bevan kerítve Ausztria által: nyugatról, északról, északkeletről, délnyugatról osztrák tartományok körítik, csupán csak Szerbia és Románia felől vannak szabad határaink.

Magyarország tehát Ausztria falai közé van zárva!.. Ez az állapot kissé veszélyes közgazdasági és kereskedelmi szempontból. Mert e körülkerítés által a tarifáival a Magyarországra irányuló árukat drágíthatja úgy, hogy a túl magas ipari vámok következtében ipari szükségleteinket Ausztriában vagyunk kénytelenek beszerezni és a tőlünk vásárlandó mezőgazdasági termékeket nagy kerülővel is Oroszországból, Romániából beszállított áruk vásárlása által mellőzi. Moldvából Bukovinán, Galicián keresztül jut az ökör Bécsbe piacra, holott annak egyenes és rövid útja Magyarországon visz át. Magyarországnak tehát életbe vágó érdeke, miszerint Bosznia az ősi jognak és modern szükségletnek megfelelően Magyarország állami területét képezze és legyünk az égei tenger felé szabadok. Az osztrák körülkerítés utunkat ne állja. Ha Bosznia és Hercegovina Ausztria birtokába kerülne, Magyarországnak egyik kijáró kapuja bezáródna. Ausztria elzárhatja hazánkat Európától és Európát mi tőlünk. Ujabb oldalról is befalaztatni Magyarországot meg nem engedhetjük.

Politikai okok tevék Bosznia meghódítását. Nyugalom, rend, gazdasági fejlődés hazája lett Bosznia annyi viszontagság után. Az annexió ennek a rendnek és haladásnak állandóságát biztosítja jövőre. Ezt nyerik a bosnyákok, nyerjük mi és Európa. Politikai haszon az, hogy mi is Balkán-állam vagyunk Bosznia által. Nélkülünk folyhatnak le események, hanem ellenünk semmi sem történhetik. S ha történnék, olyan hadállásunk van Szerbia és Montenegró körül, hogy akaratunknak érvényt bírnunk szerezni. Keletnek biztonságát, nyugalomát mi fogjuk biztosítani önmagunknak és Európának hasznára.

Nagy ellenszenvvel fogadta a magyar közvélemény Bosznia elfoglalását. Tisza Kálmánnak alig volt tízenöt többsége e miatt a parlamentben. Andrássy politikáját ocsárolták és nem akarták megérteni. Ezen idegenkedés, ha nem is akkora mérvben, de meg van ma is. Nem mérlegelik eléggé a tartomány okkupálásának a fontosságát. Holott mi a szlávok közepette lakunk. Minket csaknem körül fog a szláv népek tengere. Ha mi nem bírjuk fel-tartóztatni a szláv áradást, ez hozhat bajt a magyar nemzetre. De ha mi megállíthatjuk és ketté vágthatjuk a szlávok északi és déli áramlását, ezzel a saját érdekének tesz hasznót a magyar nemzet.

Bosznia és Hercegovina területe 51,110 km². Lakóinak a száma a legújabb népszámlálás szerint 1.895,678. Az előző népszámlálás 1895-ben történt; a szaporodás közel 328,000. Az ország hat kerületre (megyére) van osztva. Városai vannak 8-10-en. Fővárosa Szerajevó, lakossága közel 52,000. E szép tartomány bekebelezése Magyarországra szükséges. Az aggályra okot nem adhat, a mit annyian hangoztatnak, hogy ezáltal növekedik a nemzetiségek száma, mert hiszen bekebelezéssel azért nem fog a szoros értelemben vett Magyarországra olvadni, önállását megtartja. A bekebelezéssel Horvátországhoz sem fog csatoltatni és így nincs ok az aggályoskodásra. Lenne társország, mint a horvát és nem kellene úgy ráfizetnünk, mint a horvátokra, mert teljesen tudják fedezni a belügyeiket, az önkormányzatukat.

A magyar birodalomhoz tartozik tulajdonképpen Dalmácia is, mely 12,862 km². 650,000 lakóval. Ide tartozik Galícia is, mely tartomány 78,582 km², nyolc millió lakóval. Lengyelor-

szág felosztásakor azon a címen csatoltatott Ausztriához, hogy Magyarországhoz tartozott. De e két tartomány közül legfeljebb Dalmáciáról lehetne szó, mivel azonban kikerülhető nem lenne a Horvátországhoz való kapcsolásától, nem sürgős Dalmácia ide csatolásának a kérdése és a mit át sem adna az osztrák. Ugyanez mondható Galiciára is. Csak azért hivatkozunk e két tartományra, hogy valamint a bekebelezésükkel véglegesen osztrák tartománnyá lettek, nehogy ugyanez történjék meg Bosznia-Hercegovinával is idővel, ha Magyarország tétlenkednék e kérdés mikénti megoldásában és nem érvényesítené a jogait reája. Egy török publicista ezt már három évvel ezelőtt kifejté a fenti alakban, hogy Magyarország Boszniáról le nem mondhat, a török publicista belátott Magyarország érdekeibe s a szerint szolt hozzá a kérdéshez. Ausztriának soha át nem adható a két tartomány, bármennyire is vágyik utána.

Magyarország és a korona egymástól elválaszthatlanok. Köztársasági kormány-forma a magyar földön fenn nem állhat. A köztársasági elnök-választással járó izgalmak, párt-tusák a nemzetet elsorvasztanák. Azért bukott el a nemzet Mátyás király halála után, mert féktelen pártvillongások folytak a király-választás kérdésében. A végleges nemzeti bukást megakadályozta ugyan a gondviselés, mert a három felé szakadt ország megint egyesülhetett, nem úgy, mint Lengyelország, mely többé, mint egységes királyság fel nem támadhatott. Szerencséje volt a nemzetnek, hogy az ozmán hatalom lehanyatlott és hazánk egy uralkodóház alá került. Köztársasági intézmény tehát nem való a magyarnak.

Igaz, hogy a dinasztia századokon át szűkkeblűen bánt a magyar nemzettel, de ezt politikai kényszerűségből tevő. A Habsburg-ház egy fél világ fölött uralkodott. Az örökös tartományok mellett még az övé volt Németország, Hollandia, Belgium, Velence, Lombardia és Spanyolország. Mi volt ezekhez a nagy nyugati területekhez képest a kis keleti Magyarország? Egy ilyen nagy birodalomban egy közös központra kellett törekedni és ez nem lehetett a legtávolabb eső pont. Ezért nem csinált és nem csinálhatott a Habsburg-dinasztia négyszáz esztendeig magyar politikát. De a magyar nemzet természetesen magyar politikát akart csinálni és ezért volt négyszáz esztendeig elégedetlen

a Habsburgok politikájával. Ez nem „félreértés“, hanem történelmi szükségesség.

A helyzet azonban megváltozott!... A Habsburgok világbirodalma megszűnt. A nyugati szárnyakat lemetszette a sors. Az utolsó amputáció 1866-ban történt. A nagy birtokállományból maradt kettő: Ausztria és Magyarország. Most már nem kellett az egységes középpont és most már nem volt ez az ország egy morzsa a nagytömegben. A dinasztia és a magyar nemzet helyzete megváltozott!... Megszületett a dualizmus, melyben a Habsburg-háznak az a most már szintén természetes ígérete foglaltatik, hogy legalább annyira, mint mást, ezentúl magyar politikát is csinál. Ez sem a „félreértés“ megszűnése, hanem szintén az eredmények kényszerű folyománya. A dinasztia ennek folytán 1867-ben megváltozott a magyar nemzettel szemben. A magyar nemzet a dualizmus keretében is kezdetben tartózkodó volt, de később megérti a dinasztíát és a nagy magyar államférfiakat és odaadó híve lett a dualizmusnak. Ma már nincs magyar párt, mely ne a dualizmus alapján kormányozna.

Az események azonban sohasem szünetelnek!... Az emberiség ezen állandó kísérelője még összebb kapcsolá a dinasztia és a magyar nemzet sorsát. A szlavizmus mozgó erejével szemben a dinasztia a magyar nemzetben találhatja meg a világháritót. Ausztria szlavvága egyre határozottabban és tudatosabban Ausztria bontó elemévé fejlődik ki. És ezt a fejlődési processzust semminemű hatalom nem tartóztathatja föl. Mert a mily mértékben a nagynémetség úgy politikai, mint gazdasági és művelődési szempontból, egyre kiváltságosabb állást foglal el a szárazföldön, oly mértékben nő a szláv elemek féltékenykedése a németiséggel szemben Ausztriában és oly mértékben nő az orosz hatalom vágya, hogy a „nyugoti szlavvágot“ eszközül használja föl a maga hatalmi terjeszkedésében.

Mi magyarok tárgyilagosan szemléljük azt a szükségszerű folyamatot, mely a szláv-német ellentétet mind jobban kiélesíti Ausztriában. Tudjuk ugyanis, hogy az angol-német versengés, mely a mai világpolitikai helyzet elsőrangú mozgó tényezője, csak azzal a hatással lehet a nagy németiségre, hogy ez mind tudatosabban tör hegemoniájának megszilárdítására a művelt nem-

zetek között, s ez által mind erősebb nyomást gyakorol a lengyelekre, csehekre és általában a nyugati szlávokra. Tudjuk, hogy ez a fokozódó ellentét egyre erősebb robbantó hatalommá női ki magát Ausztriában és hogy ennek a robbantó hatalomnak alapjában véve egyedüli ellensúlya a magyarság. Tudjuk, hogy a Habsburgok monarchiájában a lenni vagy nem lenni kérdését, végül is csak a magyarság döntheti el, mert ez az egyetlen igazi fentartó ereje ennek az egész Duna-Tisza közötti dualisztikus államalakulatnak.

A magyarokra nagyobb szükség van, mint valaha. Nincs ebben a kettős monarchiában egyetlen komoly államalakító elem a magyaron kívül. A nagy németiségnek, hegemoniájáért való harcában, Európa keletén más hátvédje nincs, mint a magyar. A nyugati kultúra védői leszünk a jövőben is, a mint hogy a múltban is azok voltunk. Egyszóval szükség van a magyarságra s ez a fődolog.

De ebből az is kitűnik, hogyha Magyarország nem lenne nemzeti állam s nem szabna gátat a szlávoknak, az összes szláv elemek túlsúlya végkép elmosná Ausztria németiségét. A saját létfeltételei ellen küzd tehát az osztrák németiség, midőn a magyarság ellen áskálódik. A mily mértékben nő az Ausztria által szított nemzetiségi bujtogató Magyarországon, oly mértékben nő Ausztriában is a szláv elem.

De hát a gyűlölet és irigység szelleme sokkal erősebb az osztrák-németiség körében, mint a saját jól felfogott érdeke. S örvend, valahányszor kárt tehet a magyarnak, még ha neki is kára van ebből. De elfelejti azt, hogy ő maga sokkal, de sokkal hamarabb veszt el, mint a magyar. *Mert osztrák nemzet nincs. Magyar nemzet azonban van. S a nemzet fogalma nem üres szó, a nemzet nemcsak történelmi, jogi, művelődési egyéniséget jelent, hanem természeti erőt. Hatalmas őserőt, a melynek a földön küldetése van.*

A magyar nemzet megakadályozza az ugynevezett trialista szerkezeti törekvéseket is. Új szláv királyságra nincs szükség!... Az új királyság térképe ugyan ki van cirkalmazva, de a megvalósulását a magyar nemzet megakadályozza, mert ez érdekeivel ellenkezik, de igen a nem délszláv Ausztriának is az érdekeivel.

A dinasztia és a dualizmus biztonsága, a magyar nemzet vállain nyugszik. A magyar elem erősödése dinasztiai érdek is. A dualizmussal kiállhatni sok vihart, de csak abban az esetben, ha azt a magyar kar támogatja. E támasz nélkül kéve módjára szétbomlik Ausztria. Létező magyar nemzet van, de létező osztrák nemzet nincs. És így könnyű semmivé lennie, mert csak névleges léte van. De ezen névleges létben is fennmaradhat Ausztria, ha oszlopaikat a magyar kéz támogatja. És ezen támogatás állandósíttatik is, mivel belevág a magyar nemzeti érdekekbe.

A dinasztia értékeli a magyar nemzetet. A nemzet is ragaszkodik a dinasztiahoz. Koronázott királyával teljesen összeforrt. Ezen összetartás képviselője a nemzeti erőnek és buzdítás a jövőre, hogy ki kell alakítania az egységes magyar birodalmat. Ennek útjába akadályok nem gördíthetők, magyar nemzeti és dinasztiai érdek a nagy mű végrehajtása.

A románokkal való béke.

A keleti kis országok együttesen sem érik el Magyarország terület nagyságát és lakóinak a számát. Románia területe 131.020 négyzetkilóméter. Lakóinak a száma legújabbban hat millió, ebből nem román közel egy millió. Szerbia területe 48.590 km². Lakóinak a száma 2,520.000. Bulgária területe 96.600 km². Lakóinak a száma 3,700.000. Ez összesen kitesz területre 176,210 km²-t. Tehát jóval kevesebbet, mint a magyar terület, a mely több 149.115 km²-rel. A három fentti ország lakóinak az összes száma 12,220.000. Ezzel szemben Magyarország lakóinak a száma elül van a husz millió és a szorosán vett Magyarország lakossága is több a fenti három országénál kereken hat millióval.

Sőt ha még tovább megyünk: Törökországnak a lakossága Európában 6,200.000, Montenegró lakossága meg 350.000. Az öt állam lakossága nem éri el a magyar birodalom lakosságát és a szorosán vett Magyarország lakóit is csak 539.000-el mulják felül. Europa keleti részeiben tehát a magyar birodalom vezet és így Románia önmagának tesz hasznót, ha békét hagy a magyarországi románoknak és maga is a magyar állammal tart össze szoros barátságot.

Hiszen Európában a szláv és germán 225—235 millió, ez mégis csak gondolkodóba ejthetné a szomszéd román állam lakóit, hogy nem áll-e érdekükben Magyarországhoz szítani, az örökös ellenségeskedés helyett. A hivatalos Románia meg is érti a helyzetet, de annál kevésbé mondható ez a lakókra. A pártok a magyarországi románok érdekében való agitálással fejtene ki akciót, ha ki-

sebbségben vannak, ezen agitációval akarnak uralomra jutni. És mihelyt ez sikerült, akkor már más hangon beszélnek a diplomás miniszterek. A legnagyobb román államférfi, Sturdza herceg, ellenzéki korában majdnem kiforgatta Romániát a sarkaiból, az „Erdélyi kérdés” felvetésével, de mikor hatalomra jutott, erősen vezeklett s magyarázta az Ausztria és Magyarország közötti jó viszonyt a szükségességét. Jön Sturdza helyébe más, e helyébe megint más, de mind csak miniszter korokban látják tisztán a helyzetet. Az egy Károly király és fenséges neje értik meg a románok helyzetét és meleg érzelmekkel vannak ennek folytán eltelve a magyar nemzet iránt. De hát a fenséges pár mély belátását alátámasztó nem követik és tombolnak a magyarok elleni örvényben.

Holott soha két faj annyira egymásra nem volt utalva, mint a magyar és a román. A szláv és germán áradattal szemben kevés a két faj száma, de azért a hullámozást visszaszoríthatni, ha összetart a magyar és a román. Európa keletén a magyar birodalom vezet, védő szárnyai alá szeretettel fogadja be a kis román országot is. Öntudatos politikát követ a magyar nemzet, igyekszik gátat emelni a szláv-germán előnyomulás ellenébe és az ily törekvés még hathatósabb lesz, ha akciójában támogatói lesznek Románia népei is.

A szláv és germán elem összeütközése előbb-utóbb bekövetkezik. De ez még nem vonja maga után Magyarország összeomlását, ha kiépíti az egységes magyar birodalmat, a mely minden zivatarral megküzdhet. Ezen egység létrehozását ne igyekezzenek ellensúlyozni Románia népe az itteni románok izgatásaival, mert az egységes Magyarország kialakulta az ők érdekük is. Az erő az egységben van, ez megmentheti Romániát is a bukástól, a szláv és germánok leszámolásakor. Még nem késő az egymást való megértés. Lám, a szlávok külön néptörzsekből állanak, de azért igyekeznek egyengetni az egyesülésökre az utat. A közlebbi hónapokban folyt le Prágában a szokolisták kongresszusa és ott ugyancsak hangoztatták, hogy a szlávok között nincsen semmi különbség: „mindannyian egyek vagyunk a szláv szolidaritás zászlaja alatt”. „Az összes szlávokat egy gondolat egyesíti és hogy valamennyien erőinket ennek az egy gondolatnak szenteljük.”

Ily szavak hangzottak el!.. A roppant tömegű szláv nép keresi az egyesülés titkának a mikénti megoldását. És az ily látvánnyal szemben Románia népei a magyarok ellen hadakoznak, pedig láthatják a veszélyt, a mely egyszer rájuk zudul. Egy valódi barátjuk lehet és ez kizárólag csak a magyar. Egy az érdekünk, de a szomszéd Románia ezt, sajnos, még nem látta be. Nincsen köztük oly férfiú, a ki végre fölemelje a magyar-román béke létrejöttével a zászlaját. De ha ők erre még mind nem tudtak megérni, jöjjön a béke szükségének a megértésére legalább a hazai románság.

A hazai nemzetiségek közül a románok azok, a kik nincsenek megbarátkozva a magyar állameszmével és a szászok. E két faj értelmisége határozottan magyarellenes, kevés a köztük való higgadtabb elem. A nép azonban békeszerető természetű s ha állandóan nem izgatnák, hű lakói lennének a magyar hazának. A többi nemzetiségnek már csak kis része foglal el ellenséges álláspontot a magyarok ellen. *A románokkal való békés megegyezésre van a főszó helyezve.* Ezen töri több román békés férfiú is a fejét, eddigelé eredménytelenül.

Ezt a békét kissé nehéz keresztül vinni!.. A román tulzók vezérei miatt majdnem lehetetlen, ha ezen szervezett vezetéssel szemben nem alakul ki egy béke-párt is, mely a harcot felvenné a békültni nem akarókkal szemben.

Minden érdekük a békét ellenző román vezéreknek a harc, a minél mérgesebb, szenvedélyesebb háború. Békében ők senkik, vagy apró tényezők. Harchban ők a román nemzetiséget képviselik, élvezik a háború minden hasznát, előnyét, népüknek pedig átengedik a költségeket, a megtorlás fanyar gyümölcseit. Valóságos kenyérkereset nemzetiségi bujtogatónak állani. Az ügyvédnek klienseket, a takarékpénztárnak betéteket, a papnak a választáson előremenetelt hoz. A hírlapírónak csak lelketlenül kell izgatnia és lesz híre, neve. Az egyéni sikerülés, a könnyű élet mind ellensége annak, hogy békét lehessen csinálni a románokkal, mert az összességnek adott előnyök az egyeseknek veszteségek. Elvesztik az alkalmat, az ürügyet, a lehetőséget fajukat kizsákmányolni.

Magyarország konsolidációja teljessé válnék, ha összes nemzetiségeink is az állameszme és történelmi feladataink szolgálá-

tába lépnének, ha a társadalomban a szociális érdek ellentétéin kívül a faji viszályok nem szakítanák darabokra a létező rétegeket is. Egy sok nyelvű, sok felekezeti, sok tagolású nemzetnek elsőrendű feladata, hogy az összeütközés, a surlódás alkalmait, jó törvények, jó közigazgatás által kevesbitse. Az országgyűlés 1848. óta e célra tör és e célból sok politikai és társadalmi törvényt alkotott — hiában.

A mennyit használtak a békítő és áldásos törvények, annyit ártottak a külföldi események. Románia egységes, nemzeti állam, királyság lett, európai uralkodóháza modern szellemben kormányozza alkotmányosan és Keleten meg nem szokott rendben. A nemzeti állam keretében üzött nemzeti politika önérzetet kölcsönzött minden románnak, sőt a vérmesebbekben a Kárpátokon túl is, innen is a nemzeti tömörülés vágyát felébresztette.

Ezt a vágyat, ezt a törekvést kielégíteni nem lehet, *hacsak hazánk integritását, nemzeti létünket, közszabadságunkat feláldozni nem akarjuk.* A román ábrándot nehéz ellensúlyozni belső reformok, jogok és szabadságok által. Nem az ő állapotjuk bántja őket, hanem a magyar állam léte van ellenükre, a magyar nemzet áll utjukban, ezért zárkoznak el társadalmilag, ezért szervekednek külön gazdaságilag, ezért fejlesztik tanügyeiket külön felekezeteik szárnya alatt. A románok vezérei, kivéve a néhány békés természetű vezéregyéniséget, olvasva a lapokban azon magyarellenes nyilatkozatokat, melyeket a Reichsratban szakadatlan ellenünk intéznek, vérszemre kapatják a románokat. Az izgatók az állambontók népüknek, mint a keletkező istenítéletnek még távoli menydörgését hirdetik a bécsi keresztényszocialisták és mások támadását.

A románjaink, a tótok és a szerbek (e két utóbbinak elenyésző kis része) nem saját elhatározásukból, nem való érdekeikért küzdenek a magyar állam és társadalom ellen, hanem tudva és öntudatlanul, tetszetős jelszavak mellett, a pángermán és pánorosz izgatásnak eszközei. Előbb kell románainknak a saját érdekeik tudatára jönniök és csupán ezekért küzdeniök, *hogy aztán egymást megérthessük.* A nagy fajok egyesülése közepette a kis nemzetek politikája adva van: egyetérteni, összefogni és min-

den erejükkel egymást védeni a már általunk vázolt veszélyvel szemben, amit újból részleteznem felesleges.

A románok valódi öngyilkos politikát követnek!.. És így nehéz az egymást való megértés, mert nem józanodtak ki, nem ismerték fel, hogy a veszély a nagy fajok által fenyegeti őket és nem a magyar nemzet és állama felől, hogy védekezniök nem a magyarság ellen szükséges, hanem a magyarsággal szövetségben és ha együtt nem győzhetünk, külön-külön még nehezebbé válik ez.

Ezt a magyar nemzet rég belátta, de a küzdelmet azért egymagára is felveszi és útját állja az állambontó törekvéseknek. Hiába kicsinylik elleneink a magyar fajt!.. Ez egy olyan külön világ, melyet osztrák centralizmus, vagy föderalizmus néprajzi gyűjteményébe illeszteni nem lehet. Külön származás, önálló fejlődés, eltérő gondolkodás és vérmérséklet öncélú nemzetté avatta e fajt. És sajátos ereje, hogy minden elem felett, a mely ez ország területén él, — uralkodhatik. Mint vízrendszerünk egyetlen természetes központja a Duna, úgy népfajaink természetes központja a magyarság. S mint a hogy nem sikerülhet a Duna folyamrendszerét megmásítani, úgy hasztalan minden törekvés a magyar faj vezetőszeropének megszüntetésére. Mesterséges gátak, erőszakos irányítások, ideig-óráig megakadályozhatják a folyók útjait, áradásokat, iszapos kiöntéseket is idézhetnek elő, de a természet törvényét meg nem másíthatják.

Ez az ország más, mint öncélú, önálló hivatású Magyarország, nem lehet. S ha bármily erőszak az osztrák-németek részéről, — nem látva be a saját bajukat, — avagy a románság részéről bármikor látszólagos sikereket mutathatna is fel: az ország egységét, a nemzet történelmi tudatát, a faj természetadta mívoltát, az államalkotás hivatását, a nyelv és irodalom eredetiségét, a jövő feladatait, szóval mindazt, a mi nemzetet és államot alkot, nem érintheti.

Ausztria németjei a magyar kar védelmére vannak szorulva s mégis mozgósítja minden alkalomkor Ausztria népeit ellenünk és szítja a tüzet a románság közt is. Holott már Mocsonyi Sándor megmondá fajbelieinek: ne mindig Bécs, hanem Budapest felé is nézzetek. De ha a román vezetők az ország gyöngítésére is törnek, az államot ki nem forgathatják magyar jellegéből és feltéve,

de meg nem engedve, ha tervük sikerülne, az összes hazai nemzetiségek egymás hajába kapnának, tetőpontra jutna a zür-zavar. Csak a magyarság képes itt e földön a rendet fenntartani, védő szárnyai alatt boldogulhat minden hazai nemzetiség.

A románok szelleme a negyvenes években kifogástalan volt a közös haza iránti hűségben úgy, hogy Balázsfalváról 1846-ban kelt hírlapi levélben („Vasárnapi Ujság“, Kolozsvárt adatott ki, szerkeszté Brassai Sámuel) egy helyen ez áll: „a magyar színészet itt meleg pártolásban részesül. Balázsfalva nagyban magyarosodik. A püspöki udvarban nem hallhatni oláh, hanem mindig magyar nyelvet. A magyarosodás világos jeleit adták a kanonok urak s a hittanárok is. Ugyanis minden magyar lapot jártnak, az oláh hírlapok közül csak a brassóit olvassák, ezek pedig a minapában egy társaságot létesítettek volt — pénzbüntetés terhe alatt — a magyar nyelv könnyebben megtanulhatásáért úgy, hogy a ki más s nem magyar nyelven beszélne, fizessen, hogy aztán azon összeggyűjtött pénzüsszegeből magyar könyveket vegyenek. Azonkívül a tanárok elhatározták, hogy oláh szindarabot többé ne adjanak, a mi eddig szokásban volt.“ Ime egy kép a múltból.

De ezen meleg érzelem még a 48-as évek elején is megnyilatkozott a románok részéről. Erdély irányadó lapjának a hasábjai tele voltak magyar érzelmű nyilatkozatokkal a románok részéről, kívánva az anyaországgal való egyesülést. Nemcsak egyesek nyilatkoztak a románok részéről, hanem testületek is az unió mellett. De mert az ily nyilatkozatokat én mind közöltem az öt évvel ezelőtt kiadott két kötetes munkámban, melynek címe volt: „Erdély irányadó lapja az 1830—40-es években“, itt ez okból mellőzöm az akkori hazafias román nyilatkozatok kivonatolását, nem lehet egy másik jelen munkámban is azt közölni.

A magyarság iránti rokon-érzelem azonban, sajnos, később megváltozott. A románság teljesen az izgatók hálójába került!.. A magyar azonban testvéri jobbát nyújtá feléjük, mikor már a szenvedélyek magasán lobogtak köztük, de sajnos a magyar fölhívásnak nem lett eredménye. Az 1848—49-iki Erdélyre vonatkozó Okmánytárban a következő fölhívása van közölve a Honvédelmi Bizottmánynak a románsághoz:

„Az oláh néphez! . . A magyar nemzet testvéri módon megosztotta az oláhokkal minden szabadságait és nem tartott meg magának, de csak egyet sem kizárólag, nem hagyott fenn sajátjául semmi kiváltságot, mely az oláhok szabadságára megszorítólag hathatott volna. És tévé azt a magyar nemzet saját nemes ösztönéből, tévé önként és nem kényszerítve“. Ezután a nép szenvedéseiről van említés téve, majd meg így folytatja: „Most már az igazság diadalának a napja a népre is felvirradt. Szabad lett a nép, oláh, mint magyar. A robot eltöröltetett a magyarokra és el az oláhokra nézve, az adó terheit egyenlően hordozza nemes és nem nemes, magyar és oláh s egyenlő joggal bír az ország dolgainak az elintézésében, nincs kizárva semmi közhivatalból és nyitva áll a becsületes kenyérkeresetnek minden neme előttük, épen mint a magyarok előtt. És e szép és közös szabadság oly viritó reményeknek vala szülője, miként Isten is gyönyörködne e szép ország boldog jövője felett. De a gonoszság megirigylé a népnek boldogságát és sikerült az ármánynak felbujtani a különfajú népeket a magyarok ellen, elcsábítván őket oly állítások által, mintha a magyar elnyomásaikon gondolkodnék, holott a magyar volt az, mely a közös szabadságot számukra is kivívta. Így lázítá fel a rácokat, a szászokat, a horvátokat, oláhokat, hogy lennének saját jó magyar testvéreiknek gyilkosai“. Ezután vázolja van a Jellasics pártütőinek a megveretése, a bécsi nép újbóli fölkelése a horvátokat támogató felsőbb katonai körök ellen, büntetés terhe alatt inti a felbujtott népet, hogy ne üljön fel a bujtogatóinak. A föl hívás vége így szól: „Legyetek, oláh testvérek hű, csendes és békeszerető fiai e hazának és szerető testvérei a magyarnak, ki véletek minden jótéteményeit a szabadságnak becsületesen megosztá. Ne hagyjátok magatokat elcsábíttatni, de sőt fogjátok meg és adjátok fel azokat, kik bujtogatni, lázítani akarnak, mert ezek a ti legnagyobb ellenségeitek. A szabadság, egyenlőség és testvériség szelleme járja át szíveiteket, hogy tiszteletben tartsátok a törvényt és szeressétek felebarátaitokat és szeressétek e közös hazát, mely nektek közös szabadságot adott. Béke veletek. Kelt Pesten, október 10-én, 1848. Az ország védelmére megbízott országgyűlési választmány. Kossuth Lajos s. k., elnök. Idősb gróf Esterházy Mihály s. k., bizottmányi tag.“

Báró Vay Miklós, Erdély akkori kormánybiztosa is intézett békítő szöveget a románokhoz, 1848. október 25-én. Eredmény nem kísérte az ily felhívásokat. Hogy miért nem lett, azt nem lehet kizárólag az ugynevezett bécsi kamarillának tulajdonítani, hanem belejátszott ebbe kommunisztikus hajlamainak a felélesztése, anyagi haszon kilátása vezeté akkor a román népet minden elv követése nélkül, a higgadt intésekre tehát nem hallgatott, az ilyesmik iránt érzéketlen volt, mert akkor nem remélt anyagi haszonhoz jutni. De a békét lehetetlenné tévé a román értelmiség fantáziája is: Erdély nagy részéből román területet véltek alkotni. Egész kis román fejedelemségre gondoltak. Ezen balhiedelem ellentétben állott a románokkal való békés megegyezhetéssel.

A magyar kormányzat azonban igazságosan mért a nemzetiségek iránt, mert az első nemzetiségi törvény 1849. július 28-án hozatott Szegeden. Párját ritkítja ez a törvénycikk. Ez is mutatja, hogy a nemzetiségek elnyomására a magyar kormányzat nem gondolt. És tekintve, hogy az első nemzetiségi törvény ma már teljesen feledésbe ment, azt egész terjedelmében közlöm:

1. Az országban levő különféle nyelvek s gör. szertartású egyházakra nézve, addig is, míg a kidolgozandó alkotmány szerkezetéhez képest részletes intézkedés történnék, részint a haza nem magyar ajkú polgárainak bővebb megnyugtására, részint a kormánynak ideiglenes rendezési intézkedéseiben utasításul, határozatképpen kijelentetik:

1. A magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődése a következőkben ezennel biztosítottatik:

2. Országlati, közigazgatási, törvénykezési, hadügyekben, mint diplomatikai nyelv a magyar használtatván, az országban divatozó minden más nyelvek használatára nézve kimondatik:

3. A községi tanácskozásokban mindenki, akár magyar, akár anyanyelvén szólhat; a jegyzőköny pedig a községben divatozó nyelvek közül azon nyelven fog vezettetni, mely szabad választás szerint megállapíttatik.

4. A törvényhatósági mindenféle ülések tanácskozásaiában mindaz, ki szólásra feljogosítva van, véleményét és szavát, akár magyar, akár anyanyelvén elé adhatja. Mely törvényhatóságban valamely népfaj az összes lakosság felét túlhaladja, ott a jegyző-

könyv — ha kívántatik — annak nyelvén is szerkesztendő. De a levelezések a nemzetgyűléssel, kormánnyal és minden más törvényhatóságokkal, mindig magyarul vezetendők.

5. Ha az esküdtzéknél vagy az első bíróságú törvényszékeknél a szóbeli eljárás behozatik, a 4. pont alatt kimondott elv ezen bíróságok előtti eljárásokra is kiterjesztetik.

6. A mely nyelv községi nyelvül meg van állapítva, azon községekben a nemzetőrök ugyanazon nyelven fognak vezényeltetni... 7. Az elemi tanodákban tanítási nyelvül mindig a községi, vagy illetőleg az azon egyházi nyelv fog használtatni... 8. Az egyházközségnek anyakönyvei és egyházi ügyei, az egyházbeli község anyanyelvén fognak vezetettetni... 9. Folyamodványát mindenki anyanyelvén is bárhova benyújthatja.

10. A görög szertartásúak zsinata összehivatván, egyházi és tanodai ügyeikben, mint bármely más hitfelekezetbeliek, szabadon intézkedhetnek, püspökeiket szabadon választhatják, a román és szerb ajkúak egyházbeli egységének kérdése szintén a zsinatra bízatik... 11. A görög szertartásúak egyháza és tanodái mindazon kedvezményekben részesítettnek, melyek az álladalom által más vallásbelieknek meg fognak adatni... 12. Tanodai és egyházi alapítványait a görög szertartásúak kizárólag magok kezelendik... 13. Számukra a budapesti egyetemnél külön hittankar fog felállítatni.

14. Hivatalra és tisztségekre alkalmazás, nyelv és vallás figyelembe vétele nélkül, általában az érdem és képesség szerint fog történni... 15. A kormány felhatalmaztatik és illetőleg köteletségébe tétetik, ezen elvek alapján fogantatosítani illető rendeleteit és intézkedéseit.

16. A kormány felhatalmaztatik, különösen a románok és rácok előadandó jogszerű kívánatainak eleget tenni, sérelmeiket orvosolni, rendelet, vagy a nemzetgyűlésen hozandó törvény által. 17. A kormány felhatalmaztatik, mindazoknak, kik az általa kitűzendő idő alatt fegyvereiket letévén, megtérnek és a függetlenségi esküt leteszik, a nemzet nevében megbocsátani.

Ugyanezen alkalommal törvényjavaslat adatott be a zsidókról is!... 1. A hazának polgárai közt, vallásbeli különbség, jog és köteletség tekintetében, különbséget nem tévén, ezen elv sze-

rint kijelentetik, miként a magyar álladalom határain belül született vagy törvényesen megtelepedett Mózes-vallású lakos, mindazon politikai és polgári jogokkal bir, melyekkel annak bármily hitű lakosai birnak... 2. A törvényes telepedésnek föltételei, ideiglenes rendeletnél fogva a kormány által fognak meghatározatni... 3. Keresztény és Mózes-vallású közt kötendő házasság polgári következményeire nézve érvényesnek nyilvánítatik... Az ily házasság polgári hatóság előtt kötetik, melynek módja, ideiglenesen, rendelet által fog meghatározatni... 4. Egyszersmind a belügyminiszternek meghagyatik:

a) A Mózes-vallásúak papjaiból és népválasztottjaiból hív-on össze egy gyülekezetet, részint, hogy hitágazataikat nyilvánítsák és illetőleg reformálják, részint, hogy jövőendő egyházi szerkezetükre nézve a kor kívánalmaival megegyező javításokat tegyenek... b) E törvény fogantatosítása azon utasítással tétetik köteletségébe, hogy alkalmas szabályok által a Mózes-vallásúak a kézi mesterségek és földművelés gyakorlására vezéreltessenek.

Ezeket már csak okmánytárakban olvashatni, a mi alig jut alakinek a kezébe és így szükségesnek tartám, mint említém, a kiírásukat. Ez is bizonyítja a magyar szabadelvűséget minden hazai fajjal szemben, és a zsidókra vonatkozó intézkedéseivel Europa összes államaít megelőzte. Akkori időben a zsidók páriák voltak, de Magyarország polgárjogot adott nekik, a mely nem ily nagy arányban még csak Angliában nyilatkozott meg. Ma már a zsidók összes száma a földkerekségén közel tizenkét millió, ebből Magyarországon él majdnem kilencszázezer.

A magyar szabadságszeretet átháramlik a haza nemzetiségeire is. Soha egy faj sem nyomatik el, a közös anya — a Magyar haza — keblére öleli összes fiait. A nemzet háta megett zivatáros mult áll. A haza összes fia ontá a vérét, hogy e föld megtartassék. Ezen hazaszeretet szent talizmánját ugyan elhomályosíták kissé az 1848—49-iki események, de az összeforradásnak valamikor mégis be kell következnie a románok részéről is, mert ezt hozza magával a saját faji érdekük.

A románok álláspontja évtizedek óta mind egy körben mozgott. Eltekintve az ötvenes évektől, mely évtizedben ki volt zárva a politizálhatás és a mely évtizedben a 48—49-ben tett szolgál-

taikért más egyebet nem kaptak az osztrák kormányzattól, mint Erdély kormányzójának, Wolhgemüthnek, azon rendeletét, hogy a magyar lapok büntetés terhe alatt többet ne nevezzék oláhnak ezt a fajt, hanem románoknak.

A hatvanas években megint kihasználta őket az osztrák hatalom a magyarok leverése érdekében. Schmerling megrögzött összbírodalmi eszméssel volt eltelve, beakarta Magyarországot vinni a Reichsrathba. E végből előbb Erdéllyel próbálkozott meg, hogy azután reákerüljön a sor az anyaállamra is. Tartománygyűlést adott Erdélynek, a hol a magyarok távollétében, mint kiknek megválasztott képviselői a tartománygyűlésbe nem léptek be, kimondá az összbírodalmi kormányzat elismerését, becikkelyezve Erdélyt Ausztriába és követeket küldött a Reichsrathba.

De azon tartománygyűlés is bebizonyítá 63—64-ben, hogy a magyarok nélkül állandó kormányzást abszolút uralkodás nélkül Magyarországon folytatni nem lehet. A történeti múlt, a magyar faj fensőbbisége lehetetlenné teszi a más hazai fajjal való uralkodást. Magyarország nemzetiségeit csak a magyarság képes egybefoglalni, e nélkül kéve módjára széthullanak. Ezt fényesen dokumentálta a nagyszebeni tartománygyűlés. Szakadatlan óvások közt hozták a határozatokat, ha a szász vagy román győzött a szavazásnál, végül pedig annyira összeveszett a két faj, hogy az Erdélynek nemzetiségi területekre való beosztásáról szóló törvényjavaslat tárgyalás alá sem jöhetett.

Én megírtam Erdély újabb történetét két vaskos kötetben, senki más meg nem írta, a ki érdeklődik e kor iránt (1850—1866), abban a munkában mindent részletesen megkaphat. A Schmerling politikája kútba esett, a magyarság nélkül Magyarországon sem politikát csinálni, sem állandó kormányzást fenntartani nem lehet. Beismerték ezt az udvarnál is, sőt a bécsi lapok is támadák a románokat elbizakodottságuk miatt és elismerték Erdélyre nézve, a magyarok passzív viselkedése káros következményeit. A szász-román lapok tüzeltek egymás ellen s sűrűn hívatkoztak a magyarok alatti jobb világra.

A két faj annyira megkülönbözött egymással, hogyha Deák híres husvéti cikke meg nem jelenik 65-ben, a nélkül is végleg bezárultak volna a tartománygyűlés ajtai. A románok tehát me-

gint csalódtak, épp mint 48—49-ben, Erdélyből nem kerekíthettek ki román provinciát.

Deák föllépte új helyzetet teremtett, a minek következménye 1865. november havában a kolozsvári országgyűlés összehívása lett. Az uniót újból kimondák. Ezen országgyűlésnek ugyan semmi törvényessége nem volt, de fenn azt hangoztatták, hogy a románság nem volt meghíva az 1848-iki országgyűlésre, mondassék az újból ki az ők meghívásukkal. Téves álláspont, mert hiszen így minden törvényt semmisnek lehetett volna nyilvánítani, a mik a románok nélkül jöttek létre, nem léve nekik politikai jogaik a múltban, de hát az unió újból kimondatva, a szászok és románok föltételekhez köték azt, a mit képtelenség lett volna teljesíteni; az anyaországgal való egyesülés újból kimondatva, a román politika azért még sem tudott bele helyezkedni az új viszonyokba. Fájlalta Erdély elvesztését, hogy az többé nem önálló, a pozíciójukat féltették a románságnak a vezetői, hogy az egyesüléssel ők nem lesznek oly hangadók, mint Erdély különállásával. Azzal is tisztában voltak, hogy az egyesüléssel végleg kizáratik az országnak nemzetiség-kerületenkénti beosztása. Nem okultak abból, hogy az ily terv hajótörést szenvedett 1849-ben is és a tartománygyűlésen is.

Végre helyre állott a magyar alkotmány. A románok a föderatív álláspontra állottak, a nemzetiségi törvény tárgyalásakor 1868-ban ennek vezér szószólója volt a nagytudású Mocsonyi Sándor. Elszigetelten állottak, mert csak a szerb tulzók részéről akadt támogató Miletics Szvetozár személyében. Az Erdélyben megválasztott román követek a Pesti országgyűlésen még megjelentek, hogy a föderatív álláspontnak hangot adjanak. A tulságba menő nemzetiségi törvény, mely a szabadelvűség netovábbja volt, nem elégíté ki őket, nemzetiségi kerületekre akarák felosztani Magyarországot. De mert tervük nem sikerült, a passivitás sáncái közé huzódtak.

Ezen merev álláspontjuk feljött a legujabb időkig. Minden választás alkalmával konferenciáztak s éles nyilatkozatban tudtul adák, hogy nem ismerik el az uniót s ennek folytán nem vesznek részt a választásban. És hogy ezt az álláspontot végre földadták, az következetlenség miatt történt. Mert hivatalos alakban

ugyan perhorreskálták a választásokban való résztvevést: de maga a román nép abban élénk részt vett. Ez a hivatalos román körökre kellemetlen volt. Végre is feladták az Erdély önállóságát kívánó követeléseiket, hogy az Erdélyben lakó románság is képviseltesse magát a magyar parlamentben.

Ha változott is az álláspontjuk, de még most is nehéz az egymást való megértés. A románság vezetése a tulzók kezében van, törekvésük pedig ellentétben áll az egységes magyar állam-eszme követelésével. *Már pedig ez alapon béke nem lehet, egy hajszálngi engedmény sem teendő az egységes magyar állam rovására a béke létrejötte érdekében.* Már maga a nemzetiségi törvény is túl szabadelvű úgy, hogy az szigorúan átvive, gyöngítésül szolgál az ország egységére nézve. De mert ezen törvény ma is életben van, sükségtelen az ismertetése, illetve a részletezése. A magyar-román béke mikénti létrejöhetésének az alapköveit, egy román tekintélyes férfiú kijelölte, a miről meg fogok emlékezni lennebb. Ez alapon létrejöhet a béke, ellenesetben soha. Az egységes magyar állam rovására nekem béke nem kell, trójai falóval szét nem robbantjuk az állam egységét. Ez az én álláspontom és ez az egész magyar közvéleményé.

A románok programja megint kiadatott 1910-ben, a mikor készülődés volt a választásokra. Aradra gyűltek össze a románság vezetői és kimondták, hogy ragaszkodnak az 1904-ben megállapított programhoz. Ez a program a következő:

1. Az 1881-iki program egészében fönmarad. Követeljük a román népnek, mint államalkotó politikai egyéniségének az elismerését és ethikai, valamint kulturális fejlődését közjogi intézmények biztosításával a Szent István korona állami integritásának teljes fenntartása mellett.

Ez a pont részben ellentmondó, részben kiemeli a románságot nemzetiségi jellegéből. Ellentmondó annyiban, hogy a nagy-szebeni 1881-iki programban fenntartatik Erdély külön állása; ez nem egyeztethető össze azon kijelentéssel, hogy „az állami integritás figyelembe vételével“, mert ha Erdély elszakittatik az anyaállamtól, akkor már meg van bontva a magyar állam egysége. Továbbá a románság nem lehet államalkotó politikai „egéniség“, mert az osztatlan magyar nemzet tagjai és így ők nem külön

álló államalkotó nemzet, hogy így ismertessenek el. Mint nemzetiségnek lehetnek jogaik, ami adva is van a nemzetiségi törvényben, de politikai államalkotó nemzetté nem nőhetik ki magukat.

2. E pontban a hadseregről nyilatkoznak, tiltakozva a magyarosító törekvések ellen... 3-ik pontban követelik a nemzetiségi törvény szigorú végrehajtását és az abba ütköző későbbi törvényeknek a revízióját.

Az tagadhatlan, hogy a nemzetiségi törvény túl engedékeny az egységes állami kívánatokkal szemben, de ha a panaszuik egy s más tekintetben jogosak lennének, azt lehet reparálni — az állami egység figyelembe vevésével. Ily keretben mozogion az előterjesztésük.

4. A közigazgatásban, igazságszolgáltatásban és iskolai oktatásban különböző nyelvek használatát követelik... 5. A köztisztviselő bírja a nép nyelvét.

Annyiban az ily kívánatok már teljesítve vannak, hogy a saját anyanyelv használatától elütve senki sincs a közigazgatásban és igazságszolgáltatásban. De az természetes, ha a hivatalos nyelv a magyar. Az iskolákban nem lehet kötelezővé tenni a nemzetiségi nyelvek tanítását, ez nagy terhet róna a tanulókra. Különben is a nemzetiségek iskoláiban a saját anyanyelvén foly a tanítás, rövidülést tehát nem szenvednek, mert az nem rövidülés, ha az államnyelv tanítása is megköveteltetik. A köztisztviselők a nép nyelvét meg értik.

6. Az összes hitfelekezetek teljes autonómiát kapjanak és az állam által segitessenek.

Ez teljesítve van, felesleges a további tágitás. Állami segélyben is részesülnek a hitfelekezetek.

7. Az elemi oktatás ingyenes legyen, a hol több a román, ott az iskolai nyelv a román legyen... 8. Az egyházi házasság kötelező behozatalát s a felekezetnélküliség teljes eltörlését kívánják.

Az ingyenes elemi oktatás és más ily kívánatok kiegyenlíthetők. De a polgári házassági intézmény már hatályon kívül nem tevődhetik, a kor szellemével az ellenkeznek, valamint ugyanez mondható a felekezetiellenlenségről is.

9. A községek, megyék teljes autonómiáját s azoknak a

nyelvterületekre való tekintettel újabb beosztását, a kandidáló jog és a virilizmus megszüntetését követelik.

A teljes autonómia odáig nem fejleszthető, hogy az állami felügyelet korlátoztassék. Az a „nyelvterület“ hangoztatása kissé a nemzetiségi kerületek beosztására emlékeztet, a mi ellentétben áll a magyar állami egységgel. A kandidálás és virilizmus megszüntéről pro et kontra lehet vitázni.

10. Kívánják az általános, titkos szavazati jogot, a kerületek újabb beosztását, a kisebbség képviseleti jogát az országgyűlésen.

Ezen kívánatok idővel mind beteljesülnek, az általános is fokozatosan, a kerületek új beosztása már most megtehető, a kisebbség képviseleti jogáról is lehet beszélni.

11. A gyülekezési és egyesülési jog törvényes szabályozását s a teljes sajtószabadságot.

Az első kívánat teljesülése jogosult, a sajtószabadság ellenben máris túltengésbe jutott, a román lapok járnak elől a féktelenségben. Szerintem szükségtelen a korlát nélküli hírlapírást még jobban tágitani. Egy tekintélyes román férfiú mondá nekem, hogy borzadva vesz román lapot a kezébe, annyira el vannak vadulva. „Önök magyarok — mondá — ezt nem tudják, mert nem olvasnak román lapot“. Megrendszabályozni kellene kissé a sajtót, nem pedig még féktelenebbé tenni. A sajtóreform küszöbön áll, ideje visszaállítani a sajtó régi tekintélyét s kinővéseit korlátok közé szorítani.

12. Az adórendszerről szól... 13. A birtokminimum elidegeníthetlenségét, a hitbizományok megszüntetését, az állambirtokoknak parcellákban való kiadását. A román vidéken csak románok telepíttessenek.

Mind oly kívánatok, a mik részben teljesülnek is, avagy lehet felettük véleményadás. Az adórendszer reformálódott, a birtokminimum elidegeníthetlensége ki nem vihető, a hitbizományok, ha eltörölve nincsenek is, de újabak adásának hely nem adatik, az állambirtokok parcellázása is folyamatban van, de az már nem teljesíthető, hogy román vidéken csak románok telepíttessenek. Az állam kezét e tekintetben megkötni nem lehet.

14. A munkások érdekeiről szól..., 15. Ingyen orvost és orvosságot a szegényeknek.

Mindkét pont tartalma teljesíthető és nagyjában teljesítve is van, különösen a munkásokra vonatkozó kívánat.

16. Az állami erdőknek és legelőknek a nép számára való közvetlen bérbeadását s az erdőtörvény módosítását.

Ez utolsó pont is olyan, a mely részben teljesülésbe ment és folyamatban van. De az itt közlött program is mutatja, hogy a béke ez alapon a magyar és román közt létre nem jöhet. De a lehetősége sincs annak végleg kizárva, hogy ha a program változik, az egymást való megértés kialakulhat.

Van újabban egy más program is, mely 1911. január havában látott napvilágot. De ennek keletkezése homályos!... A mikor megindultak a románokkal való béketárgyalások, illetve az ők részükről tették békepontozatok, a román béke érdekében dr. Mihú János buzgólkodott a legjobban. Az ő nevével jelent meg a lapokban: „Mít kívánnak a románok“ címmel a program. A lapok szerint, Mihú Jánosnak ezen, a kormányhoz felterjesztett békepontozatai visszautasítottak. De rá napok múlva jött olyan közlemény is a lapokban, hogy a nyilvánosságra került békepontozat nem a Mihú Jánosé, hanem azt ő csak benyújtá, mint a Maniu és a Vajda-féle programot. Ezen két elvadult román férfiú programjával felesleges bajlódnom, elég ha egy tekintélyes magyar napi lapunk néhány soros kivonatát közlöm erről a programról, a mely eléggé jellemzi a hírhedt program beltartalmát. A magyar lap egy helyen így emlékezik meg a programról: „Ha dr. Mihú és társai a győzelmes román hadsereg élén állának és Magyarország Károly király lábainál feküdnek, akkor sem kívánhatnának többet és szerencsétlenebb hangon Magyarországtól“. Ezzel eléggé jellemezve van a terjedelmes program, mely 4—5 hírlapi hasábot tett ki és a melyről egy más magyar lap azt írta: „Ökölbe szorul az ember keze, hogy ily békepontozatokat mertek a kormány elébe nyújtani.“ Az ily lapvélemények után, felvagyok mentve a hírhedt program ismertetése alól.

Én valószínűnek tartom, hogy ez a program nem származott dr. Mihú János Szászvároson élő gazdag román birtokostól és ügyvédől, mert a ki a magyar-román béke megteremtésén fáradozott, olyan kívánatokkal nem állhatott elő, mint a milyent a

fenti program tartalmaz. De mert nyilvánosságra soha nem került a Mihó béke-pontozata, nem lehet véleményt mondani arról. Az azonban tény, hogy a lapok nyilatkozata szerint, a Mihó előterjesztése nem fogadtatott el a kormány által. Ez mégis azt bizonyítja, hogy a béke-pontozatok nem jól választottak meg, mert máskülönben azt a kormány elfogadta volna.

És tekintve, hogy Mihó akkori időben sűrűn megfordult az irányadó körökben és ennek dacára az akciója még sem sikerült, ez arra vezethető vissza, hogy a béke létrejöhetésére még nem találtatott meg az alap és a román sajtó, mely a tulzók kezében van, féktelen izgatásával útját állta a béke kialakulásának. De mint említém, az alap sem találtatott meg az ily akció sikerültére.

A magyar-román béke valaha kialakulhat, a mikor a magyar államegység alapján oldatik az meg. *E tekintetben adott utmutatást egy román hazafi ily című nyilatkozatában: „Politikai és magyar állami szempontból szükséges-e a magyar-román testvériesülés és a béke? Ha igen, mi módon volna az megvalósítható?”* Ezt a nyilatkozatot írta: *Indre László* ügyvéd és kolozsvármegyei törvényhatósági bizottsági tag. A Kolozsvárt lakó tisztas férfiú engem is felkeresett a dolgozatával s helyénvalónak találta egy Kolozsvárt megjelenő magyar lap szerkesztését, román szöveggel is kiadva, az én főszerkesztésemmel, mely a magyar-román béke-érdek szószólója lett volna. De én a vállalatba nem mentem bele, amit máskülönben helyes eszmének tartottam.

Indre László a dolgozata elején szépen vázolja, hogy ha a szabadság iránti szeretet egybe fűzte volna a haza fiait, ma nem lenne nemzetiségi kérdés. Behatóan ecseteli a magyar-román testvériesülés szükségességét, tekintve a két faj elszigeteltségét a szlávok és germánok által. Erőszakkal azonban szerinte fajokat elnyomni ma már nem lehet, ily eszközzel a nemzetiségi kérdés meg nem oldható. „A nemzetiségi kérdést — írja — csakis az igazi szabadság, igazság, igazi testvérieség érzetével és a kultúrával lehet megoldani. Ezen modern fegyverek pedig csakis az igazságos kormányzatban, a részrehajlatlan igazságszolgáltatásban és a kultúra arzenáljában találhatók.” De a béke szűkebb körű tárgyalásokkal létre nem jöhet, magát a népet kell megnyerni az eszmének, evégből ajánlja egy magyar-román napilap kiadását. „E lap

értesse meg, hogy a román nép üdvét és boldogulását, anyagi előrehaladását, valamint nemzetiségi egyéniségének érvényesülését csak Magyarország területén és annak magyar állampolitikai egységén belül, a magyar alkotmánynak és a szentesített törvényeknek tiszteletben tartása által érheti el és valósíthatja meg. Továbbá hogy: a román nép, mint nemzetiség és az államalkotó magyar nemzetnek egyik törvényes szerve, politikailag és etnikailag jogos érdekeit a magyar állameszme és törvényeink keretén belül csak úgy érvényesítheti, ha politikai programját a magyar állam közjogi alapjaira fekteti és állampolgári jogait és kötelmeit a hazai alkotmányos politikai pártok keretében óhajtja érvényre juttatni; vagyis egyszóval a fentérintett lapunk egyik eminens célja volna, miután már egy román nemzetiségi párt a parlamentben és azon kívül az államban is működik, *egy feltétlenül megbízható alkotmányos érzelmű román pártot létesíteni és a román népet ezen alkotmányos érzelmű pártnak megnyerni s ezzel, a midőn a nemzetiségi kérdés helyes és alkotmányos mederbe tereltetnék, ugyanakkor az ultraisták létalapja nemcsak meggyengülne, hanem szép csendesesen meg is szűnnék.* Ily módon véljük a nemzetiségi kérdésnek másik nehezebb problémáját is sikerrel megoldhatni.” Szükségét látja egy ily lapnak, hogy ne legyen a román nép mind a tulzó lapok által megdolgozva. „A román nép — írja — teljesen a parlamentben szereplő román nemzetiségi párt diktatúrájának van zsákmányul dobva és hagyva. Ez az igen veszélyes állapot reklamálja azt, hogy egy alkotmányhú román párt alakulására multhatatlanul és elengedhetlenül szükség van, a mely a népet körébe hódítva és annak gondolatmenetét és érzületét irányítva, praktikus és józan gondolkodásra terelje és oktassa, ezt pedig csak egy alkotmányos és hazafias szellemben szerkesztett sajtó-organum útján lehet sikeresíteni.”

Indre László kijelölte az utat a béke mikénti létrejövésére. Az tagadhatlan, hogy közeledés csak akkor fog beállani, ha kialakul egy román békeközvélemény. Ezt pedig csak hírlap segítségével vihetni véghez. Idővel — ha nem is egyhamar — a mag elvetődik s kikél a béke olajága. De az egymást megértő lap istápolása nélkül, az soha létre nem jön. A lap Kolozsvárt adódna ki, távol a tulzó román lapok megjelenése helyétől. *Indre*

hírlap-tervezete tehát elfogadható és a magyar irányadó körök által hatásosan felkarolandó, de fel a román béke-barátok által is, mert csak így lesz elterjeszthető a lap.

Egy békét nem lehet — *pontozatokkal megcsinálni*. Ide előbb kialakulandó szellem kell!... S ennek révén az egymást megértés is létrejön. Ezen célra más eszköz nincsen, mint a *sajtó*. Sarokba kell szorítani a román sajtót, mely most a tulzók szolgálatában áll. A béke hívei nyomuljanak minden téren előre a románok közt, a román kultúregyletek élén a béke hívei álljanak és vezessenek; közigazdaságilag s más egyebekben is foglalják el a tért, háttérbe kerülve ezáltal a tulzók, a román pénzüzetekben és így tovább a számottevő tényezők a béke hívei legyenek. Ha mindezek bekövetkeznek, akkor meg fog születni a béke is.

Nagy alapozás kell ide!... Kírtató munkásságra van szükség. Ezért mondom ismételve, hogy a béke létrejöttét nem lehet *pontozatokkal* tető alá hozni. Magától megtalálódik az összekötő fonal, ha a béke iránti mozgalom megindítatik az arra hivatottak által és céltudatosan vezetetik az. Valamikor csak lesz eredmény. Lesz azért, mivel a román nép, mint békeszerető faj, ki fogja magát szabadítani a tulzók befolyása alól, ha végre nemcsak szóval, de tényleg is lesz sorompóba lépő béke-párt, mely hivatását kérielhetetlen eréllyel fogja végrehajtani.

Állami teendők.

A különböző nyelvek használata szétagolhat egy országot, de csak az esetben, ha egy nyelv sem válik elterjedtebbé a használt faji nyelvek közül. Magyarországon az államnyelv tudása fokozatosan terjed és így az országnak van hivatalos nyelve, a mely egymagában is már kizárja az ország szétagolását. *Az államnyelv terjesztése fokozottabb mértékben eszközözlendő*, miként eddig. Ezen törekvés ellen jogosan felszólalni nem lehet.

Külföldön az államnyelv elsajátítására nagy gond van fordítva. Ezt legjobban bizonyítják a hazai tótok. Egy világlátott és több nyelvet beszélő nemzeti munkapárti képviselő, az 1910-iki választáskor a program-beszédét a tót választókerületben magyarul nem mondhatta el, mert választói azt nem érthették, de a tót nyelvet meg ő nem bírta. Nem volt más mód, nem akarva tolmács segítségére szorulni, mint angol nyelven elmondani a beszédét és a választói ezt megértették. Tehát az Amerikában járt tótok elsajátíták Amerika hivatalos nyelvét, mert arra reáakényszeríték, de már a magyar nyelv elsajátítására nem gondoltak.

Szükséges végre Magyarországon is erélyesebben szorítani rá a nemzetiségeket az államnyelv elsajátítására. Ha ez külföldön megtehető, itt sem kell bárszony kézzel kezelni e kérdést. Ez nem lehet jogsérelem egyik nemzetiségre sem, a magyar állami egyiségre nézve pedig erre feltétlen szükség van. És a nemzetiségekkel is inkább megérthetjük egymást, ha van egy közös nyelv, a mely erős szálakkal fogja összefonni az ország lakóit. Már ezelőtt hetven évvel felemelte a szavát egy tekintélyes román a magyar nyelv tanulása érdekében. E férfit *Bohecsel Sándor* volt, román ügyvéd és tekintélyes birtokos. Az „Erdélyi Híradó” 1843-ik év-

folyamában keményen megleckézteté: „Komoly szó“ című fel-szólalásában a „Gazetta de Transsylvania“ című román lapot, hogy ne izgasson a szász lapok mintájára ő is, hanem tanácsolja, hogy befolyását a lap fordítsa arra, miszerint „a fajbelieim műveljék a nyelvüket mint oláhok és tanulják a magyart, mint e hon polgárai.“ A nagy román férfiú tanácsa ma is beválk és azt fo-ganatosítani is kell.

E cél elérése végett az első állomás a városok fejlesztése. A magyar állam egységét a városok alapozzák meg. Fősúly helye-zendő tehát a városokra.

Magyarországon város van elég, habár népesség tekinteté-ben hátra állanak a külföldtől. Különösen Németországban és Angliában van sok népes város. A százezernél több lakóval bíró német városok száma 48. Ausztriának ellenben hét városa van százezeren felül. Ezek: Bécs két millió. A többi már jóval keve-sebb. Trieszt, Prága, Lemberg, Krakko, Gráz, Brünn 125–225 ezer közt váltakoznak. Van Ausztriának azonkívül még nyolc népes városa, de már ilyenek Magyarországon is vannak.

Magyar város százezeren felül csak három van. És pedig Budapest, Szeged és majdnem Szabadka. Lennebb jelzem a ma-gyar városok népességének a számát. De ha százezren felüli ma-gyar város kevés is van, azért szépen növekednek számban a városaink. És a keleten nagy fölényben vannak a magyar városok.

Szerbiának alig van számottevő városa, maga a főváros Bel-grád is kisszerű. Bulgáriának négy népesebb városa van 35–50 ezer közt. A fővárosa azonban Szófia elérte a százezer lelket. Romániának is vannak elég népes városai, de meg sem közelíti a magyar városok számát és a főváros, Bukarest lakósága sem több 250.000-nél. Más városa nincs Romániának, a melynek száma felül menne a százezeren.

A magyar városok királya természetesen Budapest. Lakóinak a száma 1720-ban volt 12,000.

1810-ben „ 60,000.

1831-ben „ 102,000.

1851-ben „ 178,000.

1870-ben „ 280,000.

1881-ben „ 370,000.

1891-ben volt 506,000.

1897-ben „ 600,000.

1904-ben „ 716,000.

1910-ben „ 880,371.

A magyar székesfőváros ma tehát már közel van az egy-millió lakóhoz. Sőt azt már a jelenben felül is mülja, tekintve Ujpest és más hozzacsatolt részeket. Bécs 9 községet kebelezett be, a horvát főváros Zágráb is hasonlóan tett. Ezt Budapest is valami-
kor megcselekszi, de így is tekintélyes számú lakóval bír.

Szabad királyi és törvényhatósági joggal bíró városok a leg-
újabb népszámlálást is feltüntetve, de csak kerek számban és a
katonaság bevonásával is:

Arad 63.000, Baja 21.000, Debreczen 92.000, Fiume 49.000,
Győr 44.000, Hódmezővásárhely 62.000, Kassa 44.000, Kecske-
mét 66.000, Kolozsvár 60.000, Komárom 22.000, Marosvásár-
hely 25.000, Miskolcz 51.000, Nagyvárad 64.000, Pancsova
20.000, Pécs 49.000, Pozsony 78.000, Selmecz- és Béla-bánya
15.000, Sopron 33.000, Szabadka 94.000, Szatmárnémeti 34.000,
Szeged 118.000, Székesfehérvár 36.000, Temesvár 72.000, Ujvidék
33.000, Versecz 27.000, Zombor 30.000. *Összesen huszonhat.*

Rendezett tanáccsal bíró város van száztizenegy. Magyarorszá-
nak tehát van elég városa, a miknek fejlődésével óriási mértékben
fog haladni a magyarosodás. Mert a városok a magyarosodás
központjai, még oly városban is kezd érvényesülni a magyaro-
sodás, a hol ritka volt a magyar szó. Nem kell jósnak lenni,
hogy pár évtized alatt a városok közül alig lesz öt-hat a mely nem
magyarosodott el. Mindent el kell követni tehát a városok fej-
lesztése érdekében, a mig nemcsak nyelvileg válnak magyarokká,
hanem a magyar kultúra istápolói is lesznek. Budapestről átpalán-
tálódik ez a misszió a vidéki városokra is.

A törvényhozás a legújabb időben lendített a városok ügyé-
ben, a melyek soká elhanyagolva voltak. A városok fejlesztése ér-
dekében új törvény alkottatott 1912. év június havában. Városaink
viszonyait az 1886. évi XXI. és XXII. törvénycikkkel szabá-
lyozta a törvényhozás. A városi élet igényeit és feltételeit az
azóta eltelt idő oly arányokban fejlesztette ki, hogy az előző

törvény már nem felelt meg a hivatásának. *Eljött az ideje egy szerves városi törvény megalkotása szükségének.* És bizonynyal erre rá is kerül a sor!... Addig is némi javítást teszen a városok fejlesztése érdekében a fentemlített törvény.

A törvény meg akarja valósítani azt, a mi a városok érdekében már most megvalósítható, másfelől a fejlődés vágyától áthatott városokat meg akarja szabadítani azoktól az egykor szükséges korlátnak szánt rendszabályoktól, a melyek a tapasztalat szerint ma már csak akadályozzák őket haladásukban. Annak megvilágítására, hogy egy város-fejlesztési törvénynek most mi lehet a feladata, rá kell mutatnunk mindenekelőtt arra, hogy a városok adósságterhe már 1910-ben megközelítette a négyszázmilliót, de a terheket a városok hitelműveleteikkel az állam közreműködése nélkül is képesek elviselni, mert közjogi helyzetük folyamánaképpen a hitelképességük fokozott.

Az államnak tehát nem ezzel, hanem a városi jövedelmek fokozásának kérdésével kell foglalkoznia. *De itt is a jövő fejlődés biztosítója csak a helyes városfejlesztési politika lehet,* mert az állam nem nyújthat olyan mérvű pénzügyi segítséget, hogy ez biztosíthatná a fejlődést. Ha tekintetbe vesszük nagyobb törvényhatósági jogú városaink 3, 5, 8 millió és nagyobb, rendezett tanácsu városaink fél, másfél, sőt harmadfélmillió évi háztartási szükségleteit — ide nem számítva az üzemek, intézmények stb. külön előirányzatait — és ezekkel a millió városi költségvetésekkel szembe állítjuk azt a négy millió koronát, a mit az állam a városoknak rendelkezésére bocsátott s a további négy milliót, a mit évenként való fokozatos emelkedéssel a városi (rendőrségi) célokra kilátásba lehetett helyezni, belátható, hogy ez az összeg helyes megosztás mellett elegendő lehet egyes városok egy-egy pillanatnyi szükségletének fedezésére, de hogyan lehetne elegendő arra, hogy a városok jövedelmeit számottevően fokozza? S milyen arányokban kellene emelni a nyolc millió koronát, hogy — számításba véve a törvényhatósági és rendezett tanácsu városokat — az állam készpénzsegélye e téren számottevő tényező lehessen.

Annak a közbelépésnek, a mely tehát a városok pénzügyi helyzetének komoly értékű szolgálatot akar tenni, egészen más alakot kell öltenie. *A segítséget mélyebbről, a városok fejlődési tör-*

vényeiből kell meríteni s meg kell tenni mindazt, a mit a junius hóban letárgyalt törvények akadálytalan érvényesülése kíván. Ezen törvény az ilyen értelemben vett városfejlesztés alapelvein sarkall. A fejlesztés főcéljául azt tűzé ki, hogy a városok képessé váljanak arra, hogy saját magukban találják meg az anyagi eszközöket létszükségleteik fedezésére.

Én a már törvényé vált részletezésbe nem mélyedek bele, ennek ismertetése nem is tartozik ide, csak annak adok kifejezést, hogy a fentt jelzett irányelveknek felel meg a törvény tagolása. Az I. fejezet a városok állami támogatására szánt készpénzbeli segélyekről szól; a II. fejezet a városok rendeltetésszerű működését indokolatlanul korlátozó törvényi rendelkezések revíziójáról s az állami irányításról gondoskodik; a III. fejezet az általános közigazgatás javítása érdekében tett rendelkezéseket tartalmazza; végül a IV. fejezet az átmeneti és vegyes természetű kérdésekről rendelkezik. A törvény utasítja a belügyminisztert, hogy a törvény életbelépésétől számított két éven belül a városok szervezetről, közigazgatásáról és háztartásáról, ugyyszintén a városi rendőrségek országos rendezéséről törvényjavaslatot terjesszen elő.

Üdvös intézkedés ez a törvénytől, mert valamely ország fejlettségét ma városaink fejlettsége szempontjából ítélik meg. Minél fejlettebbek, minél rendezettebbek, minél nagyobb intézményekkel, közlekedési eszközökkel rendelkeznek a városok, annál fejlettebb természetszerűleg az állam is és bátran mondható, hogy a kormányok belügyi politikájának első és legfontosabb feladata a városok fejlesztése kell hogy legyen. A városokhoz nagy nemzeti érdek fűződik!... A magyarság asszimiláló ereje a városokban nyilvánul meg, azok legnagyobb része ma már magyar várossá fejlődött.

Valamint a külföldön, különösen Németországban és Angliában mind a városokba húzódnak az emberek, ez a jelenség Magyarországon is kezd nyilvánulni. Ennek nyitja a több kereseti forrás és a nagyobb mérvű szórakozás. A városok fogják tető alá hozni az egységes magyar állam iránti törekvést, a város a vidékére is kihat a magyarosodás érdekében: buzgalommal lássanak tehát a magyar kormányok hozzá a városok fejlesztéséhez. Az első lépés megtevése, következéské a folytatása.

Az egységes magyar állam kiépítésére befoly az állami közigazgatás megvalósítása is*). A közigazgatás államosításának a kérdése nem csupán a jó közigazgatás kérdése, hanem elsősorban a közjogi erőviszonyok szempontjából nagyfontosságú.

Ha a vármegye tényleg alkotmány-biztosíték volna, közjogi szempontból igen nagy hiba lenne föladni ezt az erőt. De az elmúlt időknek tanúsága, a nemzeti ellenállásnak nevezett mozgalom története, minden elfogulatlan s őszintén ítélni tudó ember előtt nyilván bebizonyította, hogy a mai vármegye közjogi szempontból többé már nem elég. A parlamentáris kormányrendszer mellett, ha a parlament tehetetlen a megtámadott alkotmány védelmében az ily kormányral szemben, a megyék annál kevésbé képesek pótolni az alkotmány védelmi tisztet.

De nem erő belső ellenségeinkkel szemben sem s ez az, a min a közigazgatás államosításával segíteni kell. Semmi sem tévesebb, mint a közigazgatás államosítását úgy tüntetni fel, mintha azáltal nemzetiségi szempontból ugyan nyernénk, de közjogi szempontból csak veszítenénk. Közjogi szempontból semmit sem veszünk, mert egy értékét veszített eszköz összetörése nem veszteség. A mit pedig nemzetiségi szempontból nyerünk, az elsősorban közjogi nyereség.

Mínél egységesebb, minél erősebb ez a magyar állam, minél szilárdabb az alapjául szolgáló magyar szupremácia: annál nagyobb súlya van odakünn. A gravaminális politikusok és a 48-as politikusok is értsék végre meg azt, hogy minden állam annyira független, a mennyire erős. A szervezett, organizált, egységet bontó tényezőit fékezni képes nemzet oly hatalom, melynek függetlenségét nem a törvény, de saját ereje adja meg.

És ha látjuk, hogy ebben az országban mennyi a bontó elem, hogyan akarják ennek az államnak faji egységét megbontani: akkor látnunk kell azt is, hogy minden, a mi erőt ad az államhatalomnak, hogy velük szembe szálljon, magának az állami függetlenségnek ad voltaképpen erőt.

Ha az államosítás csak arra ad erőt a közigazgatásnak, hogy a nemzetiségek békeszerető nagy tömegei közé ne engedje

*) Ez egész fejezet is, mint általában az egész könyv a szerző saját hitét és meggyőződését fejezi ki. Az Emke e kérdésben nem foglalt állást.

bevinni az agitációt: már is nagy szolgálatot tett a magyar szupremáciának. De az államosítás legfőbb feladata az, hogy jó és igazságos közigazgatást teremtsen, mely a nép érdekeinek megfelel s a mely nem okoz szociális elégedetlenséget és nem készíti ezáltal ö maga elő az agitátor számára a talajt.

Választott tisztikarral ki van zárva a jó közigazgatás lehetősége! A tisztviselő függésben van és nem biztos az állása. Nem biztos állású tisztviselőtől hogyan kívánhatni odaadó munkát és pártatlanságot. Feje felett lebeg a Damokles-kard, hogy hátha kibukik állásából, ez megzsibbasztja tettvágyát és gépies munkát folytat. A választóitól való függése miatt, azok kegyét keresi s keveset gondol a néppel. Az állások betöltésénél befoly a politikai pártállás is és be több helyen a mely-fajhoz való tartozása is.

Hogy mily változáson mennek át a tisztviselői állások a választáskor, az hivatalos alakban feltüntetve nincsen, de változások azért mégis vannak, ha a lapok ilyenmő közleményeit olvassuk a restaurációkor. Meggörnyedve áll a pályázó tisztviselő a választó előtt és a befolyásosabbaknak a kedvében jár. Ez ellenkezik a hivatalnoki önállással és pártatlanságát áldozza fel a függésbe került tisztviselő, holott a közigazgatásban az ilyesminek nem kellene jelentkeznie. A nem választók ki vannak szolgáltatva az önkénynek. Ők nem nyomnak a latban, mivel nem választók, nem bizottsági tagok.

Mennyivel korrektebb az igazságügyi bíraskodás, mióta a bírákat kinevezik. Ugyanígy lenne a közigazgatással is, ha kinevezett és nem választott tisztikarral vezetődnek az. A közigazgatás nyúl leginkább bele a nép érdekeibe, nem szabad továbbra is azt feláldozni a protekció oltárán. Ki kell szabadítani a megyei tisztikart a választással járó meglepetések alól. És meg kell szabadítani a magyar államot is a túlzó nemzetiségi tisztviselőktől, kik oly megyékben laknak, a hol a nemzetiségek dominálnak.

A közigazgatás kérdését végre gyökeresen meg kell oldani és pedig az állami közigazgatással. A megyék politizálási joga azért meg nem semmisül, bármely kérdésben nyilatkozhatik a megyei gyűlés. A tisztviselőkre ugyan befolyással nem lesz, de ez nem valami nagy baj, az egységes magyar állam szempontjából. A hatvanhárom megyével szét van ugyszólván tagolva az

ország egysége, egyöntetűvé kell azt tennie, az államilag kinevezendő tisztikarral.

Rége a megye befolyással volt Magyarország történetére, a mennyiben országgyűlések ritkán tartattak. Sőt az alkotmány védelmében is hathatós szerepük volt a mohácsi vész után, hiszen országgyűlések ritkán tartattak; teszem fel az 1740—1790. közti félszázad időben mindössze kétszer volt országgyűlés. De a parlamentáris rendszer kialakultával, a megyéknek át kell változniuk a közigazgatás teendői végzésére, tehát ennek hatáskörére fektetve a fősúlyt és a magyar szupremácia fenntartására, hatásosan ellenőrizve a tulzó nemzetiségek akna-munkáit.

A nagy terjedelmű magyar földterületen, aránylag nem lakik annyi ember, mint a mennyit elbírhathatna. Anglia, Olaszország nincs akkora terület, mint Magyarország, de azért sokkal népesebbek. Mindent el kell követni tehát a népesség szaporultára, a mire befoly a kivándorlás korlátozása és az egészségügy rendezése.

Az elmúlt évben Európából összesen 1.198.037 ember vándorolt ki Amerikába, illetve az északamerikai Egyesült-Államokba. A bevándorlást és visszavándorlást szembeállítva, az észak-amerikai Egyesült-Államok a múlt év folyamán 817.019 embert nyertek. A bevándorlás tehát növekedett az előző évekhez képest, a mikor 944.235 ember vándorolt az Egyesült-Államokba és 400.292 visszavándorló volt, illetve hagyta ott az észak-amerikai Egyesült-Államokat. A visszavándorlás viszont gyengült és az előző évben letelepült 543.843 emberrel szemben most lényegesen nagyobb volt a népesség gyarapodása a vándorlási mozgalom révén.

Magyarországból és Ausztriából az elmúlt évben 261.751 ember vándorolt ki az Egyesült-Államokba, míg az azelőtti évben 171.841 volt a kivándorlók száma. A kivándorlók közül 123.510 ember jut Magyarországra és 138.222 Ausztriára. A visszavándorlók száma összesen 50.225 volt, szemközt a megelőző év 59.572 visszavándorlójával. Magyarországra 22.060 ember tért vissza, Ausztriába pedig 22.165. Magyarország és Ausztria tehát a múlt évben 211.526 emberrel, az előbbi évben pedig 112.269 emberrel gyarapította az észak-amerikai Egyesült-Államok lakosságát.

Anyagi szempontból a kivándorlók szép eredményeket érnek el; az elmúlt évben 185.309,922 korona érkezett Amerikából

magyar területre. Ily nagy összeg az utóbbi tíz év alatt csak egyszer fordult elő 1907-ben, a mikor a hazaküldött pénz felülment kétszázmillió koronán. De ezen összegben nincsen benne a mi egyszerű, vagy ajánlott levélben mint nem kifejezett pénzküldemény jött, vagy a mit a visszavándorlók magukkal hoztak, azt természetesen a száználhatvanötmillió koronába nem lehet beleszámítani. Az 1910. évben (a kivándorlási rovatot 1911. évben irtam) érkezett pénz a postaigazgatóságok szerint több helyen oszlik meg, ebből Kolozsvárra érkezett majdnem tízmillió korona.

De azért ma már Amerikában sem könnyű az élet. Nagyon megdrágult ott is minden és hivatalos alakban is konstatáltatott az 1912. év nyarán, hogy alig küzdhetni meg a drágasággal. Amerika most kezd a válsággal küzdeni. A gazdasági válság ott is ránehezedik a vállalatokra, a létért való harc ádázza, kegyetlenné vált, a jövevényeket nagyon megrostálják; a gyenge alkatúakat és földhöz ragadt szegényeket visszaküldik, ha nincs munkába szegődve; munkát pedig nem könnyű találni. Ezt adá a bevándorolni akaróknak tudtul 1912-ben a hivatalos amerikai kormányzat.

És ha kapnának is munkát, de vajjon milyet?... A hová bennszülött napszámos nem kapható, mert az utolsó foglalkozásnak tartja és keserves kenyérnek: a bányatelepek fenekére, mélyen a föld alá küldik a bevándorolt idegent. Ott kell neki az örök éjszakában aknázni a tárnák rejtett kincsei után, keresni a fekete gyémántot, kifejtetni csákánnyal, feldarabolni és vele föl-rakódni. Szibéria ólomhányáiban a deportált fegyenceknek van hasonló sorsuk, a milyen a kivándorlottakra a szénrétegzetek közt, a fojtó gázokkal mérgezett aknák boltozatai alatt vár.

A yankeek általán lenézik e borzalmas munkára vállalkozó idegeneket s úgy is bánnak velük, mintha páriák volnának. A napszámon kívül, mely kijár nekik, semmiben nem részesülnek s még a munkástörvény kedvezményeiben is, a hol csak lehetőség kínálkozik, az önző vállalkozóktól megrövidítettnek. Felesleges ma már a népnek kivándorolni, mert itthon is jól megfizetik a munkáját. Mindamellet az állam kövessen mindent el, hogy a nép és annak munkás rétegei is maradjanak benn a hazában s ne keljenek útra a tengeren túlra. Sok emberanyaga veszett oda az országnak, az Amerikában való állandó letelepüléssel. Ennek a

számát határozottan meg nem jelölte a statisztika, de átlag egymilliónyolcszázezerre teszik azt. És ha csak az egymillió szám lenne is az igaz, ez is roppant vérvesztés az országra nézve. Természetesen a fenti szám nem mind magyarokból áll, a túlzóme többség. A kivándorlás Magyarországból úgy félszázadra tekinthet vissza, ennyi idő alatt nőtt fel a künn letelepülők nagy száma.

Van még kivándorlás Romániába is. De ez ma már kizárólag keresetforrás s nem letelepülési szándék. A székely most is nagy tömegekben keresi fel Romániát, különösen mezei munka idején és szolgálatba is sokan mennek ki. De úgynevezett letelepülésről most már szó sincs. És idővel a székely leányok szolgálatba menése is megszűnik, tekintve a székely egyletek ily irányú akcióját. A kik évtizedekkel letelepültek Romániában, persze már vissza aligha térnek, számuk felmegy pár százezerre a szaporodással együtt, de újabb letelepülések pár tized óta nem fordulnak elő. A székely kivándorló is egy tized óta Amerikába megy, ha hosszabb időn át akar künn maradni.

Ilyen fontos kérdés a közegészségügy rendezése is, tekintve a túlnagy halandóságot, a mely útjában áll az ország szaporodhatásának. Igen elmaradunk a nagyobb arányú szaporodástól, ha oly nagy mértékben arat a halál kaszája.

A közegészségügyi szolgálatot államosítani kell! Ezt meg kell tennie, mert a statisztikai adatok megdöbbentő színekben tüntetik fel az ország közegészségügyi viszonyait s az az elszomorító s azért van a sürgős beavatkozásra szükség, mert a halandóság sokszorosan pusztít épp a proletáriátus között, a nyomor-tanyákon. Milyen adatok például a következők:

Magyarországon 1906-ban 646 ezer gyermek született, de ebből 12 ezer holtan jött a világra s a sívatag kulturájú Oroszországot kivéve, nincs állam Európában, a hol akkora volna az egy éven alóli gyermek-halandóság, mint nálunk. Meg kell találni azokat a hygienikus módszereket, a melyek megtanítják élni a tömegembert. Okos, szociális tudnivalókról kell felvilágosítani a fogékony gyermek lelkét, oly ismeretekkel kell ellátni, melyekből megérti, hogy mikép lakják, ruházkodják s hogy kímélje élet-

erőt. Magyarország a legtudóveszelebb ország az egész földön, a hol százezer lakosra közel négyszáz tudóveszben elhunyt esik.

A kórházügy rendezetlenségét eléggé igazolja az, hogy negyvenezeren felül vannak hülyék, örültek, közveszélyes elmezavarodottak az országban, kórházi ápolás nélkül. Ezen s más állapotokon változtatni kell, országos modern közegészségügyet kell berendezni.

Említém a közegészségügy rovatában, hogy fel kell világosítani a fogékony gyermek lelkét tanulságos ismeretekkel. Ez nem a szülői háznál érhető el a néprétegekben, hanem elsősorban a *kisdedóvók* által. A fogékony gyermek lelkét nemesíteni az ily intézetek feladata!... A *kisdedóvó* intézet segélyével lehet elsősorban a nemzeti érzést kifejteni és Magyarország vegyes népességének a magyarosítására mi sem folyhat jobban be, mint a *kisdedekkel* való magyarul társalgás. Ily korban könnyen elsajátíthatni valamely nyelvet. A gyermek két nyelvet eltud sajátítani hallo-más avagy beszélés útján. Az a kis gyerek, aki a *kisdedóvó*ban elsajátítja a magyar nyelvet, az állandóan tudni fogja azt, tekintve hogy az iskolákban folytatná a magyar nyelv tanulását.

A *kisdedóvó* intézet humánus, nevelő és nyelvet elsajátító intézet. Humánus, mert a *kisded* nincs elhanyagolva hét-nyolc éves koráig. Nem hever paragon a lelkülete s gondos ápolás alatt van. Nevelő hatása bámulatos az ily intézetnek és a nyelv gyors elsajátítását sikeresen előmozdítja. S a mely *kisded* éneklí a Hymnuszt, a Szózatot, annak lelkében már vibrál a magyar nemzeti érzület, a mit nem fog levetközni a későbbi időkben sem. Annyira bele plántálódik a még meg nem mételvezett lelkébe a haza iránti szeretet, a magyar nemzethez való tartozása, hogy ragaszkodni fog a magyar nyelv tudásához és abban később is gyakorolni fogja magát.

A *kisdedóvó* intézet tehát magyar nemzeti szempontból nagyon fontos és az állam által felkarolandó. De fontos a nagy gyermek-halandóság tekintetében is, a melyre befoly a szülői nemtörődömség, különösen a mezei munka idejében. Ha van *kisdedóvó*, oda szívesen adná a nép a *kisdedét*. De a *kisdedóvót*, a mennyire lehetséges, maga az állam tartsa fenn, mert a nemzeti ügynek csak így fog szolgálatot tenni. Pénzbe kerül az bizonyos,

de kihajtja magát az egységes állami érdek szempontjából. A magyar állam évi bevétele minden évben átlag hatvan millió koronával növekedik. *Tízezer óvoda évi fenntartása többbe nem kerül évente 35—40 millió koronánál, egy óvodát évi négyezer korona költségbe véve.* Ez így kimondva, nagy összeg, de nemzeti miszsiót teljesít. A magyar államháztartás évi hatvan millió korona növekedésével, az óvodai évi költség kitelik. Az egységes magyar állam alapkövei csak így úton rakódnak le.

De épp ezért, az óvodákat kizárólag maga az állam állítsa fel s ne a községek támogatásával, mert akkor a nemzetiségi vidékeken kivetkőztetik azt magyar voltából s háttérbe szorul a magyar nemzeti érdek. Fokozatosan meg lehet az egész országban valósítani az állami óvodákat, s ha az ország községeinek a száma 13—14.000 között van, három évtized lefolyása alatt, a mi egy nemzet életében nagyon kis idő, megvalósítható az állami kisdédóvodai intézmény. Állami jelleg nélkül azonban beáll az a helyzet, a mit alább jelzek, hogy az államnyelv tanulása háttérbe szorul a nemzetiségi iskolákban. A kisdédóvodákban meg éppen nem is tanítanak magyarul, ha a nemzetiségi község tenné rá a kezét az óvodára.

Hiszen a bukaresti kiállításon 1910-ben, a magyarországi románok pavillonjában ki volt állítva egy grafikai táblázat, mely kimutatja a magyarországi román ajkú lakosság gazdasági és kulturális fejlődésének képét az utóbbi ötven év alatt. E táblázat adatai szerint a jelzett idő alatt 349 magyar, 42 német és 11 szerb község románosodott el(?) Ez be nem vált volna, ha vannak kisdédóvó állami intézetek és jó magyar iskolák.

De ha a kisdédóvodai intézetekre szükség van, szükség van arra is, hogy az államnyelv az elemi iskolákban minél határozottabban taníttassék. Ennélfogva be kell hozni azt a rendszert, a melynek alapján az *elemi iskolák* első és második osztályában a tanítás nyelve kizárólag a magyar legyen; a további osztályokban pedig, midőn a tanulók a magyar nyelvet már elsajátították, a tantárgyak egy része anyanyelvükön lenne előadható.

Törvényileg az *iskolákban* kell tanítani az állam nyelvét, ha az nem magyar jellegű. A valóságban azonban másként áll!... Nagyon felületesen taníttatják az államnyelv avagy nem is tanít-

tatik. Erdélyben van 260 száz nyelvű elemi népiskola, melyben az államnyelvet vagy egyáltalában nem tanítják, vagy csak éppen úgy, hogy a törvénysértés ne legyen olyan világos.

De már a német iskolák az anyaállamban nem így szelleműek. A németeknek van 451 iskolájuk, kifogástalanul tanítják a magyar nyelvet, a minthogy a németek, a magyar állam érdekeivel teljesen azonosítják magukat. De már ez, sajnos, nem mondható el a román iskolákról. A románoknak van 2439 román tannyelvű iskolájuk; hogy milyen abban a szellem, arról a kitiltott tankönyvek, melyekben Magyarországról egy szó sincs, eléggé dokumentálják a szellemet; képzelhető az államnyelv mikénti tanítása. Hiszen csak az egy Szebenmegyében a 133 román iskolából teljesen száműzve van az állam nyelve.

Ez így tovább nem mehet! A törvénynek érvényt kell szerezni az államnyelv tanulására nézve. A nép fia szívesen tanulja az állam nyelvét, ha alkalom adatik rá. Ezt az alkalmat meg kell szerezni a népnek, az iskolájokban való államnyelv szigorú tanításával. Nem szabad béketűrően elnézni a hanyagságot. Messze van még az az idő, a midőn csak állami iskolák lesznek. Talán száz év múlva sem következik be. Legalább arra fordíttassék gond, hogy a nemzetiségi iskolákban taníttassék az államnyelve, a törvényben jelzett keretben.

Magyarországon van 2570 állami iskola, míg ezzel szemben 13.624 községi és felekezeti iskola. Gondolni sem lehet tehát arra, hogy az államiak túlhaladják a más iskolákat. Messzi távolban következik ez majd csak be. De ez nem ok a várakozó álláspontra való helyezkedésre, hanem szorítani kell a nemzetiségi iskolákat a törvény betartására.

A németegységet a néptanítók hozták létre! Ez a mondás közszájon forog. És igaz mondás! A hazafiság szent tüze egyesíté a németeket. Ezt a tüzet az iskola éleszté szakadatlan, melynek gyümölcse a németegység lett.

Magyarországon is fontos szerepet játszik az iskola. Mert nélküle az egységes magyar állam ki nem alakul. Ez csak akkor fog véglegesen tető alá kerülni, ha a gyermekvilág és a serdültek bírní fogják az állam nyelvét. A magyar állam jellege így is meg van, de az összekötő kapocs mégis csak egy közös nyelv-

nek a bírása. Ez nem von maga után másnyelvű elnyomatást, csak közelebb hozza a haza lakóit egymás megértésében. Ezért kell a leghatározottabban eljárni az államnyelv tanításában.

Végezetül a sokat emlegetett *Goxsdu-alapról* kell megemlékezni, mint melyről általános a vélemény, hogy hatalmas alap a román törekvésekre nézve. Igaz, hogy most már hét és fél millió korona az alap, negyven év előtt az alapításakor csak kétszáz-ezer volt. Ötven évig, tehát még tíz évig, szegény görög-keleti vallású román tanulók segélyezésére fordították a kamatok egy-harmadrésze, a többi tőkésítették. Az ösztöndíjasoknak politizálniok nem szabad. A politizálók megfosztatnak a segélytől. Ilyen eset fordult elő. Tíz év múlva ugyan más célokra is fog jutni az alapítványból, de kizárólag kulturális célokra. Így rendelkezett az örökhagyó, a mit megszegni nem lehet. Román izgatásokra tehát az alap nem segédkezik, a kultúra támogatása is szigorú felügyelet alatt áll, hogy az ne lépjen át politizáló térre is.

Egyházaink és a nemzeti állameszme.

Mindegyik *egyház* azt tanítja, hogy ő jár a helyes úton a hit dolgában. Ez a fölfogás önként érthetőleg ellentéteket von az emberek közé. Mert hát a vallást (ezen sorok írójának egyéni nézete szerint, a minthogy az *Előszó*-ban is kiemelten, egyéni az egész műve is) kiszorította helyéből a dogma, a dogma pedig természeténél fogva mindig türelmetlen. Ez a türelmetlenség a lélek virányait iszappal borítja el! A türelmetlenség, láttuk a múltból, a szívet fásulttá teszi, a jóakaratot eltompítja, a békét megzavarja, a szeretet tüzeit eloltja, a vallást a harcok eszközévé teszi, a teremőnek hasonlóságát az emberről eltörli, az Úr dicsőségét homályba vonja, a testvéri bizalom helyére a gyantut ülteti s az emberi életnek minden körét, az emberi tevékenységnek minden mezejét, a családot, a társadalmi, politikai életet ádáz tusáknak színterévé változtatja.

Hova fejlődött volna — nézetünk szerint — az emberiség, ha a hit túlbuzgalmát kikerülte, az elfogultság bilincseit széttörte volna? Az erkölcsi haladásnak mily magasságát járná a világ, ha a keresztény egyházak a Krisztus nyomdokain haladva a szeretet, a béke és könyörület áldásait hirdették volna a földön? Nem volna nyomor, nem pusztítana testvérharc, békesség uralkodnék a földön s jóakarat élne az emberekben egymás iránt.

Ilyen volt a múlt képe!.. A kereszténység régi története — úgy véljük — nem a köztestvériség, hanem a közgyűlölködés, a felekezeti villongás szomorú története is. Holott az Ursten — a mi atyánk — nem felekezeti Isten. Jézus két, de hatalmas világfenntartó dogmát hirdetett: Szeresd Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és minden erődből; felebarátodat pedig mint önmagad

gadat. Ez az egész törvény és a próféták tanítása (Máté 22, 37.). Az Isten és ember szeretete — szerintünk — az általános vallás. Ezt későn érté meg az emberiség és lett forrása a felekezeti villogásoknak s véres háborúknak.

A felekezeti harcokat a tizenhetedik században a faji harcok válták fel. A vallási háborúk megszűntek. Hitfelekezeti surlódások vannak, de vallási háborúk nincsenek. Ezen hitfelekezeti ellentétek Magyarországon sokkal tompultabb alakban nyilvánulnak, mint másutt, mert a haza és nemzet fogalma áthidalja a felekezeti ellentéteket. Meg aztán Magyarországon erősebben nyilvánul az Isten és ember szeretetének az általános vallása, hogy sem ez most le nem bontaná az emberek közti válaszfalat. Azon elv hódított az országban: hogy bármily formában is történjék az egyházi szertartás, végeredményében mégis csak az Isten imádása.

A katolikus, református, lutheránus, unitárius egyházak nem szakíták ki magukat a magyar állameszme büv-köréből. A felekezetiességet össze tudják egyeztetni a magyar állam iránti köteleességeikkel. A klerikalizmus hálójába nem keríti a magyar katolikusok túlzómét. A szabadságot a magyar fel nem áldozza. A hazai katolikus hívek túlnagy zöme a szabadelvűség és magyar hazaszeretet oltárára áldoz, ezen sziklavárat a szíveikben semmiféle klerikalizmus fekete lobogójával bevenni nem lehet. Hazafias maga a kath. papság is Magyarországon, a főklérussával az élén.

A régi vallási villogások, ha teljesen nem is szűntek meg, ma már csak amolyan utójelei a még teljesen meg nem szűnt idegességnek. Ez is bekövetkezik! Külföldön, belevéve Amerikát is, a hitfelekezetek egymás templomába be nem lépnének, nálunk az ilyesmi aggályt nem okoz. A különböző felekezeti papok jól vannak itt egymással, külföldön ennek nyoma sincsen. Túlbulgalmat fejtenek ki a hazában levő egyházak a saját érdekükben, de ez még nem áll ellentétben, a magyar állam iránti köteleesség teljesítésével. Már ez nem mondható a román két egyházra, mely ellentétbe helyezi magát a magyar állameszmével. Ezért keltett jó benyomást a magyarság körében az 1912. július 8-án kelt pápai bulla, a mely intézkedik az új görög szertartású gör. katolikus magyar püspökség felállításáról. A király és a magyar kormány

őhaja tehát teljesült: X. Pius pápa kiadá az apostoli bulláját. Jelentős esemény. Fél századra terjedő küzdelem után vívódott ki az eredmény. Negyedmillió magyarról van szó, kik a görög katolikus hitet vallják, de egyházi előjárójuk eddig csak a román, vagy a rutén episkopatus lehetett, mert magyar püspökség erre a ritusra Magyarországon nem létezett. Ez a negyedmillió magyar, beosztva a nemzetiségi egyházak szervezetébe, úgy a templomban, mint az iskolában magyartalan, sőt a román klérus jogterületén magyarelles befolyások alatt állt, szekaturáknak volt kitéve és híthűségét gyakran magyarsága árán kellett megfizetnie.

Mindez azonban ezentúl másként lesz. Mert nemcsak külön püspökséget kap a görög katolikus magyarság, hanem az új püspökséghez tartozó külön *vikariatust* (helynökséget) is, ama hítsorsos magyarok számára, kik az új egyházmegye szívéből távol, a székely megyékben élnek. A rutén episkopatus ily módon elveszít Felső-Magyarországban 78, a román episkopatus az anyaállamban 44, Erdélyben 4 plebániát, benne 184.000 lelket (közte 147 ezer magyart) az új püspökség javára. További vesztesége lesz a román klérusnak a székelyföldön mintegy negyven magyar plebánia kiszakítása az új vikariatust javára. A magyar görög katolikusok így Erdélyben, tehát a legveszélyeztetettebb ponton is kivételnek az elrománosító egyházi kötelékből s újabb százezer magyar ment meg attól, hogy vallásának kultuszában magyar nemzetiségének veszélyeztetését lássa. Negyven magyarajkú plebánia hasítódik ki a balázsfalvi érsekség területéből, önálló magyar vikariatussá, mely a dorogi magyar püspök fenhatósága alá fog tartozni. A dorogi magyar görög kath. püspökség létrejötté tehát nemzeti vívmány. A fent jelzett négy plebánia Erdélyben: a szamosújvári görög katolikus egyházmegyéből kihasított négy plebánia. Hajdudorogon van az új püspökség székhelye.

De más szempontból is nevezetes a magyar görög kath. püspökség felállítása. És pedig abból, hogy ezek az új magyar egyházi kerületek az első magyar intézmény, mely nem respektálván a királyhágó választó falát, Erdélynek, melyet a sovíniszta románok annyira szeretnek *corpus separatumnak* tekinteni, az anyaországgal való egységét intézményesen demonstrálják. Az erdélyi uniót ki-mondó 1868. évi XLIII. t.-c. fennállása óta létesült intézmények

alkotásánál következetesen mindig elmulasztották számolni ennek a törvénycikknek szellemével, nevezetesen a közigazgatási törvény a vármegyék rendezésénél, de még inkább az igazságügyi szervezések alkalmával, különösen a királyi táblák decentralizációjánál, mely pedig szinte kínálkozó alkalom lett volna rá. A kormány nemzeti és guvernementális érzékét tanúsítja, hogy ezt a tekintetet sem hagyta figyelmen kívül az új püspökség, illetve vikariatus szervezésénél.

És még egy más szempont is nagyfontosságú itt, bármily kivételmentes volt és lesz ezután is a terv. *A román kereszt megdőlt!* Veszedelmes egyházi fúziót tervelt volt a balázsfalvi érsekség. A balázsfalvi görög katolikus érsek hivatalos lapja, az „Unirea” patantta ki a merényletet a közelebbi években, amely azt a célt szorgálta volna, hogy a magyarországi s az ausztriai görög katolikus és görög keleti románok egyetlen egyházi főnhatóság alatt egyesüljenek. Azt akarták ennek a rögeszmének a betegei, hogy a két ország románjai sem felekezeti, sem pedig közigazgatási dolgában ne legyenek szétválasztva. Nyilvánvaló, hogy ennek a tervnek a rugója nem egyházi, hanem politikai. Azt akarták a balázsfalvi rezidencián, hogy a magyarországi románság az osztrák hatalom körébe jusson. Azt akarták, hogy ne csak az egyházuk legyen közös, hanem a felekezeti népoktatás is egységes legyen. Azt akarták, hogy egyesüléssel megszerezzék azt a hatalmat, melyet így elválasztva hiába sóvárognak. Egy újabb közösggyel akarták aláásni a magyar állam egységét és két ország rendjét feldúlva, nemzeti tekintetben akartak politikai frígyre lépni. Ennek a politikai tébolynak az első rohama — a mely valószínű utolsó is — az volt, hogy az egyesülés címét is megtalálták: „Osztrák és magyar autonóm ortodox román egyház”. Röviden román egyház! Egy helyen már meg is kezdték az egyesülést. Székács község határában kitéztek egy keresztet és kimondták, hogy az nem görög katolikus s nem is görög keleti kereszt, hanem „román kereszt”. A román kereszt eszméjéből ugyan semmi sem lett, a magyar törvénynek is van ahhoz hozzászólása, hogy magyarországi felekezet egy idegen országbeli felekezettel fuzionáljon, de a tervnek közjogi és gyakorlati lehetetlenségén kívül az is akadályá különben, hogy a felekezetek közt oly nagy az ellentét, a melyet

nagy Ausztria vagy „nagy Románia” eszméjének pillanatnyi örölete sem egyenlíthet ki és ezt semmiféle merénylet meg nem szüntetheti. De azért nem árt az ily hóbortos eszméket is felszínen tartani, hogyha megint kísérletezések történnének, ketté lehessen vágni a fonó szálakat. A magyar görög kath. püspökség felállításával, méretett csapás a fenti törekvés ellenében és igazolása van adva annak, hogy mily veszélyes lett volna a balázsfalvi érsekség főnhatósága alatt hagyni a magyar plébániákat a székelyföldön.

És mert a román kereszt-terv oly alakban, miként tervezetett nem sikerült, feléleszték azt más alakban. Most már a jelszó: *a hazai két román egyház egyesülése*. A külső okul azt hirdetik a vezetők, hogy foly a magyarosítás a görög kath. magyar püspökség felállításánál. Erre részükről más felelet nem lehet, mint a két román egyháznak az egyesülése, vagyis a boldogító görög keleti egyházba való térés. Így aztán újból feléled a román kereszt, az valószínű. A lapok közlék a papokhoz intézett fölhívást, hogy a népet nyerjék meg az eszmének; féktelenül foly ily irányban az izgatás, a véres száju román lapok verik különösen a nagy dobót. Hogy a terv nem sikerül, az nem az izgatókon múlik, elvégre a román nemzeti érzelm a vallást eggyé nem olvaszthatja, a mint ez a magyaroknál sem sikerülne a különböző vallásfelekezetekkel, de a mozgalom annyiban mégis figyelemmel kísérendő, hogy a román fanatizmus ne mótelyezze még jobban meg a nép lelkiületét. Az ily veszélyes agitáció kiélesíti az ellentétet a magyar és román közt. De egyuttal ezen új mozgalomból is látható, hogy a románok vezetői mennyire ellentétbe helyezik magukat a magyar állameszmével. Egyházi szervezetüket is államellenes aknamunkára használják fel, az Isten imáadását is összekötik a magyar állam elleni kirohanásokkal, a magyarság elleni bujtogatásokkal.

A klerikalizmus nem veszélyes a magyar állam egységére nézve, mert ha pillanatnyi sikereket ér is el, az nem ver állandó gyökereket a magyar nemzeti életben. A *szabadelvűség* iránti szeretet, megóvjá a nemzetet a klerikalizmus reakciós törekvéseitől. Az tagadhatlan tény, hogy egy országnak sok felekezetősége, vagy kevés felekezetősége annak az országnak nemzeti egységét semmiképen nem érinti. Azokban az országokban is, melyekben sok

felekezet van, egészen tökéletes a nemzeti egység és a nemzeti közös munka. Ott van a nagyon vallásos és nagyon felekezetes Anglia, ott van a nagyon vallásos Amerika, a melynek igen sok felekezete van, mind azt dokumentálják, hogy az emberiség túl van már azon, hogy a felekezeti tagoltság bármiképpen is érintethetné a nemzet egységét, valamint túl van azon is, hogy bármiféle vallásosság a tudomány, a kutatás szabadságának útjában állana. *Ezek az ellentétek nem léteznek Magyarországon sem.* A magyar nemzet agyrendszere és lelki világa oly józan és oly egészséges, hogy semmiféle szétbomlást okozható infekció nem képes hozzáférközni. Az a vörös fonál, mely Magyarország egész történelmi fejlődésén végigvonul, ma sem szakadt el, hanem mint vezérfonal ma is fennáll s nemcsak a jelennek, hanem a jövőnek is iránymutatója. S a mint a történelmi fejlődés kézzelfoghatólag igazolta a múltra nézve, hogy a magyar nemzet oly sok vihar és megpróbáltatás között csakis a szabadelvű irány által tarthatta fenn magát és csak ezáltal heverhetett ki minden katasztrófát és minden vérvesztéséget, épp úgy a jövőben is, hogy a nemzet minden veszélyt legyőzhessen, csak egyedül a szabadelvű politikával lesz az lehetséges.

A reakciónak, vagyis a szellemi és erkölcsi elvadulásnak minden században voltak kedvező esélyei, sőt nem egyszer az európai áramlatok is olyanok voltak, melyek a legsötétebb reakciónárius szellemet bátorították s erősítették. De Magyarországon az ily szellem állandó tanyát nem verhetett soha és nem fog verni a jövőben sem. Az egyházak sem támaszai az ily törekvéseknek Magyarországon, mert híveik az anyatejjel szívták magukba a szabadságszeretetet. Klerikalizmus és kath. egyház nem egy fogalom. A magyar kath. főpapság az alsóbb papsággal együtt nem szegődnek a klerikalizmus zászlója alá, mert ez a hitfeleik érzelmeivel is ellenkeznék.

A hazai egyházak tehát bomlasztólag nem hatnak a magyar nemzet széttagolására nézve. A román egyházi törekvéseket pedig lehet ellensúlyozni. Az, hogy az egyházak szorgalmasan tömörítik a híveiket, felekezeti egyletek alakulnak és így tovább, még nem minősíthetők az állam egysége elleni irányzatnak, a magyarságot ez szét nem tagolja. A hazaszereteten és a fajunk melletti kitartásban azért egyek vagyunk. Már pedig ez a fő.

Minden felekezet szolgált híveket a *szocializmusnak*. Egyrésze ezzel a hitét is elhagyja, a más része ellenben szociális elveit összetudja egyeztetni a hitelvél. Mert hiszen az a szocializmus túlhajtása, ha a hitet teljesen kizárja az ő külön világából. A hit eszméjét a francia forradalom is elejté, hogy később belássa annak veszélyes voltát. Így járna a szocializmus is, ha sikerülne követőivel államot, illetve kiterjedő társ-szövetségeket alkotni, a vallástalanság ránehezedne minden lépteikre és bomlasztólag hatna az összetartásra. Most még összetarthatnak, mint rendezett államban élők, de azonnal vége lenne ennek, ha önálló társulatokat alkotnának az állami kötelékeken kívül valahol a földkerekségén.

Épp oly túlhajtott azon álláspont is, hogy a szocializmussal ellentétben áll a nemzet, a haza fogalma. Képzletben ez fennállhat, épp mint a hit el nem ismerése, de a gyakorlati életben ez kivihetetlen, merev álláspont. A *hit* az emberiség vigasza, különösen szerencsétlenségében. A *haza* az ő ringó bölcsője, mely a nemesebb érzelmek kútfeje. A *nemzet* az önértzet fejlesztője, hogy mint polgár bármily cél érdekében társulhat, de vasabronccsal az a tudat tartja össze, hogy ők együttesen képezik a nemzetet, amely erőt ad az élet küzdelmére.

Hít, Haza, Nemzet fogalmát nem lehet kitérőlni a szocializmus tanaiból és ha mégis megtevéődik, téves útra térnek a szocialisták. Hazánkban a szocialisták nagyobbik része nem ismer hazát, nemzetet s elveti a hitet is. Ezen elemek ellensúlyozására szükség van, a magyar nemzeti állam érdekében. Nem a szocializmus elleni fellépésről van itten szó, a szocialista elvek hozzájárulnak a közélet tisztázásához és így az nem kártékony, de a haza, nemzet fogalmát akarni gúnyná tenni, meg nem engedhető. Ilyesmít egy állami hatalom sem tűr el, a minthogy külföldön a haza, nemzet fogalmát a szocialisták meg nem tagadják. A Marx-féle nemzetköziség eszméinek hívei schol a világon nem találhatók, csak itt magyar földön a mi világtalan szocialistáink között. A szocializmus leghatalmasabb Németországban, de a német nemzeti érzelmekkel nem helyezi ridegen ellentétbe magát a szocializmus. Hiszen az utóbbi években tartott stuttgarti szocialdemokrata kongresszuson, gyönyörű beszédekben védelmezték meg a német nemzeti

művelődés álláspontját Bebel és Wollmar, szemben a hazaellenesség jelszavát hangoztatókkal. Egyáltalán a komoly és művelt német szocialisták mind tökéletesen össze tudják egyeztetni a munkásosztály érdekeit a német nemzeti műveltség dicsőségéért való lelkesedéssel. Angliának volt szocialista munkás minisztere, behelyezkedve az élet viszonyaiba, nem szívetelven el attól magát. Franciaországnak meg két minisztere is volt szocialista, de semmi nyoma annak, hogy ellentétbe helyezték volna magukat a gyakorlati élet követelményeivel és a nemzeti érzülettel. Belgiumban a klerikalizmus uralmát ők tartják fenn. Egyedül a magyar szocialisták zöme szakítá ki magát a nemzeti életből és nem ismerik el a magyar haza létezését, sőt még a fogalma ellen is tiltakoznak. Hogy vallást nem ismernek, ez fölfogás dolga, ez ellen állást a kormányzat nem foglalhat. A szocialista tanok hirdetése ellen sem, bár azok egy része az életben nem válnék be, még az általok alkotott külön államban sem. De annak taglalása ide nem tartozva, az ellen már fölszólalhatni, ha a haza, a nemzet fogalma ellen indítanak agitációt. Ez ellenkezik a magyar nemzet érdeke ellen és korlátok közé kell szorítani az ilyenmő agitációt.

Ha ez nekik dogmájuk, azért mégis államellenes tan és aszerint kell elbánni vele. Itt Magyarországon, hol annyi a bomlasztó elem, annyi a magyar államíságot tagadók száma, meg nem engedhető a szocialisták nyílt ilyenmő agitációja. Kiméletlenül kell elbánni a tollal és szóval izgatókkal szemben, az ily tan hirdetőivel. Törvény van az ily izgatás ellen, de mit ér az, ha nem érvényesítetik. Menjenek ki a hazából az ily népbolondítók, de izgatásaikat továbbra is tőrni nem szabad. A magyar haza, a magyar nemzet, ha nem létező előttük, észre kell téríteni őket. Kigyókat nem melengetni szokás, hanem eltaposni. Különben is az itt élő szocialisták — a keresztény szocialisták kivételével — nagyon kezdő elemek és még a vezetőik is nagyrészt hadilábon állanak a tudással. Ennek fogyatékosága lépten-nyomon kitűnik. Erre vezethető vissza a hazát, nemzetet el nem ismerő álláspontjuk. Ezért szűrik első sorban ezt a tant le! Mert a hazaellenesség tana, a legkényelmesebb, a legkönnyebb és a legjövedelmezőbb dolog a világon. Ehhez kell ugyanis a legkevesebb tudás, a legkevesebb ér-

telem és a leggyöngébb becsületérzés. Ha már Marxista szocialistáink egy része mindenáron német elméleteken akar lovagolni és ha elméjük másra, mint külföldi minták szolgálai utánzására nem képes: akkor vegyék mintául a német szocialistákat és mutassák meg, hogy minden komolyabb helyzetben épp oly tiszta nemzeti érzéstől vannak áthatva, mint a német szocialisták. Igaz, hogy az ily magatartáshoz némi értelem és tudás kívántatik a többek között.

De a szocialisták egy része, az úgynevezett nemzetköziek, de nem a keresztény szocialisták, ha ugyan nemzetellenesek is, ellensúlyozni lehetséges őket szigorubb ellenőrzéssel. Elvet terjeszthetnek, de korlátok közé szorítva a magyar állam elleni izgatást és a magyar nemzet lekicsinylését. *Épp így ellenőrizendő a román egyházak buzgalma is államellenes lépteikben.* Egyházi autonómiájukat megsérteni nem lehet és azt nem is akarja senki, de ennek védpaizsa alatt államellenes üzemeket nem folytathatnak. Ha Romániában a sok régi csángó magyar iskolát nem állíthat fel, ha templomában a pap magyarul nem beszélhet, ily igazságérzet (!) mellett, nálunk is természetes lehet az: hogyha a román két egyház ellenőriztetik az aknamunkájában. Óriási vagyonnal, roppant egyházi ingatlanokkal bírnak a hazai románság egyházi fejei, jobb helyzetük van e tekintetben a tiszta magyar egyházakénál, minők a *református és unitárius*, mely két egyház hívei a magyar állam oszlopai; messze elmarad anyagi helyzetben — a szászokat kivéve — a lutheránus egyház, meg sem közelítik a luth. főpásztorok a dúsgazdag román egyházi vezetők jólétben levését, ingatlana alig van ez egyháznak. Ily jelenségekkel szemben mégis nagy megfélemezésre mutat a magyar állam elleni áskálódás.

A legmagyarabb egyházak szerény anyagi viszonyok közt vannak, híveik lelkesültsége tartja fenn korlátozott püspöki fizetéssel; a magyar nemzet két egyháza — a református és unitárius — messzi elmaradnak anyagi tekintetben a román két egyháztól, mert vannak ugyan hatalmas vagyonnal bíró ref. főiskolák, de maga az egyház, ingatlanokkal távolról sem rendelkezik oly mértékben, mint a román egyház. A hol ilyen látvány van egy államban, a melynek neve Magyarország, arra a nemzetre ugyan

rá nem fogható a más fajú egyház elnyomása, de az aztán már természetes és állami kötelesség, ha korlátok közé szoríttatik a hazai román két egyház tilos politikai útra való térése.

A magyar társadalom hivatása.

Mivel az állam mindent nem végezhet el, segítőtársul kell szegődnie a társadalomnak is. Ez Europa nyugati államaiban és az Egyesült-Államokban már meg is történt. Magyarországon is folyamatban van az ily kialakulás. *Az egységes magyar társadalom nem kívánság többé, hanem tény lesz.* Hatásos hivatást csakis ekkor fog a magyar társadalom betölteni.

A magyar társadalmi egység minél gyorsabb kialakulásának az előfeltételeit kijelölte gróf Tisza István egy beszédében, a mit Aradon 1911-ben tartott. Az ő ideája az, hogy a régi és a feltörekvő új osztályok egyaránt tanulják el egymás erényeit. A régi társadalmi osztályok, a dzsentrí, az úri középosztály tanulja meg a polgárok erényét: a takarékossgot, a munkát, a szolid gondolkozást és a humanizmust. Az új feltörekvő osztályok mindezekhez a polgári erényekhez tanulják meg a régi táblabíró világ nemes tulajdonságát: a csüggedést nem ismerő hazaszeretetet és a politikai józanságot és belátást.

Rövidebben és érthetőbben nem lehetne összefoglalni azt, hogy a magyar társadalmi egység kialakulásának mik az előfeltételei. Gróf Tisza István ezt kijelölé, csak tartsuk meg és kövessük minden erővel. A magyar társadalom — függetlenül a politizálástól — fejlődik és erősödik. Nemrégiben a politika abszorbeált Magyarországon mindent; társadalomról, mely az állam mellett politizálástól mentesen tudja teljesíteni a maga társadalmi feladatait: beszélni sem lehetett Magyarországon. Kétségtelenül nagy kárára az országnak, mert az állam és az állami apparátusok — még ott sem, a hol tökéletesek — nem teszik feleslegessé a társadalmi munkát, sőt vannak társadalmi feladatok, amelyeket az állam képtelen megoldani és nem oldhat meg más, csak a jól szervezett

egységes és nemzeti társadalom. Még mindig messze vagyunk attól, hogy a mi társadalmunk ilyen legyen, de biztató és kedves jelenség, hogy a fejlődés ebben az irányban tart és hogy a mindent az államtól, kormánytól várásnak és az állami omnipotenciának nemsokára vége lesz Magyarországon.

A magyar társadalom ébredszik s az utóbbi évtizedekben produkált is sikerdús eredményeket. Még messze vagyunk ugyan attól az egységes magyar társadalom létrejöttétől, de folyamatban van és így is nagy erőről tett bizonylatot a magyar társadalom, a miből elég csak egyre hivatkozni, — az *EMKE* virágzására. Ezt a magyar társadalom önerején hozta létre, kitéve ma már az egyesület segélyekre felhasznált összege hat, meglevő vagyona négy, együtt tehát közel tíz millió koronát. Negyedszázada múlt, hogy létrejött az egyesület; a magyar lapok örök dicsősége, hogy fel tudták kelteni a közérdeklődést az egyesület létrehozása érdekében. Magam is kivettem részemet a hírlapi munkálkodásból, a fővárosi, aradi, kolozsvári lapokban és még másokban is irtam az egyesület érdekében. A hírlapi agitációra megmozdult a magyar közvélemény s létre hozá az egyesületet, mely Erdélyben a magyarságnak világító tornya. Minden mozgalomban részt vesz s részben irányítja is, a mely a magyarságra kihatással van. Szervezi a magyar társadalmat Erdélyben, egyházi, iskolai, óvó, irodalmi, népkönyvtári, ipari, hitelügyi téren kiható munkát s törekvést folytat. A ki eziránt érdeklődik, olvassa el: „Az Emke megalapítása és negyedszázados működése” című diszmunkát, mely 594 negyedréte lapon adattott ki az egyesület által. Szerzője Pákéi Sándor József ott állt az egyesület bölcsőjénél s ma is ő egyik vezetője az egyesületnek. Csakis ily szellemi vezetéssel lehetett oly eredményeket elérni negyedszázad alatt, mint az Emke. 1911. szept. 8-án ülte országos közérdeklődés mellett meg az egyesület a negyedszázados fennállását. Befoly az egyesület majdnem minden nemzeti közkérdés megoldására, a közgazdaság terén meg éppen nyomokat hagy a munkálkodása, midőn nemcsak a romániai vámháború alkalmából egymillióháromszáz ezer koronával táplálja az évszázados piacát veszített erdélyi ipart s a hetvenezren felüli korona értékű ipari ösztöndíjon s más ipari alapon kívül, az Erdélyi iparpártoló szövetség létrehozatalával és az Emke-iparcikkek bevezetésével úttörője és útmu-

tatója lesz az újabbkori országos iparpártoló mozgalomnak. De ha az egyesület munkálkodásának a részletezésébe nem is megyek bele, annyit azonban mégis jelzek, hogy az egyesület sikerdúsan oldá meg azon főfeladatát, a mely a magyarság előnyomulásában nyilvánul meg. Most már vége a magyar falvak elrománosodásának, a mely az elmúlt században aggasztóvá lett; s minden téren vezet a magyarság Erdélyben az Emke vezetésével. Ez az egyesület a magyarságot összeforrasztá Erdélyben, amely a legnagyobb széttagoltságban volt.

De ha messzi elmaradnak is a hazai magyar kultur egyletek az Emkétől, azért azok is teljesítenek nemzeti missziót. Épp ezért helyeslendő a kormány azon intézkedése, hogy igyekszik támogatni a közművelődési egyesületeket. A jótékony nyereségekölcsön részben erre a célra szolgál, amely 1912-ben törvénné vált. A törvényjavaslat jótékony célú és kulturális célokra kérte a nyereségekölcsön engedélyezését, a mi törvénné is vált, tizenkétmillió korona névértékű, egyenkint tizenkét koronáról szóló nyereségekötvényeknek, a pénzügyminiszternél bemutatandó tervezet alapján és az abban foglalt feltételek mellett való kibocsátására. Ezen nyereségekölcsön első sorban humánus célra fordíttatik ugyan, de támogatódnak a kultur-egyletek is. Ezt azonban olyképpen teszi, hogy ennek az alapítványszerűen kezelendő összegnek kamatai az említett egyesületeknek az Országos Közművelődési Tanács című egyesület felterjesztései alapján a kultuszminiszter által évenként jóváhagyandó tervei szerint használandók fel.

A magyar közművelődési egyesületeknek az ily támogatás jó segély. Mert aránylag még gyöngye anyagi eszközökkel dolgoznak, az egy Emkét kivéve. A magyar társadalom korántsem tömörült oly mértékben a közművelődési egyesületek köré, hogy hivatásuknak megfelelőhessenek. Szükséges tehát a közművelődési egyesületek támogatása, mert nemzeti missziót teljesítenek.

A magyar társadalmat ki kell formálni abban a tekintetben is, hogy általánossá váljék az *ipari szellem*. Mert ezen szellem nélkül valódi ipar kifejlődni nem fog hazánkban. Már pedig az tény, hogy ipar nélkül egyoldalú valamely országnak a haladása és nem lesz főtényező az emberiség világában. A magyar nemzet a múltban nemcsak azért volt számottevő, mert tudott a fegyver-

rel bánni és bátor volt, hanem az ipar terén is megállta a helyét. Különösen magas fokra hágott az iparban való ügyessége az Árpád-ház kihalta után, a minek részletes leírását adám „Kolozsvár Kereskedelme és Ipara Története“ című munkámban és mely leírást e munkámba nem is veszem át.

Századokon át (1300—1600) űzte magas nívón az ország az iparosságát. Nemcsak a németek űték ezt előszeretettel hazánkban, hanem a magyarság értelmesebb osztályai is. A nemesi előkelőbb magyar családok fiai tanulták az ipar mesterségét, behatoltak annak részleteibe és magas fokra emelték. A régi magyar ötvösség világhírű, de a céh tagjai névsorában a magyar értelmiség neve nem hiányzik. És hasonlóan nyilatkozik meg ez a közszellem az ipar minden ágában.

Hatalmas népek áldoznak az ipar oltárán!... A francia állam azért tudá a több milliárdos hadisarcát oly rövid időn belül tisztázni, mert óriási iparával pénzes a francia nép. Az angol: világuralomra tesz szert hatalmas iparával. A német az angolok nyomában van. De lázas tevékenységet fejtenek ki e tekintetben az olaszok, belgák, hollandok, svédek is. Az osztrák sem marad hátra. Ugyanigy kell eljárni a magyarnak.

De csak kézi ügyességgel az ipart virágzóvá tenni nem lehet. Ez főkéllék, de egymagára nem elég!... Ipari szellem ki nem fejlődése nélkül, valódi ipara nem lesz egy országnak. Magyarország eléggé halad az ipar terén, de messze áll még attól, hogy az ipar jelzés rányomassék az országra. Szép haladást tanúsítanak az újabb évtizedek hazánkban e tekintetben, sőt az ipar némely ágában a külfölddel versenyre kelhetünk. Mindez azonban még nem ékesíti az országot e néven: „Iparos állam is!...“ Attól távol áll Magyarország. És távol áll mindaddig, amíg megint ki nem fejlődik a rég múlt századok magyar ipar-szellemé.

Angliában még a lordok sem hanyagolják el az ipart. A család egy tagja okvetlen az ipari pályára lép. Ugyanez áll hasonlóan más művelt népeknél. Németországban a legelőkelőbb családok — generációként öröklék — az ipari és kereskedői foglalkozást. Nálunk ellenben megy iparra a tanulni nem szerető avagy az egyszerű polgár fia, távol tartva magát attól a magyar közép-osztály. Vagyis dr. Hegedüs Loránd orsz. képviselő szavával

élve: „nyugdíjképességre tör a magyar értelmiség“. Ez eléggé kifejezi azt, hogy a kereskedő-iparos pálya nálunk nem keresett az értelmiség osztályában. Jogász nemzet vagyunk, az állam által tartatja ki — ha csak lehet — mindenki magát.

És falra hányt borsó ez ellen küzdeni!... Irtak és írnak eleget e visszasság ellen, a legkisebb eredmény nélkül. Gyermekek-korban kell beoltani a fogékony ifjúba az ipar iránti szeretetet. Erre a pályára kell ösztönözni őket s ha egyszer ez a szellem általánossá válik, a magyar kézi ügyesség csodákat fog művelni. Milyen hatalmas méretű lenne a magyar ipar, ha a középosztály fiai is művelnék azt. Az értelmes elem elsőrangúvá tenné a magyar ipart, míg a hogyan most van ez az osztály, elméje az asztalgörnyedés mellett nyilatkozik meg. Megszabott fizetéssel áthuzza az életet. Ideje lenne megváltoztatni a hivataloskodás után törtető szellemet s akkor Magyarország beláthatlan haladást tesz a népek világversenyében.

Minden nemzetnek van nemzeti ünnepe, a mit országos jelleggel ülnek meg. Nálunk is van egy, a mit országossá lehet tenni és azzá kell tenni. Ez a *Szent István király ünnepe*. Jelenben hivatalos alakban foly le, de ez nem elég. Általánossá kell azt tenni! Bele kell vonni a népet az ünnepbe.

A külső ünnepi lefolyás nagy hatással van a képzeletre. Ezt a hatást kell megvalósítani István-napkor. István volt az első magyar király, Ő alapozta meg a magyar állam örök időn át tartó fennállhatását. A magyar állam az István király nevével domborodik ki, ez a név ünneplése a magyar állam létezésének. És tekintve ez ország többnyelvűségét, szükség van egy ilyen nemzeti ünnep tartására.

Adjon az állam tetemesebb pénzkiutalványozást az ilyen ünnepek rendezésére — a *falvakban*. A megyék az ilyen kiutalványozást folyósítanak községeik ünnepi kiadásaira. Az alispán gondoskodnék ünnepi szónokokról, a kik magyaráznák a népnek az ünnep jelentőségét és követné azt más lefolyású népmulatság. A falú apraja-nagyja izgatottan várná a nagy napot és észrevétlenül beplántálódnék szívükbe a magyar haza iránti szeretet. *Városokban* már az illető város költségére rendeztetnék népművelés és vissza kell állítani a kivilágítást. Hadd sorakozzék a városban

elő lakosság s elmélkedjék a múltakon. A legtöbb város elhagyta már a világítást, az ablakokra ragasztott piros cédulák jelzésével „a szegények javára“. Szép az áldozatkészség, de a világítással kár volt azért fölhagyni.

Legyen Magyarországon egy évben legalább egy ünnep, mely általános jelleggel foly le. Ez kihat a nemzeti érzés felkelésére, a mit minden eszközzel elő kell segíteni. Erre szolgálna a Szent István napnak országossá tétele. A szocialisták május elsejét tevék ünnepükké, a magyar kormányzat meg a Szent István napot tegye azzá. A nemzetiségek az ily ünneptartás ellen nem tiltakozhatnak, mert reájuk az sértés nem lehet, ha az első magyar király emlékének áldozniok kell.

És viszont az a magyar önértzet rovására nem megy: ha a nemzetiségekkel való társadalmi érintkezésében levetkőzi a *nyers kifejezéseket*. Ezen rossz szokás ellen tekintélyes magyar lapok is föl szólaltak, milyen kifejezések pl.: „vad oláh“, „bakszász“, „buta tót“ stb. Erre vezethető részben vissza az, hogy a magyar gimnáziumokból kikerült román tanuló ürügyül használta fel, hogy nem olvadt bele a magyarságba. Keserűséget hagytak lelkében, mondja, az örökös gúnyos csipkedő kifejezések. Lenézettnek állítva magát, bosszút forral a vele incselkedők ellen, mely a magyarság rovására történik. Az ily rossz szokások melegágyai az iskolák, ott kell kiűrtani első sorban ezt a rossz szokást. A katonaságnál már megtevődött az ily lépés, a hol a „kutya magyar“ szó is előfordult. Tevődjék meg ugyanez a tilalom az iskolákban is. Ha egyszer itt kiküszöbölődnek az ily rossz szokások, megszűnik az az életben is.

És továbbá szokják le a magyar azon rossz szokásról is, hogy a maga nyelve elébe helyez *bármely más nyelvet*. Úri társaságban ha van egy idegen, annak kedvéért az ő nyelvén foly a társalgás; a néppel való érintkezésben sincsen ez másképpen. A magyar gazda a paraszt nyelvén beszél, megsem kísérli a magyar nyelv használatát. Városokban a piacon, ha az árusító nem magyarul beszél, azonnal az illető nyelvén beszél a magyar vásárló, ha azt tudja s ha nem tudja, tolmácsul szólít valakit fel. A magyar úri nők törik a román nyelvet, hogy megértessék az eladóval

magukat. E rossz szokással bevágjuk az útját annak, hogy a nép nagyon törtesse magát a magyar nyelv elsajátítására.

Az angol a világ bármely pontján megmarad angolnak s a maga nyelvén beszél az olyannal, a kitől a saját pénzére vásárol. Nem ártana a magyarnak is — legalább a saját hazájában — érvényt szerezni az anyanyelvének és a saját pénzén ne használja az eladó nyelvét. Ebben a tekintetben legyen végre a magyar társadalom sovínista. Az államnyelv terjesztésében vegye ki a maga részét a magyar társadalom is, miként ez látható a román értelmiségnél a saját nyelve érdekében. Nem elég szónokolni és írni a magyar nyelv érdekében, hanem cselekedni is kell. A magyar társadalom e tekintetben kissé hanyag, igen előzékeny a saját nyelve hátrátolásában.

Nyelveket tudni nagy előny, szó sincs róla! S a ki csak teheti, szerezzen ismeretet más nyelvből. De ez nem lehet ok arra, hogy ezzel háttérbe szoruljon a saját anyanyelve. *Értse ezt meg a magyar társadalom és aszerint cselekedjék*. Ha tud magyar érdekekért lelkesülni, karolja fel a magyar nyelv terjesztését is, mert ennél szentebb nemzeti ügy nincs. Éreztetni kell a nemzetiségeinkkel minden vonalon: hogy ez az ország Magyarország. Nemzeti hivatás vár tehát ebben a magyarságra, nemzete ellen vét, aki az ily kötelességét figyelmen kívül hagyja. Az egységes magyar társadalom megmozdult, meg ne feledkezék e kérdésről sem. A múlt hibáit helyre kell hoznia, mert ma Magyarország minden fia tudná az állam nyelvét, ha a latin azt ki nem szorítja és később az azzal való nem igen törődés. Most már az állam igyekszik a magyar nyelv terjesztésében, de állítson hasonló bizonyítványt ki magáról a magyar társadalom is.

Az irodalom mezején is vannak teendők. A magyar társadalom, ha nem is egészében, de egy kisebb része teljesíti az irodalom iránti támogatását. Bár messze elmarad a magyar társadalom e tekintetben Németország társadalmától, hol el van terjedve a családi könyvtárak létesítése. Ritka az oly német ház, a hol családi könyvtár ne lenne, ellenben nálunk az ily könyvtárak nem nagy számmal dicsekednek. Az azonban elvitázhatatlan, hogy a magyar könyvolvasók száma fokozatosan emelkedik; olvasási kedvük kielégítésében könyvtárakhoz folyamodnak. Egy nem-

zetiség sem veszi annyira igénybe a könyvet, mint az uralkodó faj, a magyar. Román, szerb, tót könyvolvasó közönség nincsen. Megelégszenek költeménnyel és a véres szájú lapjaikkal. Az is igaz, hogy íróik nincsenek a valódi értelemben a költőkön kívül; a kultúra más ágában meg éppen nem tudnak semmit produkálni.

A magyar kultúra tehát messze kimagaslík a hazai nemzetiségek kultúrája fölött, az egy százok kivételével, a kik a németországi irodalmon táplálkoznak s így van rendelkezésükre elég szellemi munka. A magyar kultúra óriási fölényben van a keleti népek felett is úgy, hogy Europa nyugati kultúrája még csak Magyarországon lüktet, a keleti részekben halványan pislog az. Magyarország a szellem világító tornya kelet népeinek; ennek hatása idővel nem marad el.

Világhírű névre tett szert a magyar kultúra némely művelője; ilyesmit sem az irodalomban, tudományban, művészetben, szobrászatban, festészetben, zeneproduktumokban fel nem mutatnak a keleti kis országok népei. A teremtmény Isten szellemi érzékkel áldá meg a magyart, úgy a tudományban, mint a kultúra minden ágában; a magyar mérnöki karra a külföld még versenyre sem kelhet. Az egy költészeti irodalomban mutatnak sikereket fel kelet népei és a hazai nemzetiségek, különösen a tótok, de ebben is mennyivel magasabban áll a magyar költészeti irodalom! Ezt a magyar faji jelleget föl kell használni és átfonni vele a hazai nemzetiségeket és kelet népeit. A kultúrának hatása kiszámíthatatlan, ez is egyik láncoló kapocs a különféle fajok összefűzésében.

Hatalmas tényező tehát a kultúra és az befolyással van valamely nemzet emelésére. De épp ezért a szellemi munkásokra az államnak is kell gondot fordítani, nemcsak a társadalomnak és biztosítania kell a megélhetésüket. Németországban csak az elmúlt évben gyűjtött hatalmas összegű alapot a német császár, a német tudósok gondnélküli megélhetésére. Vajon egy más alakban ez nem férne-e rá a magyar írói világra? A legtöbbször nyomor vár, ha kihull a toll a kezükből. Hiszen egy hírneves magyar költő számára nem folytak-e gyűjtések a munkái kiadásával? Ezelőtt pár évvel nem hunyt-e el egy jeles magyar író úgy, hogy zse-

bében két fillér vagyon maradt hátra. De minek folytassam, úgy is ismert viszonyok. Van ugyan szegények háza, de a magas röptű író lelkiületére az nyomasztólag hat, hogy mily helyre jut nem dolgozható állapotában.

A városoktól ugyan várhatni, hogy szülötte íróját segélyezze. Ilyen tétel nem „terheli” a költségvetést. A városok falai közt lüktet a kulturális érzék és vannak művelői is, de arra nincs eset, hogy segélyre szoruló íróra gondoljon a városi költségvetés. Ezt csakis az állami költségvetés tehetné meg, beállítana egy tételt az immár dolgozni nem tudó magyar írók állandó segélyezésére. *És menne segélyére a magyar állam a Magyar Írók Segélyegyletének.* Az egyesület összes vagyona úgy 813.000 korona, ennek kamataiból segélyeztetnek az írók, avagy özvegyeik. Az elmúlt évben ez megosztott 68 segélyezett között, azonkívül rendkívüli segélyezés is van. De hát mi ez a nagy szükséglethez képest. Az állam a kultuszminisztérium révén hozzájárul évente négyezer koronával az egyesület javára. Ez bizony csak egy csepp a tenger vizében. Az egyesület élén áll báró Eötvös Loránd, gróf Desseffy Aurél, Berczik Árpád és Kozma Andor. A nagy magyar író Berczik és Kozma az egyesület valódi intézői, mindent elkövetnek a rászorult írók érdekében, de a korlátozott eszközökkel szemben még egy Berczik is tehetetlen. Az állam ha már rendes tételt nem állít be az írók segélyezésére, *legalább évente juttasson az egyesületnek ötvenezer koronát.* Az írók segélyegyletét nem kell összezavarni a hírlapírók nyugdíjintézetével, ez az érdemdús gárda biztosítva van a nyomorral szemben.

Az EMKE az irodalomra is kiterjeszti a figyelmét. Negyedszázad alatt az irodalmi munkák támogatására kiadott közel 35 ezer koronát. Sándor József maga is elismert író lévén, melegen érdeklődik a magyar irodalom iránt. Természetesen ezen érdeklődés nem lépheti át az egyesület hivatásának a keretét és az oly munkákat támogatja, a melyek ismeretterjesztők faji s más szempontból. De ebben a keretben aztán az egyesület derekasán kiveszi a maga részét. Idővel bizonyosan kiterjeszti érdeklődését a magyar erdélyi írók anyagi helyzetére is, hogy bármely tárgyat felölölő kézírataikat kiadhassák, ha érdemesek arra, de kiadó mégsem akadna. *Esen munkám két kötetre terjedő akart lenni, de felhagyam tervezetemmel, miután a nemzetiségek törekvései már eléggé*

fel vannak dolgozva s így új szempontból már én sem tudtam volna azt még jobban kidomborítani. Ezzel terjedelmes rész maradt ki munkámból. De feladtam azt a tervezetemet is, hogy az utóbbi tíz év történetét tárgyaljam, a melyre óriási anyag állott rendelkezésemre. Pártatlanságomat meg tudtam volna ugyan őrizni, de még nem jött el az idő Magyarország újabb történetének a megírására. Idő kell, a míg a lefolyt kort higgadtan mérlegelheti az ország. Ezért adtam fel ezt a tervemet is, hogy munkám keretébe beleillesszem ezt a részletet. Ezzel természetesen megszükkült a megírandó tárgy! De a mindenáron való vaskos munka megírásának nincs értelme, rövid alakban is tehető szolgálat valamely kérdés megírásával. Igyekeztem nem lépni túl tárgyam keretét. Fő-vezérfonalként az államnyelv elsajátítását tűzém ki célul és a visszaélések megszüntét a magyar állameszme elleni állásfoglalásban. De valamint teljes életemben megtörhetetlenül hittem az egységes magyar állam jövőjében, nem esve kétségbe a feltornyosuló akadályokért, miként ezen aggály az újabb időkben nagyon is lábra kapott, ezért hirdetik folyton Erdélyben a magyarság bukását: az ily aggályoskodó áramlatok engemet soha hatalmukba nem keritettek és tollammal nem vettem részt a magyarság feletti halál-harang huzásában. Veszélyek vannak, azt munkámban is jelzem, de ez még távol áll a magyarság bukásától Erdélyben. Van még sok tenni való, de ez sem ok a csüggedésre.

Maecenása ma az írói termékeknek Magyarországon nincsen. Olvasói vannak a könyvtárak útján, de ez még nem írható az egyéni irodalmi támogatás javára. És így nem csoda, ha a magyar kultúra terjedése mellett is, a magyar írók szegények, legalább a legtöbbje. Van Magyarországon pénz elég, az az úgynevezett szegénység csak légből kapott állítás! . . . Takarékpénztári részvényesek és betétesek számosan vannak, *négy-ötszáz millió a betét*. A középosztály rendült vagyonilag meg, de ez még nem egy az általános nyomor fogalmával. És nem lehet ok arra, hogy Magyarországon gyötirelem legyen az írói pálya. Minden író és művész a magyar kultúrának martyrja, a ki a kultúráért szenved és nélkülözéssel múlik ki. Mert a szellemi élvezetet nyújtó források táplálására nem jut pénz oly mértékben, amiként kellenék.

Igyekezzék tehát az állam felkarolni a magyar írók segélyegyletét, a mely némileg enyhíthetné az író sanyaruságát, a munkaképtelensége beálltakor. A nyilvánosság alig vesz ez egyletről tudomást, mert a lapok szófukarok az egyletről írni, tartanak attól, nehogy a hírlapírók nyugdíj-egylete rovására történjék ez. Így nem csoda, ha a magyar írók segélyegyletéről nem igen vesz tudomást az ország.

Szabadelvűség és nemzeti munka.

A magyar politika szabadelvűségét szépen jelzi az első magyar kormány üdvözlő irata az erdélyi országgyűléshez, az Unió kimondásakor 1848-ban. Ez irat végsorai örök bizonyítékai a magyar szabadelvűségnek. És tekintve, hogy ez az irat csak az „Okmánytár”-ban olvasható, az 1848–49-iki eseményekhez öszszegyűjtöttből szószerint adom az iratot, mely arról is tesz bizonylatot, hogy mennyire igyekeztek elődeink a magyar államegység kivívására is, a mikor az nem volt teljes, Erdély elszakadása miatt. Erdély az anyaállamhoz (míg a Határőrvidék 1870-ben Horvátországhoz) csatoltatott, mint a magyar korona tagja. Ma már a magyar állam egysége meg van valósitva, a még hozzacsatolandók, mint az annektált tartományok, külön autonómiájukat megtartják. — A magyar kormány irata így szól:

„Erdély országosan egybesereglett Karainak és Rendeinek!

Erdélynek Magyarországgal való egyesülése forró örömmel tölté felkünköt. Boldogítóbb és egyuttal fontosabb eseménynek híre nem juthatott hozzánk. Meg voltunk lepetve, nem az örömmek véletlenségétől — mert mi teljes hittel reméltük a testvér-nemzet egygyőülekezését — de meg voltunk lepetve azon büszke öntudat nagyságától, hogy egyesületen a hazát többé sem ármány, sem erőszak nem leend megdönteni képes. S nem késtünk mindent elkövetni, hogy az egyesülés iránti törvény a Fejedelem által is szentesítették. A miniszterelnök rögtön utazott az országos küldöttekkel koronás királyunkhoz, hogy fejedelmi szavát és áldását sietve kikérje a testvéri frigyre. És nem tért előbb vissza, mint a

bevégzett viszonttegyesülésben meghozta jövődő nagyságunk örök alapját. Míg hajdan e két hon egy volt, mindnyájunkat nagyság, fény és nemzeti dicsőség környezett. A mely nap elszakadtunk egymástól, azon nap kezdtünk gyengülni és szolgaságba jutni. Egyesült erőnkön megtört a hódítók hatalma, szétválasztva egyenként rabokká lettünk és eltűntünk az önálló nemzetek sorából. Minket Isten, közös vérvételék és nemzeti múltunk testvérekké parancsol lenni, nemcsak szomszédokká, mint eddigelé voltunk. A szomszéd nem sokat törődik szomszédja sorsával. Mi Erdélynek és Magyarországnak minden lakószai többek vagyunk egymásnak. Testvérek vagyunk, a kik szeretik egymást, közös boldogságot akarnak s egyik a másik javáért élni kíván és halni tartozik. Az Unió a nemzeti testvériségnek újabb, nyilvános elismerése Europa színe előtt. A mit a vér egyesített, ezredéves közös történet örömei és fájdalmái szentesítettek, azt ma örökké megtartandónak nyíltan bevalljuk a világ előtt. És a két honnak s minden népének egyesülése még többet is jelent. Jelenti azt, hogy mi ismét, mint egykoron, közös erővel, közös kitűnéssel és buzgósággal azon törekvünk, hogy Magyarország nagy és boldog legyen, népe hatalmassá és dicsővé váljék. Ez legyen első és legszebb gyümölcse háromszázados elszakadásunk utáni testvéri egyesülésünknek. Mi elválva is egyek valánk. A tettleges egyesülést most megszentesíté koronás királyunk fejedelmi szava. Nincs egyéb hátra, minthogy Isten áldása koronázza meg e szövetséget, a mely minden nyelvű és vallású népekre nézve a szabadság, egyenlőség és testvériség örökké szent elveit fogja hinni, vallani és alkalmazni. Budapest, június 14-én, 1848.”

Alá vannak írva: gróf Batthyány Lajos, Deák Ferenc, Szemere Bertalan, Mészáros Lázár, gróf Széchenyi István, Kossuth Lajos, Klauzál Gábor és báró Eötvös József.

Ez a kormányi nyilatkozat örökbecsű mű, világosan magyarázza a két testvérhon egyesülésének a következményeit, amely a szabadság áldását fogja a népekre kiterjeszteni. Ez a jóslat bevált, ne feledkezzenek meg erről sohasem az Erdélyben élő románok.

A magyar nemzet más nem lehet, mint szabadelvű. A szabadelvű kormányzatnak van csak létjogosultsága ez országban, mert csak ezzel a világfelfogással tartható össze egy nyelvileg és felekezetiileg oly annyira szétagolt nemzet, mint a magyar. A

szabadelvűség a kölcsönös türelemnek és elnézésnek politikája: szertehúzó erőket csak ez alapon lehet egymás mellett megtartani és közös célok szolgálatában irányítani. A szabadelvűség tehát türelem és megbecsülés mindenkivel szemben, nemzeti és állami érdekből! S ez a türelem éppen csak egy esetben szűnik meg: akkor, a mikor az összesség céljait és érdekeit fenyegeti a külön csoportok vagy irányok valamelyike.

A magyar szabadelvűségnek ez a megfogalmazása, a mely nem a tizenkilencedik századbeli nemzetközi szabadelvűség forrásából ered, a mely az emberi türelmességnek, a faji, felekezeti, nyelvi különbség nélkül való kölcsönös megbecsülésnek gondolatát ősi hagyományképpen vette át nemzedékről-nemzedékre s a mely a nyugati eszméáramlatoktól legfeljebb új lendületét, de nem eredetét nyerte, lévén az egyik legjellemzőbb és legszebb tulajdonsága a magyarnak és egyik uralkodóvonása történelmének.

A magyar föld mindig a szabadelvűség fáklája volt! A hányszor e fáklja kialudt, az ország hasonlított az örökös éjszakában bolyongó jég-golyóhoz. Fagyos lehellete megdermeszté a szomszéd népeket is. De mihelyt az erőszakkal kioltott fáklja megint kigyúlt az önkényuralom lerázásával, Magyarország megint az emberiség jötevője lett, a szabad levegő szétárasztásával. Ezen csodás hatással bíró talizmánnal tartá ezer éven át fenn ez ország az életét és fogja fenntartani beláthatlan időnkig. Az csak mesebeszéd, hogy a reakció szelleme terjed az országban, ez lehet egyesek törekvése, de magát a nemzet összességét megmételyezni nem fogja soha. Generációk halhatnak el, de a magyar szabadelvűség azzal sirba nem száll. Ez apáról-fiúra száll; állandó tanyát ütött ez a szellem a magyar ember keblében. Azért lesz a magyar nemzetnek állandó jövője: a szabadelvűségével jogot formált az állandó élethez. Van hivatása az emberiség történetében: a mit csakis szabad nemzet vihet véghez.

A szabadságnak mindenütt erős oszlopa a *sajtó*. Szabad sajtó és szabad nép elválaszthatatlanok egymástól. Ezért nevezetes nap Magyarország történetében a március tizenötödike, mert ekkor proklamálták a sajtószabadságot.

Van egy fríz mondás. Így szól: inkább halott légy, semmint rabszolga! A magyar nem mondotta ezt, mert nem is kellett

hangoztatnia. A tettei beszéltek és a tettei azt vallották úgy, hogy az egész világ láthatta, hogy a magyar nem született a szolgaságra, a szabadság az éltető levegője és a szabadságért fel tudja áldozni a lét legdrágább javait is. Egész múltunk a szabadságért való viaskodás, egész jelenünk nemzeti szabadságunk biztosítására töre véglegesítés. És bár jövőnk kiszámíthatatlan, mint minden népé is az, de lehet-e más óhajításunk, mint hogy mindig szabad nemzet maradjunk és képzelhető-e nagyobb csapás, mint az, hogy szabadságunk megcsorbulhat valamikor?

A szabadság népe voltunk már Ázsia pusztáin is. A szabadságunk volt imádott bálványunk zivataros múltunk hosszú századaiban. Változtak a korok, változtak az emberek. A szabadság forró vágya sohasem csillapodott. Új csillagok ragyognak a modern kultúra egén. A régi világfelfogások egymásután kidűlnék! De bármilyen szelek zugjanak át a vén világon, nekünk magyaroknak a szabadság még ma is ugyanazt jelenti, azt a szentséget, azt a kincset, mint ezer esztendővel ezelőtt. És ma is azt kell vallanunk, hogy inkább ne legyünk, ha szabadok nem lehetünk.

*De ez nem zárja ki azt, hogy a sajtó bizonyos reformra ne szorulna! Az olyan kinövéseit meg kell szorítani a sajtónak, a mely a szabadsajtó beárnyékolására vezet. A sajtó csak addig irányító, a míg tisztelet veszi körül. Ha ez a tisztelet lekopik a sajtóról, lehet érdekes anélkül, hogy a közélet vezetője lenne többé. És ki tagadhatja, hogy a magyar sajtó letért a hivatása magaslatáról. Egy néhány kivétellel, a főcél: az érdekesség hajhászása a lap anyagi érdekében. Ennek oltárán feláldozzák a komolyságot. Mentől több előfizetőre akarnak szert tenni és napi eladásra. Üzlet a lap indításának az oka és ennek derekasan meg is felelnek a lapok. Nagyon kevés, aki az üzleten kívül más célra hasonló figyelmet fordítana. Igaz, hogy erre befoly a nagy konkurrencia is. Nyolcvan évvel ezelőtt 1833-ban volt magyar lap: *Hazai Tudóstárs*, az előfizetőinek a száma ment 1400-ra; *Ismerető*, előfizető volt 140; *Jelenkor*, előfizető 2400; *Kémlő*, előfizető 650; *Rajzolat*, előfizető 500; *Szemlélő*, előfizető 300. Mindössze csak hatezer felé. Ehhez jön még az Erdélyben megjelent *Erdélyi Híradó*, a félezer előfizetőjével; ezzel sem érte el a hatezeret. Nyolc-*

van év alatt tehát tulságosan megszorodtak a magyar lapok számai, az előfizetők is immár hatalmasra s az eladott lapok száma is óriásira növekedett. De ezen öröndetes haladás termelt fanyar gyümölcsöket is. Ezt okvetlen el kell távolítania a küszöbön álló sajtó-reformnak.

Ilyen a Deák Ferenc receptje: „a sajtó-törvény álljon egy szakaszból, — hazudni nem szabad.“ Az álhírek közlését kell korlátok közé szorítani. Az ily álközleményekkel fogy a sajtó tekintélye, mert általánossá lett már a közmondás: nem kell készpénznek venni a lapok közleményeit. És kívánatos a személyeskedést is kissé korlátok közé szorítani, amely különösen a vidéken dúl nagyban. Példa rá a Szarvason lefolyt tragédia. És kívánatos továbbá a szerkesztői állást is bizonyos kvalifikáció alá vetni. Ha minden álláshoz kvalifikáció kívántatik, miért legyen csak éppen a hirlap szerkesztés szabad prédára bocsátva. És kívánatos továbbá a sajtóperek gyorsabb lejárata. A ki visszaél a tollával, ne húzassa a per lefolyását két éven át is. Avagy ha igazat írt s mégis beperelik, adassék mentől hamarabb alkalom a bizonyításra. Más megszorítás felesleges a magyar lapokra nézve. De ugyanez nem mondható a román lapokra.

Hogy milyen a románok vezetőinek a szelleme, annak klasszikus jellemzését adta Burdea Szilárd képviselő, a ki maga is román lévén, erre teljesen illetékes: Burdea „A nemzetiségi kérdés veszélyei“ című cikkében így ír a magyarországi románok törekvéseiről és munkálkodásáról: „A román népnek a magyar-állam ellen való felizgatása tervszerűen üzetik, melyet a szomszédos Romániában levő Liga anyagilag is támogat. A tulszabadelvű magyar intézmények védelme alatt, a nemzetiségi bujtoogatók mindig több és több tért nyertek és közel voltak ahhoz, hogy a több mint ezeréves magyarállamra nézve valóságos veszélyt képezzenek. Egyházi összejöveteleken, zsinatokon és kongresszusokon, papi szemináriumokban, a felekezeti iskolákban, a pénz- és közgazdasági intézetekben nem volt passzivitás, itt a román nép félrevezetése és bujtoogatása rendszeresen történt, itt készítették elő a választásokat, melyek lehetővé tették az államellenes nemzetiség képviselők megjelenését a magyar országgyűlésen.“ Igaz, hogy az utolsó választásnál vereséget szenvedtek a tulzók, alig jutott öt be

a képviselőházba, a nyolc mérsékelt román képviselővel szemben, de azért a románság vezetése a tulzók kezében van, a míg a sajtót féktelen alakban kezelhetik.

Hogy mennyire igaza van Burdeának, bizonság rá az a tény is, hogy például az aradi görög kel. román püspöki egyházmegyében az iskolák 60 százaléka visszautasította az államsegélyt, nehogy kénytelen legyen alávetni magát a magyar királyi kormány fokozottabb felügyeleti jogának. A mit tesznek a szászok és románok, ugyanazt teszik a tótok vezetői is. Államot képeznek az államban, minden eszközzel üldözik a magyart. Az evangélikus tót nyelvű iskolákban a magyar nyelv tanítást teljesen elhanyagolják. A magyar történetet meghamisítva tanítják az iskolákban, kitiltott államellenes könyveket használnak. A tanítók hazafisága teljesen megbízhatatlan. Nyitra vármegye tanfelügyelője ily jelentést tett a közelebbi években, valószínű most sincsen másként.

A munkámban említet: Indre László csodálkozását fejezi ki a román sajtó féktelen szabad üzelmeiért. „A magyarok — mondá nekem — nem olvassák a román lapokat s fogalmuk sincs azok féktelenkedéseiről.“ A hazafias érzelmű románok tehetetlenek az elvadult román sajtóval szemben.

Mi tehát a teendő? A sajtó-cenzura felállítása a román-szásztót-szerb sajtóval szemben. E nélkül a nemzetiségi állandó izgatásnak lesznek kitéve. Mert hogy a nemzetiségi sajtó féktelenkedése forradalmat még nem csimált, az nem kizárólag az államhatalmi erőre vezethető vissza, hanem a nép békeszerető természetére, nem telve még el szíve a magyarok iránti gyűlölettel. E méregcseppek további beadását meg kell akadályozni.

Az a sajtó-cenzura rendkívüli esetekkor használható. Megtevé ezt 1849-ben a magyar kormány, egy május hóban kiadott rendelettel Debrecenben, behozta a sajtó-cenzurát a lapok tulzása miatt s a „Március 15-iki“ lapot azért szünteté be Szemere Bertalan június havában Pesten, mert a cenzura kikerülésével jelent meg. A szabadság azért nincs veszélyben, ha rendkívüli időkben a rendes mederbe tereltetik a sajtó működése, de csak akkor, ha szükség van rá. Ily szükség: a nemzetiségekkel való teljes béke kialakulta és véget vetni a sajtó utjáni bujtoogatásnak. A

cenzenza behozatala nélkül kijátszanak minden ellenőrzést. Ezt végre be kell látnia a magyar kormányzatnak. Az nem érv, hogy különbséget nem lehet tenni szabadsajtó-világban a lapok közt! A faji gyűlöletre izgató lapokat nem lehet a sajtó szabad termékének tekinteni. Az ily lapok államellenes lapok s mint ilyenekkel, aszerint kell elbánni velük. Az oly állam, mely szemet huny némi lapok ily üzeneteinek s engedi a népek lelkiéletének a megmértelvezését, az ily állam önmagáról állítja ki a kegyelemből való élés bizonyítványát. Mert az életerős állam a szabadságot össze tudja egyeztetni a renddel; az már anarchiai állapot, a midőn a sajtó a faji gyűlölet táplálására fekteti a hivatását. Ez ellen van ugyan magyar törvény, de az hatástalan. Az ily magáról megfélelkezett sajtó ellen *előleges cenzenza kell*. Ezt meg kell tenni a nemzetiségi tulzó sajtóval szemben anélkül, hogy ez a szabadság elvűség rovására volna írható. Mert hiszen a cenzenza csak a faji gyűlöletet szító lapok ellenében lépne életbe. Tehát a román-szász-tót-szerb tulzó lapokkal szemben és a szociálista lapokra is kiterjesztve ezt a felügyeletet, más lapok kihágásaival szemben a védekezés lehetséges, de a tulzó nemzetiségi és szociálista lapokkal szemben a mostani eljárás egy-egy esetben ad megtorlást, de ez csak amolyan félrendszer, mint a következmények is mutatják.

A *nemzeti munka* képes a magyar nemzetet fenntartani. Európa e pontján, a nyugat és kelet határán oly nemzetnek kell élnie, a mely a művelt emberiség feladatát a maga egyéni módja szerint betöltse s midőn a maga tehetségeit kifejtí, az emberiséget egy új, eredeti s művelt nemzeti individualitással gazdagítsa.

A kulturán — úgy az anyagi, mint a szellemi kulturán — alapszik a haladás! A munka, amely a tudomány, művészet, technika és közgazdaság utjain Magyarországot fölemeli, Európa többi államaival szemben versenyképessé teszi, sőt a többi nemzet elé irányító példa gyanánt állítani tudja. *Csakis ily megfeszített nemzeti munka képes a magyar nemzetet fenntartani.* Ez ma sarkigazság, midőn a technika rendkívüli fejlődése folytán az európai forgalom s a nemzetközi verseny közepébe kerültünk s midőn e világrésznek közepén a kultura mandatáriusai vagyunk. Csak ha ennek teljes tudatára ébredünk, tarthatjuk fenn magun-

kat! S a reánk háruló óriási hivatást csak minden erőnk megfeszítésével tölthetjük be, mert hiszen kettős nagy munka vár reánk. Az egyik, hogy nemzetünk egyéniségét a reá támadó néptengerben el ne veszítsük; a másik, hogy a nagyvilág minden-nemű haladásával mégis teljes lépést tartsunk.

Kizárólag ez lehet minden magyar pártnak a programja. Van elég tér a munkára! Kitöltetlen keretek százai állanak a nemzet előtt. *Magyarrá kell tenni az országot.* Minden téren haladás mutatkozik a magyarnál, de attól még nagyon távol áll, hogy az állam magyarrá tévése sikerült volna. Nem faji elnyomásról van itten szó, hanem az államnyelv elsajátításáról. Ha ez bekövetkezik, a magyar állam magyarrá tévése sikerült. Erre vonatkozólag néhai báró Bánffy Dezső volt a legradikálisabb magyar politikus. Számtalan cikket írt erről és beszélt is róla. Az 1907-ik évi költségvetés tárgyalásakor is nagy beszédet tartott ezen kérdésről. A magyar nemzeti egység érdekében legfontosabb teendőnek a nép- és középiskolák államosítását tartá; a nemzetiségi tanítóképzőket eltöröltetni kívánta, hogy azok államosításának a nemzeti állam szempontjából. „Az egész ország állampolgárait — mondá Bánffy — meg kell tanítani a magyar nyelvre!” Ennek adtam munkámban is hangot, lezárhatom ezzel fölslólasomat. Még csak azt említem, hogy üdvös fordulat állott be, a nemzetiségi egyházak megfigyelésében. A magyar kormányzat erre semmi gondot nem fordított. Most azonban kezd ide is terelődni a kormány figyelme. A magyar gör. kath. püspökség felállítására mellett rákerült a sor: a gör. kel. szerb. egyházra is. A király egy 1912. július 26-ról kelt rendeletével felfüggesztette a görög kel. szerb. egyház eddig érvényben volt szervezetét; elrendelte a negyven év előtti állapothoz való visszatérést s annak alapján új szervezeti szabályzat létesítését, a mely úgy az egyházi céloknak, mint a korona legfőbb felügyelői szempontjainak, az állam, az egész ország és maguk a szerb hívek érdekeinek is megfelel.

A „nemzetiségi egyházak“-at figyelmen kívül hagyta a magyar kormányzat. Holott ezek a melegágyai a bujtotgatásnak. Most azonban a magyar állam egyik legnagyobb jelentőségű kérdését ragadta meg a királyi rendelet erős és a lényegbe vágó akarat-tal. Vége a szerb radikális uralomnak, mellyel magukhoz ragadták

az egyházi élet és szervezet vezetését, irányítását. Az egyház beléletébe bevonult a politika is, melynek pedig egyházi szervezetben helye nem lenne. Még pedig kétféle politika. Az egyik kizárólag pártpolitika volt, melynek képviselői minden egyéb vélemény terrorisztikus elfojtásával, az egyház roppant javadalmainak kezelésével járó előnyöket a maguk pártcéljaira törekedtek felhasználni. A másik, egyházi életben megengedhetlen politikai célzat, *nemzetiségi politikának követése volt* s abban nyilatkozott meg, hogy az idevonatkozó törvények, valamint a királyi felügyeleti jog kijátszásával az egyházi autonómia nemzeti autonómiaként kezeltessék, mint olyan működjék s végül efféle gyakorlat meggyökerecsedése esetén, mint ilyen maradjon is fenn. Szóval államellenes viselkedést tanusított a szerb egyház. Lukács László miniszterelnöknek az összkormány nevében a szerb egyház viszonyairól az uralkodóhoz tett jelentésében jelezve van a veszélyes politikai folyamat, mely ott végbemegy. A kormánynak kötelessége volt visszaterelni az egyházat egyházi hivatásához s kizárni beléletéből, szervezetéből minden idegen, pártos és nem egyházi tendenciát; másrészt tiszteletet kellett szerezni a törvénynek, a felségjogoknak, az állami eszmének és az állami akaratnak. A kormány dülöre juttatá a görög keleti szerb egyház szervezetének kérdését s visszaállítá azt a törvényes alapot, a melyre lehet és kell is új szervezetet emelni, de a mely új szervezetben biztosítékok lesznek arra, hogy a szerb egyház autonómiája és vagyona erkölcsi és anyagi ereje másra, mint kizárólag szerb egyházi célra felhasználható ne legyen. Államellenes üzelmek ne folytatódhasanak, „magas politika” kíséretében.

Ideje a nemzetiségi egyházakra immár gondot is fordítani. *A román két egyház aknamunkát folytat, papjaival megmételgeti a nép lelkiéletét.* Le kell számolni a két román egyház visszaéléseivel. Utjában áll a haza lakói békés együttélhetésének. Óriási vagyona van a román egyházaknak s mégis tanítóik nyomorognak. Azok a sok egyházi javak bevételei vajjon mire fordítatják? Kis leszámolás elég a román egyházakkal is, mint a hol nagyban keverik a politikai kártyákat a magyar állam elleneséi, dacára annak, hogy az egyház a magyar állam jóvoltából vagyonosodhatott meg. Az ily elemekkel szemben nincs helye a további

elnézésnek. És be kell az ellenőrzést vezetni a gomba módra szaporodó román pénzüzetek műhelyébe is. E fészkekben kovácsoltatnak a magyar állam ellen való lépések tevése és azoknak tervszerű vezetése. Egyház és pénzüzet kezét fogtak az államellenes mozgalmak vezetésében. Törvényt kell hozni a román pénzüzetek állami ellenőrzése érdekében.

A nemzeti munka terjedjen ki a nemzetiségeket izgató aknak szétrobbantására is. Ki kell szabadítani a román-szerb-tót népet az izgatók karmai közül. A szászok kis számuknál fogva csak maguknak ártanak, ha mindenben a magyarság ellen áskálódnak, a román áradat előbb-utóbb összecsap fölöttük. A magyarokkal kezét fogva, föntarthatják magukat: ellenesetben sorsuk megpecsételve lesz. E haza lakói mindaddig meg nem értik egymást, a míg annak útját állhatják az izgatók. Ezen izgató forrásokat kell végre bedugnia s rövid néhány év alatt egymás keblére borulnak a magyar haza fiai. Magyarország nemzetiségeinek a túl nagy zöme nem magyarellenes. Vétek, de hiba is az ily népet továbbra a bolondítók vezetése alatt hagyni. A magyarral született szabadságot tőlük sem vonja senki el. De az izgatók lenyugozását még nem minősíthetni szabadságellenes eljárásnak. Az oly szabadság visszaélés, a hol a fajok egymás ellen uszítottak. Ilyesmit egy állam el nem tűrhet, ha önmagáról nem állítja ki az élhetségtelenség bizonyítványát.

A nemzeti munka keretében oldandó meg a nemzetiségekkel való összesimulás kérdése is. Az egységes magyar birodalom szűkebb részében létrejöhet az egy nyelv tudása. Ez aztán maga után fogja hozni a közös egymás-megértését. Ausztriában történeti múlttal bíró nemzetiségek vannak és így ki van zárva a lehetősége az egy fajuralomnak; nem ruházhatni rá Ausztriára sem a német, sem a cseh-lengyel jelleget. De Magyarországon történeti múlttal bíró nép az egy magyaron kívül nincs és így az egységes magyar állami jelleg nem szóvirág, hanem megvalósítható eszme, a mely máris meg van a múlt folyamánnyaként, de még hátra van a betetőzése az államnyelv általános tudásával. Ennek is be kell következnie. Más államalkotó faj a magyaron kívül nincs ez országban, ennek védőszárnyai alatt fenntarthatják fajukat a nemzetiségek is, nem kívánva tőlük egyebet: mint a haza

iránti hűséget és az államnyelv elsajátítását. A magyar nemzet ezer éves állama reájuk is dicsőség, ily régi szervezett állam nincs Európában; az egy lengyel lenne, a melynek állama azonban már nincs. A magyar nemzeti állam tehát nem pusztá fogalom, az bevezetett tény s a mi még a kidomborítására szükséges, az is bekövetkezik. A magyar csinált ezer éven át e földön történetet, fogja azt ezután is tenni és fogja végrehajtani az egységes állami szervezetét.

Választó jog és birtokpolitika.

Két kérdésről kell még megemlékezni. A választó jog kérdése már tető alá jut a törvényhozás tárgyalása folytán és így részemről túlhaladott álláspont a reform részletezése avagy a kérdéshez való hozzászólás.

Nagy lépés ez úgy vélem a magyar közéletben! A nép nagyobb rétegeinek a választó jogba való bevonásával az egységes magyar állam nagyobb mérvű kidomborodása következik be. Az országot az országgyűlés képviseli. Ha ez kialakul népparlamentté, annál inkább dokumentálja az egységes magyar államot.

Az első lépés ez irányban 1848-ban tevődött meg a jobbágy-ság felszabadításával. A nép is tagjává tétetett a magyar nemzetnek. Nem képviselte azt többé kizárólag a nemesség. A népparlament alapkövei is lerakattak szűkebb értelemben. A további fejlődésre megadatott az alap.

Ez végre bekövetkezett! Oly mérvű fejlesztéssel, a minő egyelőre tevődhetett. Az ily kérdés egyszerre sehol meg nem oldatott, csak fokozatosan. Ez nálunk sem lehet másként. De az alap meg van adva a továbbfejlesztésre. A Lukács László választó-reformjából ki fog idővel alakulni az általános választó jog. A fejlődés útján, törvényhozási intézkedések nélkül, önmagától megvalósítja a legteljesebb választójogi demokráciát.

A reformmú szerintem megfelel országunk szükségleteinek! Egy-

részt biztosítja a nemzeti szempontokat, valamint az értelmiség uralmát, másrészt már tartalmazza az intézkedéseket, melyek a népoktatás fejlődése s a műveltség manapság tapasztalható sokszoros haladása mellett egyre nagyobb és nagyobb tömegeket ruháznak fel választó joggal és önműködőleg biztosítják azt, a mit az abszolút demokrácia kíván. Tehát nemcsak a jelen állapotokat orvosolja e javaslat, hanem a jövő válságait is megelőzi.

Eljön az idő, a mikor a maga valójában kifejlődik az általános választó jog hazánkban. Az ország összes lakóit össze fogja fűzni a népparlament. De hogy ez bekövetkezhessék, oda idő kell, mely időt használja fel a magyar kormányzat arra, hogy a nemzetiségek mentesek legyenek a túlzásoktól, le kell törni a túlzók táborát. Sarokba kell szorítani a nemzetköziet is, s akkor az egész ország lakói megfogják egymást érteni. A nemzetiségekre is csak előnyös lesz, ha az izgatóik hálójából kiszabadulhatnak. De ugyanez mondható a nemzetközi szociálisták tömegére is. Az általános választó jog idővel igenis megvalósul. Most is már megkétszereződik a választók száma. Egyelőre, úgy vélem, ez elég haladás. Ez az év nevezetes Magyarország történetében. Megtörtént, azt hiszem, a népparlament kialakulása, a mely eddig csak névleges volt.

A ragyogó magyar parlamenti palota a nép választottjait fogadja be. Jelképezője lesz az egységes magyar birodalomnak. Önként mondott le a rendi országgyűlés 1848-ban a kiváltságokról. Önként adja meg az országnak a népparlamentet az osztály-országgyűlés is. Mindkét eset korszakos lépés marad Magyarország történetében. A magyar értelmiség ezzel tanujelét adta önzetlenségének és az ország érdekeire való figyelmének.

A magyar értelmiség vezetett 1848-ban is és vezet most is. Most már a néppel összeforrvá, véghez viszi az egységes magyar birodalom megvalósítását. Ezt még meg kell tenni a magyar értelmiségnek a néppel karöltve. S ha ez a munka is tető alá kerül, akkor évezredekre lesz biztosítva Magyarország fennállása, mi hogy úgy legyen, az szívünk-lelkünk kívánsága.

Évek óta írnak és beszélnek a középbirtok pusztulásáról. Különösen Erdélyt tüntetik fel olyannak, mint a hol pusztul a magyar középbirtok. Én csak Erdély határai közt maradok. Fel

kell vetnem a kérdést: miként segíthetnie bajon? Helyes irányba terelt birtokpolitikával. Ezt pedig megvalósítja Serényi Béla gróf földművelésügyi miniszter. A magyar nemzeti birtokpolitika alapozását ő folytatja a megkezdett úton. És ez vonatkozik úgy a közép-, mint kisbirtokra.

Erdélyben a magyar középbirtok a spekuláció áldozata. A birtok tulajdonosa nyereszkeskedni akar. És mert ma a birtokspekuláció hajtja a legjobban ki magát, úgy az eladó, mint a vásárló nyer rajta. És mert a birtok eladásban a magyar birtokos osztály vezet Erdélyben, ez nyugtalanságot kelt a közvéleményben.

De a földművelésügyi kormány pótolja az irt azzal, hogy új magyar középbirtokos osztályt teremt Erdélyben, a mely sem spekulálással, sem nem elég gondos gazdálkodásával a birtokon nem adhat túl, mert a birtok eladhatatlan? Ily biztosíték nélkül, az új középbirtok is a régi sorsára juthat, az üzérkedő szellem dombra vihetné a birtokot, avagy a könnyelmű költsékezés.

Erdélyben a földművelésügyi minisztérium telepítési alapjának megfelelő birtokok állanak rendelkezésére. Ezeket a birtokokat a minisztérium átadta az Altruista Banknak azzal, hogy megfelelő középbirtokosoknak lehető kedvező fizetési feltételek mellett adja azokat el úgy, hogy ezek ott a középbirtokosok kezébe jutván, azoknak eladhatlansága is előjegyeztessék a telekkönyvben. A birtokból befolyó összegek szintén ismét középbirtokok beszerzésére fognak fordíttatni, azokat megint tovább adva úgy, hogy ezáltal képes lesz Erdélyben megfelelő középbirtokososztályt teremteni.

Ezenkívül a földművelésügyi kormány Erdély megfelelő vidékein kopár területeket, vagy még fennálló erdőségeket nagy mennyiségben fog venni. Ily úton erdőbirtokosok is kialakulnak. Arra azonban az állam sem vállalkozhatik, hogy a régi eladó középbirtokokat minden áron megvegye. Túl méregdrága birtokvásárlást az állam sem tehet meg. Horribilis árt kértek az állam küldötteitől, ha az eladó középbirtokos földjét meg akarta venni.

Ugyaníly tervszerűen hajtatik végre a kis magyar birtokok szerzése is. Az erdélyrészi gazdasági akció hatalmas támasz talált az Altruista Bankban az erdélyi birtokmozgalmak tervszerű befolyásolására. Rendre veszik meg és parcellázzák a vidék ma-

gyar gazdái közt az eladóvá tett birtokokat, melyek a beavatkozás nélkül spekuláns kezekre kerülnének s így drágán jutnának a szerzők kezére, feltéve hogy azok az esetleges nemzetiségi vásárlókkal árak dolgában versenyezni tudnának.

A spekuláció nem válogat a vevőkben semmiféle szempont, csak fizetőképesség szerint s ez a nem válogatás juttatta nemzetiségi kézre azokat a birtokokat, melyeknek statisztikáját nyilvánosságra hozzák az ezzel foglalkozók. De a Lukács-kormány gondoskodása folytán beteljesül a miniszterelnök azon kijelentése, a mit a nagyenyedi beszámolója alkalmával tett egy küldöttség előtt: a kormánynak különös gondja lesz rá, hogy az erdélyi magyarságot törekvésében támogassa. Ez vonatkozik az állam nemzeti birtokpolitikájára. Az Altruista Bank és a székelyföldi miniszteri kirendeltség az elmúlt 1912. évben már több községben bonyolított le a Székelyföldön parcellázásokat és segített erős magyar parasztságot felépíteni az eladó birtokokkal. Magyar kiscgazdák jutottak ezáltal olyan fekvőségekhez, a melyek kitudja kinek a kezébe jutottak volna. De még hathatósabb az ily akció olyan helyeken, a hol az eladó föld oláh spekuláns kézbe juthat. Ilyen községek voltak Kisküküllő-, Tordaaranyos- és Kolozsvármegyében. Erdély ezen irányadó megyéiben az ily akció a magyar parasztság jólétét is biztosítja. Győrfalviaktól hallottam, hogy három uradalom került parcellázásra, (kettő a patai határból való), a mit önként vett meg a jobb módú győrfalvi földész, mert mint mondák nekem, nincs elég földjük, a falú népességéhez kicsi a győrfalvi határ. Tehát magyar kiscgazdák a fentjelzett akció folytán tekintélyes birtokra tesznek szert. Több erdélyi magyar község határában folyik az ily akció, földhöz jutva a kiscgazda közönség.

Általában a kirendeltségi intézmény hathatós előmozdítója a helyes úton járó birtokpolitikának. És ez még fejlesztetni fog. Serényi Béla gróf meg akarja valósítani a földművelésügyi igazgatást, decentralizálni és ebből a szempontból a kirendeltségeket transzformálni fogja földművelési igazgatóságokká. Ennek megfelelően a kirendeltségeket máris szaporította megfelelő emberekkel és dotációval ellátva. Pár év múlva az egész országot telerakja a miniszter ilyen kirendeltségekkel, mert így lesz egy központi gaz-

dasági hatóság, a mely hívatva lesz több megyére kiterjedőleg az illető vidék gazdasági ügyeinek ellátására.

A gazdaság legfontosabb ága az állattenyésztés. És ilyennek a fejlesztése is a birtokpolitikához tartozik. Ez is szép lendületnek indult, legújabbán éppen hat millió korona értékű tenyészállatot volt képes a földművelésügyi kormány szétosztani; e mellett az Agrár-bankkal olyan megállapodást kötött Serényi földművelésügyi miniszter, amely szerint az illető községek kötvényeit leszámítolva és az illető birtokosoknak, a kiktől a tenyészállatokat beszerzi, a pénzt azonnal kifizeti. Ez az intézkedés meghozta a maga gyümölcsét, mert hétezer tenyészbika, hatezer tenyészkan és több ezer tenyészkos bocsátott a közönség rendelkezésére. Az állattenyésztés fejlesztése fogja lehetővé tenni azt, hogy állattenyésztésünk még fokozottabb mértékben haladhasson. Ma már a nyugatról importált és idehaza gondosan kezelt állataink olyan állomány birtokosává tették a magyar mezőgazdatársadalmat, a mi által az nemcsak a belső szükségleteinket, hanem a Kelet szükségletét is hivatott és képes ellátni. A magyar mezőgazdáknak és különösen kiscgazdáknak az állattenyésztéssel óriási jövedelmet biztosíthatnak, ha szerencsés gazdasági és külpolitikai konjunkturák is lehetővé fogják azt tenni.

A közlegelők szempontjából igen erélyes lépések történtek és százazrekre megy azoknak a holdaknak a száma, a melyek részben vétel útján szerezettek meg az illető községeknek az egész országban, vagy amelyeken javítás útján a legeltetés jobbá tétett, mint a milyen azelőtt volt, úgy, hogy a legelőállapotok mások lesznek, mint voltak; a legelők az állattenyésztés igen hathatós eszközeivé válnak.

A birtokpolitikához tartozik a bérleti rendszer általánossá tétele is. Ettől nálunk nagyjában még idegenkednek. A gazdasággal foglalkozó tulajdonos és nem bérlő akar lenni. Ezen bérlettől való idegenkedés arra vezethető vissza, hogy nálunk nem köttetnek túl hosszú időre a bérletek. Ez nem igen biztat senkit a nagy befektetések tevésére.

Külföldön ez másként van! Angliában teszem fel 80—90 évre terjedő bérletek vannak. A bérlő úgyszólván tulajdonosnak érzi magát és odaadással folytatja a gazdálkodást. Magyarorszá-

gon is meg kell honosítani a hosszú bérletkötéseket legalább 15—20 évi időtartamra. Így egy megélhető bérleősztály alakul, a mely erős oszlopa lehet a magyar államnak. Mert az ily bérletek leginkább a nagy uradalmakban hajthatók végre és a városok ingatlanain. Ezen ingatlanok majd mind magyar tulajdonná válván, csak magyar bérloknek adatnának ki.

A magyar föld egy része a főurak és kath. főklérus birtokában van. De tekintélyes ingatlanuk van a városoknak is. Ezen óriási ingatlanokon kell kifejlődni a hosszabb időre terjedő bérleti rendszernek. A hitbizományok nem lehetnek akadályai a bérleti rendszernek, mert a tulajdonjog ezzel nincs megsemmisülve. Az óriási birtokterületekből hasíthatni földeket ki bérletre; sőt ha az egész hitbizományi birtok is adatnék bérletbe, akkor sem homályosulna el a tulajdonjog. Ugyanez áll a klérus és városok ingatlanaira is. E két utóbbinál a házikezelés nem hajtja ki magát.

A hitbizományi rendszer nem akadály a bérleti rendszerre nézve. És én a hitbizományi rendszer fenntartását szükségesnek tartom magyar nemzeti szempontból. Ezek a birtokok hirdetik a magyarság fölényét. És Erdélyben teszem fel a nagy magyar birtok imponáló hatással van Erdély magyar faji jellegének a fenntartására. Az Andrássy névre keresztelt havas, a mit néhai atyám szerzett meg, mint id. Andrássy Gyula gróf nagy magyar államférfi erdélyi birtokainak jószágigazgatója, a 70-es évek elején, ez a havas élő tiltakozása annak, mintha Erdély földje kicsuszott volna a magyarság lábai alól. A hitbizományok tulajdonosai magyar emberek és így biztosítva van a nagy terjedelmű birtokok magyar kézben maradása. De meg kell honosítani a hosszabb időre terjedő bérleti rendszert kis- és közepbirtok alakjában. Angliában a legtöbb lord birtokának nagyobb része haszonbérbe van adva egész emberöltőre.

A birtokpolitika kérdéséhez tartozik többek közt a közép-birtok tulságos elaprózásának a megakadályozása is. Ez a jelenség különösen a Székelyföldön divatozik nagyban, de részben ez kiterjed az egész országra nézve. Pántlikás szalagu, parányi kis birtokok alakulnak így ki, amelyek ellentétben állnak a birtok fogalmával. Törvényileg kell tehát megszorítani a tulságba menő birtokelaprózást. A földhöz nem jutható örökös fizetesség készpénz-

ben ki. Ez nem áll ellentétben az osztó igazsággal, hogy egyenlően osztassék fel a birtok az örökösök közt, ellenkezőleg lehetővé tétetik a birtokon való megélhetés a túlelaprozás megakadályozásával, a pénzhez jutó folytathatja a gazdálkodást új birtokvevéssel avagy bérlettel.

Ma már meg van adva az alkalom pénz- és birtokjutáshoz, a gazdaság vezetéséhez. Könnyen kifizethető a kisbirtoktól elütő örökös, hogyha tetszik folytassa a gazdálkodást. De természetesen a birtokpolitika kiegészítő részét teszik a jó közlekedési utak rendbentartása, vízi-utak létesítése és helyes vasúti hálózat kiépítése. Ezek folyamatban vannak és támaszai lesznek a birtokpolitikának. És támasza lesz a birtokpolitikának az ipar fellendülése is.

Magyarország beláthatlan időig mezőgazdasági állam lesz. De azért az iparfejlesztésre is gondolni kell. Ezt megteszi a magyar kormányzat, de annál inkább idegenkedik az ily lépések megtevéstől a magyar társadalom. Holott Csehországban a főúri rend gyárait állít fel s teszi ezáltal sokszorta jövedelmezőbbé a földeket, mint nálunk. Az angol arisztokrácia a gyáripár istápolója. Ellenben Magyarországon ritka az ilyen jelenség a főurak körében, meglegszenek a fehér asztalnál elhangzó magyar ipart dicsőítő toasztok elmondásával. Holott roppant bevételeikkel hatalmas támaszai lehetnének a magyar ipar fellendülésének.

A fődbirtokpolitika helyes útra tereltetett. Szükségtelen belevonni abba az Emke-t is, miként ez az utolsó hónapokban ittott hangoztatva volt. Az Emke maradjon meg azon keretben, a melyben eddig haladott és ne kockáztassa vagyonát földek vásárlásával, hogy legelőket stb. adjon át magyar községeknek s bukó birtokosokon segítsen birtokaik megvevéssel avagy hitelnnyújtással. Ez nem tartozik az Emke feladatai közé s nagyon ráfizetne, az eladók kapzsisága miatt; három-négyszeres árban adnák el a vásárlandó földeket az Emkének, amely távolról sem hajtana ki magát. Csomó pert vonna maga után, a mi pedig nem lehet az Emke feladata. Nagy apparátusu hivatalberendezést kívánna a birtokpolitikába elegyedés; ilyesmikre az Emke nem vállalkozhatik.

Más téren kell hathatós akciót kifejtetni, a mit az Emke teljesít is. Gróf Beldi Ákos, Sándor József, Merza Lajos, az Emke igazgató-vá-

lasztmánya odaadón teljesíti hivatását. Bizonytal meggátolják az oly áramlatot, mely az egyletet földek vásárlásába vinné bele s maga után vonná az egylet bukását. A földbirtokpolitika végrehajtása az államra tartozik és nem a közművelődési egyesületekre. Csüggedésre azonban nincsen ok, a magyar nemzeti földbirtokpolitikát immár megoldja a magyar kormány. Rég kellett volna megtennie ezt! De hát nem voltak kiforrva az erre vonatkozó eszmék. Most már a megoldás folyamatba tétetett, a földbirtokpolitikai kérdések rendre-rendre megoldatnak. Az egységes magyarbirodalom érdeke is ezt hozza magával. Ez az érdek további halasztást nem tűr, elég volt a kísérletezésekől. És mert a tervszerű munka megindult, most már biztosra vehető a nehéz kérdés megoldása.

A birtokpolitikában nagyfontossággal bír a legelők kérdése. Az ilyesmik lebonyolítására akarták az Emkét bevonni, hogy vásároljon földeket legelők végett s azt adja részletes fizetési árban el magyar kiscgazdáknak. De úgy az ilyen, mint a másféle földvásárlás, mint már említém, az Emke hatásköréhez nem tartozva, téves azért az olyan állítás, mintha az állatállomány fogyna, s nem állana arányban a lakosság szaporulatával. Az állattenyésztés a gazdaság legértékesebb jövedelmi forrása lévén, annak hanyatlásáról szó sem lehet nálunk; a hanyatlás hirdetése a túlzott aggodásra vezethető vissza. Mert a míg 1895-től—1911-ig a lélekszám 15·2 százalékkal szaporodott Magyarországon, az alatt az állatállomány élő súlyában 27·8 százalékos gyarapodás mutatkozik. Ez tehát biztos cáfolata annak, hogy az állattenyésztés fejlődése nem tartana lépést a népesedés szaporodásával, mert hiszen azt még tekintélyes mértékben felül is mulja.

Az állattenyésztésre nagy befolyással lesz az a törvényjavaslat, a melyet az országgyűlés elfogadott az 1913. év március hó 1-én: a közös legelőkről szólót. Az osztatlan közös legelők rendezésével nagyban fejlesztődik az állattenyésztés.

Magyarországon az összes legelők 47 százaléka közlegelő. Ezeken a közlegelőkön az állatállománynak 43 százaléka táplálkozik. Összesen kerekszámban mintegy két millió katasztrális hold közlegelő van. Ezen közlegelők hétezer közösséget képeznek. Ezek a közösségek a fennti törvényjavaslat előtt rendetlen álla-

potban voltak, ami akadálya volt a nagyobb mérvű állattenyésztés fejlesztésének: mert a közlegelők kellőképpen kihasználhatók nem voltak. Az említett törvényjavaslat ezeken a bajokon segít, a mely immár törvénné válik; a gazdaközönség annak tartalmát ismerve, e helyen való ismertetése itt felesleges.

A birtokpolitika kérdésének legfőbb ága a legelők rendezése. Ez folyamatban van és így nincs ok a türelmetlenkedésre, sem pedig az Emkét is belevonni az ily akcióba. A birtokpolitika tervszerűleg halad előre, a mely az ország összes lakóira áldást hozó lesz, mint a közös legelők rendezése is; de kiváltképen a a magyar közép- és kis gazdákra tartalmaz nagy értéket a helyes irányban mozgó birtokpolitika.

De a midőn a közös, osztatlan legelő jobbkarba hozásáról intézkedés tétetik, idővel bizonytal folytatódik ez a havasi hegyi legelőkkel is, a miknek terjedelme mintegy másfélmillió katasztrális hold. Ugy a közös legelők, mint a magánosok legelői nagy értéket képviselnek a gazdaságban, ezek fejlesztése anyagi hasznot von maga után.

Befejezés.

Az elmúlt február hóban a „Magyar Társadalomtudományi Egyesület” a nemzetiségi kérdést tárgyalta. Nem terjeszkedem annak taglalásába e munkában irtak után, csak Széll Kálmán, a nagy magyar államférfi nyilatkozatáról emlékezem meg, ki többek között azt mondá, hogy: „ebben az országban minden magyar politikus egyetért abban a meggyőződésben, hogy ennek az országnak egységes nemzeti országnak kell lenni. Az ország magyar jellegének megóvásaért dolgozni kell a társadalomnak is, mert a társadalmi tevékenység istápjá az állam tevékenységének. Nekünk törvényes jogunk, ősi jogunk, hogy ezt az országot magyarnak tartsuk meg. Ez nem jelenti a nemzetiségek elnyomását, mert szabad fejlődésük biztosítva van, ha magukat magyar embereknek, a magyar nemzet tagjainak tartják és ennek következményeit le is vonják.”

Ez a nézete a magyar közvéleménynek is. Ezért megy a magyar társadalom a kultur-egyleteivel az állam segélyére. Az Emke, gróf Beldi Ákossal az élén, ki méltó utódja nagy nevű elődjének, tevékeny részt vesz a nemzeti munkában, a mikről részletesen beszámol a kiadványokban az egyesület állandó vezetése. Hű tükrei ezek az egyesület lelkiismeretes munkájának. De a magyar társadalom tevékenysége mellett, a magyarság szaporulata is a magyar állam egységes jellegét domborítja ki. Még Erdély — az ország ezen része — sem marad e tekintetben hátra.

Már jeleztem az ország lakói számosságát és fejlődését. Új részletekbe megint nem térek rá, csak újból is hangsúlyozom,

hogy a magyarság számossága nemcsak az egész országra kedvező, hanem a keleti részre, Erdélyre is. Erdélyről van elterjedve a román faj túl szaporodása, a mi pedig a valóságnak nem felel meg. A magyarok száma most ugyanis Erdélyben 917.000, s a míg a magyarok 103.000-el szaporodtak, a nagy tömegű oláhság szaporodása a lefolyt tíz évben csak 74.000 volt. Vagyis mint már említém, a magyarok növekedése Erdélyben harmincezerrel több mint a románoké. A magyarul tudás nem kielégítő ugyan Erdélyben, de idővel ezen is lehet változtatni. Csak a törvényt kell szigorúan végrehajtani.

Nincs tehát ok a kétségbeesésre, a mint ennek egyes hazafiak mindegyre hangot adnak, hogy Erdélyben pusztúl a magyarság. Ez lehetett talán való a múltban, de a jelen az ily állításoknak ellentmond.

Magyarország csak mint magyar állam állhat fenn. Ezeréves multja bizonyítja ezt. Több fajok alakítottak országot a magyar földön, de állandót csak a magyar tudott alkotni. Az itt élő nemzetiségeket is csak a magyar faj tudja összetartani.

Ez évben van (1912-ben a munka nem adódott ki) félszázados évfordulója annak, hogy kísérlet tevődött egyelőre Erdélyben, a nemzetiségekkel való kormányzat berendezésére. Félszázaddal ezelőtt hivatott össze a szebeni tartománygyűlés. Mesterkéltséggel választó-rendszerrel, egyenlő számú képviselőt biztosított a magyar-szász-románnak. A magyarok nem léptek be a tartománygyűlésbe, de annál nagyobb örömmel vettek azon részt a szászok és a románok.

A bécsi irányadó körök nem tudtak a szabadságharc levezése után megbarátkozni az önálló magyar államisággal. Az öszmonarchia eszméjével voltak eltelve. A kísérletezés tehát megtörtént. Előbb Erdélyt akarták bevinni a Reichsratba, összehívátván e végből a szebeni tartománygyűlés. A cél eléretett ugyan a Reichsratba menésre, de eléretett az is: hogy bebizonyult a Magyarországon való kormányzat lehetetlensége a nemzetiségek uralmával, bebizonyult az ország szétmállása, [a magyarság hátterbe szorításával. Kítört a szebeni tartománygyűlésen a nemzetiségek élet-halál harca, egymást szidta a szász és a román, mindegyik a másik rovására akart érvényesülni. A bécsi sajtó isink-

ment a románoknak, szemükre vetve telhetetlenségüket s nyíltan elismerték, hogy az ország vezetésére csak a magyarság képes.

Az első kísérletezés tehát bebizonyítja, hogy Magyarországon más uralom nem lehet, csak magyar. Az ország kéveként széjjel-megy magyar uralom nélkül. Aminthogy a szebeni tartománygyűlésen minden határozat óvással végződött, aszerint, amint a szász vagy a román álláspont győzött. És a nagymérvű ellentét miatt nem terjesztette elő a kormány Erdélynek nemzetiségi kerületekre tervezett felosztási törvényjavaslatát. A magyar faj képes csak ez országban állandó uralmat fenntartani és ellensúlyozni a nemzetiségi kitérőket. Fél százados évfordulója 1913-ban a szebeni tartománygyűlés megnyitásának. E fél század alatt sok minden történt Magyarország történetében, de annak egyik kimagasló eseménye, hogy a nemzetiségek egymással kijönni nem tudnának, ha a magyar uralom össze nem tartaná az ország lakóit.

Ezen összetartásból kell kialakulni az egységes magyar nemzeti birodalomnak. Ettől nem idegenkedik a nemzetiségeink zöme. Csak útját kell állni a bujtogatásnak. Mert az akadály csakis ebben nyilvánul. Tul szabadelvűséggel nem szabad szabadjára hagyni továbbra is a nemzetiségi bujtogatásokat. Ha azok minden téren megfélemtetnek: az ország lakóinak az összefordása bekövetkezik. A nemzetiségek túl nagy zöme jó hazafi, az még Erdélyben is a románság. Elismerik a magyar fensőbbiséget. De a tulzók terrorizmusa miatt nem nyilvánulhat nemzetiségeink körében oly mértékben a békés áramlat, a miként ez kívánatos lenne.

Nemzetiségeink — sehol a világon párját nem találó — szabadságot élveznek. Elnyomatásukról tehát szó sincsen. Csak a szabadosságot nem szabad összezavarni a szabadsággal. Ideje erre végre komolyan gondolni a magyar kormánynak és korlátok közé szorítani a nemzetiségi izgatást. Széll Kálmán fenti beszéde szerint minden magyar politikus egységes magyar nemzeti államot kíván. Hát ezen célt szolgálná a nemzetiségi izgatások kormányi megfélekezése. Ezt Magyarország eddig nélkülözte, a jövőben másként kell lenni. Akkor létrejön az egymást való megértés, anélkül, hogy az egységes állam rovására hajszálnyi engedmény is tétetnék.

A minden téren való haladással és a nemzetiségi izgatások szigorubb ellenőrzésével, a magyarság — ha nyelvileg nem is — de szívleg magába olvaszthatja a nemzetiségeket abban az értelemben: hogy teljes odaadó hivei lesznek az egységes magyar nemzeti államnak. Bármily ellentétek is válasszák el egymástól a magyar politikai pártokat, abban mégis egyetértenek: hogy ez országnak egységes magyar nemzeti államnak kell lenni. És tető alá kerül az ily törekvés, ha öntudatosan haladunk az ily cél felé.

Tartalom-jegyzék.

	Oldal
<i>Egységes magyar birodalom.</i>	
Magyar birodalom területe.....	5
Magyar birodalom fajbeli kimutatása.....	7
Birtokállomány	9
Bosznia Magyarországhoz csatolása.....	16
Korona és Magyarország	18
<i>A románokkal való béke.</i>	
A keleti kis országok	22
Románokkal való békés megegyezés	24
Honvédelmi bizottmány fölhívása a románokhoz	28
Nemzetiségi törvény	29
A zsidókra vonatkozó intézkedés	30
Románok programja.....	34
Indre László román nyilatkozata	38
<i>Állami teendők.</i>	
Állam nyelv terjesztése	41
Városok	43
Állami közigazgatás.....	45
Kivándorlás	48
Közegészségügy.....	50
Kisdedóvók	51
Iskola és államnyelv	53
Gozsdu-alap	54
<i>Egyházaink és a nemzeti állameszme.</i>	
Az egyházak	55
Görög kath. magyar püspökség	56

Román kereszt	58
Szabadelvűség	60
Szocializmus	6
Két román egyház ellenőrzetése	63
<i>A magyar társadalom hívatása.</i>	
Magyar társadalom kialakulása	65
Az EMKE virágzása	66
Ipari szellem	67
Szent István király ünnepe	69
Magyar rosz szokás	70
Irodalom	71
<i>Szabadság és nemzeti munka.</i>	
A magyar politika szabadelvűsége	76
Sajtó	78
Burdea-Szilárd román nyilatkozata	80
Nemzeti munka	83
Választó-jog és bírtokpolitika	87
Befejezés	96

ÜRMÖSSY LAJOS ÖNÁLLÓ MUNKÁI:

Az Erdélyi Nemzetiségek. (Elfogyott.)

Tizenhét év Erdély Történetéből.

Két kötet. Elfogyott. (Senki meg nem írta.)

Kolozsvár Kereskedelme és Ipára

Története. (A keresk.-kormány száz példányt rendelt meg az iskolákban való szétoztásra. Senki meg nem írta.)

Erdély irányadó lapja a 30--40-es
években. Két kötet. (Senki meg nem írta.)

A Kolozsvári Zenekonzervatórium

Története. A kézirat díszkötésben az Egylet levél-
tárában. (Senki meg nem írta.)

OFFICE OF THE
SHERIFF

At the County of ...

...

...

...

...

E LLENZÉK-
.. NYOMDA
KOLOZSVAR